

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
AVALIKU ÕIGUSE INSTITUUT
KRIMINAALÕIGUSE, KRIMINOLOOGIA JA KOGNITIIVSE
PSÜHHOLOGIA ÕPPETOOL

Rasmus Karja

DIGITAALNE TOIMIK KRIMINAALMENETLUSES

Magistritöö

Juhendaja:
doctor iuris lektor Mario Rosentau

Tartu
2015

Sisukord

Kasutatud lühendid	4
Sissejuhatus	5
1. Digitaalne toimik – kas infoühiskonna uus nõue?.....	9
1.1. Infoühiskond ja selle mõju.....	9
1.2. Infoühiskonna mõju õigusele.....	12
1.3. Infoühiskonna mõju kohtumenetlusele ja <i>vice versa</i>	14
1.4. Kriminaalmenetlus ja infosüsteemid	17
1.4.1. Esimese ja teise astme kohtute statistika ja lahendite andmekogu.....	17
1.4.2. Kriminaalmenetlusregister	19
1.4.3. Kohtute infosüsteem.....	20
1.4.4. E-toimik.....	23
1.4.5. Avalik E-Toimik.....	25
1.4.6. Digitaalse kohtutoimiku rakendus	25
2. Digitaalse toimiku rakendamine ja põhiõigused	27
2.1. Õigus pöörduda kohtusse.....	27
2.2. Õigus olla oma kohtuasja arutamise juures	30
2.3. Kohtuistung avalikkus	32
2.3. Isikuandmete kaitse ja õigus privaatsusele	34
3. Digitaalse toimiku rakendamine ja inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon ..	38
3.1. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon	38
3.2. Õigus õiglasele kohtumenetlusele – õigus poolte võrdsusele ja õigus võistlevale menetlusele.....	39
3.3. Õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks	41
4. Digitaalne toimik kriminaalmenetluse seadustikus	43
4.1. Toimikud kriminaalmenetluses.....	43
4.1.1. Kriminaaltoimik	43

4.1.2. Kohtutoimik.....	46
4.1.3. Digitaalne kohtutoimik.....	49
4.1.4. Kriminaaltoimiku ja kohtutoimiku vahetõid51	51
4.2. Digitaalse toimiku tekkimine.....	53
4.2.1. Menetluse käigus esitatud paberdokument ja muud menetlusdokumendid, mis koostatakse paberil	53
4.2.2. Dokumentide allkirjastamine, menetlusdokumentide koopia saatmine ja muud tehnilised probleemid digitaalse toimiku rakendamisel	55
4.3. Digitaalse toimikuga tutvumine.....	58
4.3.1. Kahtlustatava ja süüdistatava juurdepääs toimikule.....	58
4.3.2. Kohtutoimikuga tutvumise põhimõtete muutmise vajadus ja muud toimiku tutvumisega seotud tehnilised probleemid	60
Kokkuvõte	62
Summary – Digital file in criminal proceedings	69
Kasutatud materjalid.....	75
Kasutatud kirjandus	75
Kasutatud veebimaterjalid	79
Kasutatud õigusaktid	80
Kasutatud kohtulahendid	82

Kasutatud lühendid

AET – avalik e-toimik

CCJE – Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EIKo – Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus

EIÕK – Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

EKo – Euroopa Kohtu otsus

HKMS – halduskohtumenetluse seadustik

HÕNTE – hea õigusloome ja normitehnika eeskiri

IKT – informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogia

KIS – kohtute infosüsteem

KIS2 – kohtute infosüsteemi uus versioon

KOLA – esimese ja teise astme kohtute statistika ja lahendite andmekogu

KRMR – kriminaalmenetlusregister

KrMS – kriminaalmenetluse seadustik

KrMSK – kriminaalmenetluse seadustiku kommentaar

PõhiSK – põhiseaduse kommentaar

RKHKo – Riigikohtu halduskolleegiumi otsus

RKKo – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus

RKPJKo – Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus

RKÜKo – Riigikohtu üldkogu otsus

TsMS – tsiviilkohtumenetluse seadustik

VTMS – väärteomenetluse seadustik

Sissejuhatus

Kohtuniku üheks rolliks on olla reguleerijaks ühiskondlike suhete ning seaduse vahel juhul, kui ühiskond ise oma suhete reguleerimisega hakkama ei saa. Selle rolli täitmine on muutunud üha keerulisemaks, kuna standardid kohtumenetlusele, selle kättesaadavusele, kestvusele, tõhususele, aususele ning kiiresti arenev maailm on oluliselt muutnud kohtunikule esitatavate nõuete sisu ja ulatust.¹ Seetõttu ei saa ka kohtunikkond kõrvale ning puutumata jääda infoühiskonna mõjudest ning selle poolt esitatavatest nõuetest. Eestit on peetud IKT kasutamises üheks juhtivaks väikeriigiks, kes on pikka aega vaeva näinud avaliku sektori digitaliseerimises, paberivabaks muutmiseks ning digitaalallkirja propageerimises ning Euroopa IKT mõttekeskuse arendamises.² Infoühiskonna vajadused ja Eesti IKT püüdlused on mõjutanud ka Eesti kohtumenetlust, andes kohtumenetluse käsutusse võimekad ning maailma mastaabis ainulaadsed infosüsteemid, kuid samas on endiselt kriminaalmenetluses paralleelselt IKT maailmaga kasutusel paber kandjal olev menetlustoimik.

IKT maailmaga sammupidamine ei ole ainult kohtusüsteemi sisemine küsimus. Kohtumenetluse eesmärk on teenida ühiskonda ning kohtumenetlus kui tänapäevane demokraatlikel alustel põhinev nn „hõimuriituaal“ peab vastama hõimuliikmete ootustele. Nimelt on väidetud USA õigussotsioloogide poolt, tuginedes põhjalikele empiirilistele uurimustele, et menetlusosalistele on õigluse vaatepunktist olulisem see, kuidas õiguseni jõuti.³ Püstitatud postulaat kehtib täielikult anglo-ameerikalikus võistlevas kohtumenetluses, kus suurt rõhk on pandud suulisele istungimenetlusele ning vandekohtu veenmisele. Aga oleme ka meie nimetanud oma kriminaalkohtumenetlust just eelkõige võistlevaks ning anglo-ameerika kohtumenetluse vaimust puudutatuks.⁴ Eesti kriminaalmenetlus terviklikult on

¹ M. Delmas-Marty, J.R. Spencer. European Criminal Procedures. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, lk 488.

² Eesti järgmiste IKT alaste eesmärkidega tutvumiseks vaata: Eesti infoühiskonna arengukava 2020. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.mkm.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/eesti_infoühiskonna_arengukava.pdf (22.04.2015).

³ E. Kergandberg, A. Kangur, S. Lind, K. Saaremäel-Stoilov, V. Saarmets. Kohtumenetlus. Tallinn, Juura 2008, lk 43.

⁴ Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu seletuskiri, p 4.2. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003674541 (21.04.2015).

võistleva menetluse ja inkvisitsioonilise menetluse süntees, kus kohtueelne menetlus on eelkõige inkvisitsiooniline ning kohtumenetlus võistlev.⁵

Sellest tulenevalt peab kohtusüsteem kohalduma IKT maailma nõudmistele, kui seda nõuab ühiskond, kuna sellisel juhul on võimalik tagada menetlusprotsess, mis on ühiskonna tuumikule mõistetav, loogiline ning ootuspärane. Ootuspärane kohtumenetlus tagab omakorda selle tulemiga aktsepteerimise ning samastumise. Ka meie tänapäevase kriminaalmenetluse üheks autoriks olev riigikohtunik Eerik Kergandberg on tõstatanud küsimuse, kas arvutid ja internet on muuhulgas muutumas kriminaalmenetluse objektidest selle menetluse instrumentideks.⁶ Siinkohal võib eelneva võtta kokku kohtusüsteemile esitatud nõudega: „Kohtumenetlus ei tohi ainult olla õiglane, vaid see peab ka näima õiglane“.⁷

Eesti kohtumenetlus on suure muutuse lävepakul ning kohtusüsteem peab lähiaastatel kaaluma, kas kohtusüsteem ning ühiskond on tervikuna valmis üle minema paberivabale kohtumenetlusele. Teine suurem küsimus on sisulisemat laadi, küsides, kas meie praegune kehtiv menetluskord on valmis üle minema digitaalsele toimikule ja paberivabale menetlusele. Kui esimesele küsimusele peab vastama kohtusüsteem ise, siis teisele küsimusele peab vastama seadusandja. Eesti õiguskirjanduses on kohtumenetlust mõjutavaid IKT vahendeid ning põhimõtteid käsitletud väga vähesel määral ja täielikult puudub õiguskirjandus paberivaba kohtumenetluse küsimuses.⁸ Magistr töö eesmärk on analüüsida paberivaba kohtumenetluse rakendamise võimalikkust kriminaalmenetluses ning seeläbi täiendada õiguskirjanduses esinevat lünka.

Magistr töö uurimisobjektiks ei ole kõik kohtumenetlusliigid, vaid selles töös käsitletakse ainult kriminaalmenetlust. Digitaalse toimiku rakendamise küsimus ei seisa ees üksnes kriminaalmenetlusel, kuid magistr töö mahu piiratuse tõttu ei ole töö autoril võimalik süvendatult analüüsida kõiki kohtumenetlusliike. Eesti õiguskirjanduses on tõdetud, et Eesti kohtumenetlusõiguse erinevad harud on üksteisest niivõrd eemaldunud ning kapseldunud, et

⁵ U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014, lk 30.

⁶ Eerik Kergandberg tõstatab selle küsimuse küll küberkuritegude ning e-tõendite valdkonnas, kuid see tabav lause on ülekantav kogu kriminaalmenetlusele. Vaata: E. Kergandberg. Eesti kriminaalmenetlus: mõned rindeteated. – Juridica 2013 nr 4, lk 255.

⁷ Originaalsel kujul on seda inglise keeles väljendatud järgmiselt: „Justice must not only been done, it must be seen be done“. E. Kergandberg jt. Kohtumenetlus, lk 46.

⁸ Lesli Hommik on küll oma magistr töös puutunud käesoleva töö teemaga tihedalt seotud e-toimiku infosüsteemi olemust ning kohta meie kriminaalpoliitikas. Vt L. Hommik. E-toimik süüteomenetluses ning sellele seatud kriminaalpoliitiliste eesmärkide täitmine. Magistr töö. Tartu, 2013.

isegi Riigikohtu praktikas on üllatuslikult leitud, et menetluste erinevates harudes on sama küsimust lahendatud erinevalt.⁹ Siiski loodab magistritöö autor, et käesoleva töö järeldused on vähemalt osaliselt ülekantavad ka teistele kohtumenetlusliikidele. Nimelt võib kriminaalmenetlust pidada menetluseks, mis suhtub uutesse välismõjutustesse kõige konservatiivsemalt, kuna oma olemusest tulenevalt peab kriminaalmenetluses olema paigas ajas vähesel määral muutuvad reeglid, et kohtumenetluse poolte, eelkõige süüdistatava ja kahtlustatava, õigused oleks kaitstud ning menetlus oleks õiglane. Seega võib autori hinnangul järeldada, et kui digitaalse toimiku kasutuselevõtt on võimalik kriminaalmenetluses, siis peaks see olema võimalik ka teistes kohtumenetlustes.

Magistritöö uurimisobjektiks on kogu kriminaalmenetlus ehk nii kohtueelne menetlus kui ka kohtumenetlus. Tänapäeval on kriminaalasja kohtulik menetlemine, viimata läbi sellele eelnevat kohtueelset menetlust, võimatu, kuna oma olemuselt on need menetlusetapid väga tihedalt seotud ning läbipõimunud.¹⁰ Seetõttu lähtub ka käesolev töö digitaalse toimiku analüüsimisel kogu kriminaalmenetluse kontekstist, kuna olemuslikult ei saa üks menetluse etapp teisest põhiküsimustes eristuda, sest vastasel juhul hakkab paratamatult üks menetlus teisele vastu töötama. Seega näib hädavajalik, et digitaalne toimik rakendatakse kogu kriminaalmenetluses samaaegselt – nii kohtueelses menetluses kui ka kohtumenetluses.

Arvestades eeltoodut ning kohtumenetluse olemust, püstitab töö autor järgmise hüpoteesi: hetkel kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku tüviteksti koostamisel on lähtutud põhimõttest, et kriminaalmenetluses peetakse toimikuid paberkandjal. Sellest tulenevalt nõuab digitaalse toimiku rakendamine kriminaalmenetluses kogu seadustiku süstemaatilist muutmist või uue tervikteksti koostamist.

Esimeses peatükis selgitatakse välja, kas infoühiskonna nõudmised ja ootused toovad kohtumenetlusele kaasa kohustuse minna üle digitaalsele toimikule ja paberivabale menetlusele. Lisaks antakse töö esimeses peatükis ülevaade sellest, kuidas infoühiskond on muutnud meie arusaama õigusest, kohtumenetluse korraldusest ning samuti antakse ülevaade kriminaalmenetluses kasutatavatest infosüsteemidest.

⁹ E. Kergandberg jt. Kohtumenetlus, lk 13.

¹⁰ E. Kergandberg jt. Kohtumenetlus, lk 91.

Teise peatüki eesmärk on analüüsida digitaalse toimiku rakendamise võimalikkust meie põhiseaduse ja sellest tulenevate põhiõiguste kontekstis. Selles peatükis analüüsitakse digitaalse toimiku rakendamist nelja põhiõiguse taustal, mis autori hinnangul omavad digitaalse toimiku rakendamisele kõige suuremat mõju. Nendeks põhiõigusteks on õigus pöörduda kohtusse, õigus olla oma kohtuasja arutamise juures, kohtuistungil avalikkuse nõue ning õigus isikuandmete kaitsele ja privaatsusele.

Kolmandas peatükis analüüsitakse digitaalse toimiku rakendamise võimalikkust Eestile siduva välislepingu EIÕK kontekstis ning selles tulenevate printsiipide mõjust digitaalse toimiku rakendamisele. Analüüsimist leiab eelkõige EIÕK-i artiklist 6 tulenev õigus õiglasele kohtumenetlusele.

Töö neljanda peatüki eesmärk on analüüsida digitaalse toimiku rakendamise võimalikkust kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku kontekstis. Peatükis toob töö autor välja võimalikud kitsaskohad, mis seadustiku analüüsimisel tekkisid seoses digitaalse rakendamise küsimusega. Võimaluse korral pakub töö autor välja lahenduse nende vastuolude ületamiseks, et digitaalse toimiku rakendamine oleks võimalik ning õiguspärane.

Magistritöö kirjutamisel on toetunud eelkõige asjakohaste õigusaktide läbitöötamisele, kuna nii võõrkeelses kui ka eestikeelses õiguskirjanduses praktiliselt puuduvad käsitlused digitaalse toimiku rakendamisest kriminaalmenetluses. Magistritöös on läbivalt viidatud 01.01.2015. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku redaktsioonile, kui töös ei ole eraldi välja toodud muud seadustiku redaktsiooni.¹¹ Töös on lisaks toetunud õiguskirjandusele, veebimaterjalidele ja Riigikohtu ning EIK praktikale, et selgitada digitaalse toimiku taustsüsteemi kriminaalmenetluses. Töös on kasutatud läbivalt võrdlevat analüüsimeetodit, kus autor on võrrelnud digitaalse toimiku rakendatavust kehtiva õiguskorra ning õiguskirjanduses väljendatud seisukohtade kontekstis. Lisaks soovib töö autor märkida, et magistritöös esitatud väited on autori isiklikud ja neutraalsed akadeemilised seisukohad.¹²

¹¹ Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166; RT I, 30.12.2014, 9.

¹² Magistritöö autor töötab alates 2013. aasta algusest Justiitsministeeriumis ning puutub ametikoha tõttu igapäevaselt kokku KIS-i, KIS2-e, AET-i ning e-toimiku arendamise ning tellimisega. Samuti oli töö autor esimeseks digitaalse kohtutoimiku rakenduse projektjuhiks 2014. aastal ning osaleb jätkuvalt digitaalse kohtutoimiku rakenduse väljatöötamisel ning juurutamisel.

1. Digitaalne toimik – kas infoühiskonna uus nõue?

1.1. Infoühiskond ja selle mõju

Tehnoloogia kiire areng pani 20. sajandi teises pooles aluse täiesti uue ühiskonnakorralduse tekkele – inimkonna uueks väärtuseks on tõusnud vajadus või lausa kohustus võtta võimalikult efektiivselt vastu otsuseid, mis põhinevad võimalikult suurel hulgal informatsioonil.¹³ Näiteks ei ole mõeldav otsustada uue liiklussõlme rajamise üle Tallinna ringteele ilma, et oleks analüüsitud selle mõju loodusele, liiklustihedusele, ehituse mõju olemasolevale taristule ning liiklusvoole, majanduslikku aspekti, demograafilisi muutuseid jne. Samuti ei võta börsimaakler müügi- või ostuotsust vastu enne, kui on põhjalikult analüüsinud ettevõtte majandustulemusi, üldist makromajanduse seisut, arvutisüsteemi poolt statistika ja matemaatiliste tehete pinnalt väljaarvutatud ostu- või müügisoovitust ning kolleegi nõuannet ja iseenda kõhutunnet. Samuti ei kujuta tänapäeval keegi enam ette seaduseloomet ilma, et eelnõu kavandamise ning ka koostamise faasis ei ole põhjalikult analüüsitud eelnõu mõjusid.¹⁴

Inimkond on jõudnud infoühiskonda, kus informatsiooni käibe on püstitatud täiesti uued reeglid ning sisu. Infoühiskonna üheks kvaliteediks on nimetatud teesi, et infoühiskonnas talletatakse enamik informatsioonist digitaalsel kujul.¹⁵ Sisuliselt tähendab see seda, et andmekandjad ning digitaalne sisu asendavad täielikult paberi ja kirjatehnika. Teisalt võib infoühiskonda jõudmise väljaselgitamiseks lähtuda ühiskonna mõiste sotsioloogilisest määratlusest. Ühiskonna moodustavad normide ja väärtuste alussüsteem, millest enamik ühiskonnast oma tegevuse juhtimisel lähtub. Ehk infoühiskonna kättejõudmist saame jaatada siis, kui informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogia on tekitanud ühiskonnale täiesti

¹³ E. Tikk, A. Nõmper. Informatsioon ja õigus. Tallinn: Juura 2007, lk 13.

¹⁴ Kohustus hinnata mõjusid nii eelnõu ettevalmistamise faasis kui ka eelnõu lõpliku koostamise käigus tuleneb ka õigusaktist. Vaata: Vabariigi Valituse 22.12.2011 määrus nr 180 „Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri“. – RT I, 29.12.2011, 228.

¹⁵ See 1998. aastal Eesti avaliku sektori infotehnoloogilist arengut kokkuvõtvas aastaraamatus kirjeldatud infoühiskonna teetähis oli veel 1998. aastal kättesaamatu eesmärk, mis oli seatud tiigrihüppe projekti vaimus. Teise praeguseks hetkeks realiseerunud teetähisena, mis 1998. aastal püstitati, võib välja tuua paradigma, et kogu maailm on ühendatud ühtsesse infoedastusvõrku, mis suudab kiiresti edastada kõiki inimtegevuseks vajaminevaid infokogumeid. Samuti võib juba praegu osaliselt jaatada teesi, et infoühiskonnas on enamik inimkonna poolt loodud väärtusi kätkevad teabesse. V. Praust. Infoühiskond ja selle teetähised. – Infotehnoloogia haldusjuhtimises. Aastaraamat 1998. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/aastaraamatud/et/pub/1998it/12.htm> (30.03.2015). Samale seisukohale, et infoühiskonnas talletatakse enamik informatsiooni digitaalsel kujul, on jõudnud ka teised autorid – vaata: E. Tikk, A. Nõmper. Informatsioon ja õigus, lk 12.

uued vajadused.¹⁶ Need vajadused on otsekui minimaalseks eelduseks, et inimene tunneks ennast ühiskonna liikmena õnnelikuna ning mille täitmine on vajalik, et oleks kaetud baasvajadused inimväärseks eluks.

Me ei saa eitada, et internetist on saanud üks domineerivatest kommunikatsioonivahenditest traditsiooniliste suhtlusvahendite kõrval, ilma milleta ei kujuta osa ühiskonnast oma elu ette. Internet ei ole pelgalt enam vahend info hankimiseks ning meie meelelise ja emotsionaalse elu rikastaja, vaid internetist on saamas isiksuse elu- ja mõttekeskkonna lahutamatu osa, mille mõju meie isiksuse arenemisele ja haridusele on üha suurenev.¹⁷ Siinkohal võime näitena tuua ühiskonnas üha enam kõlapinda leidva seisukoha, et faktide õppimisel põhinev haridustee on õige pea minevik ning edukuse ühiskonnas määrab pigem võime kiiresti leida ning õigesti kasutada vajalikku informatsiooni. Samuti on saanud arvutitest ja internetist üks lapse kasvatamise vahend, kus on tekkinud terved ökokeskkonnad, mille eesmärgiks on läbi interaktiivse elamuse arendada ka vaatajat ehk last.¹⁸ Isegi raha, mille väärtus on seisnud aastasadu selle füüsilises tarbimises, on tänapäeval muutunud enamjaolt digitaalseks.¹⁹

Muutunud on ka meie töövahendid ja töökeskkond. Üha enam väärtustatakse ühiskonnas suurt lisandväärtust loovaid kontoritöötajaid, kelle töövahendiks on enamasti ainult arvuti, internet ja teadmised. Samuti ei saa ka tööstuses enam hakkama ilma kübermaailmata, kus eelprogrammeeritud robotid valmistavad ka kõige keerulisemaid detaile. Teisest vaatenurgast võetuna ei ole IKT enam ainult tootmisvahend, vaid sellest on saanud inimkultuuri osa ja kultuuri loomise vahend.²⁰ Muusika loomiseks ei ole vaja enam pille, vaid heli tekitamise võib jätta arvuti hooleks ja muusiku ülesandeks on ainult õiged kõlad õiges järjekorras kokku kombineerida. Arvutite ja digikaamerate kasutamine on oluliselt lihtsustanud fotograafia arengut, võimaldades üha odavamalt ja kiiremini luua tõeliseid meistriteosed ka iseõppijal.

¹⁶ Mario Rosentau on oma artiklis nimetanud neid uusi ühiskondlike vajadusi ka uue kahju vältimise normtasemeks, mis lähtub pöördutilitaristliku printsiibi modifikatsioonist, et mistahes inimtegevuse tulemuseks peab olema vähima kahju tekitamine vähimale hulgale ühiskonna liikmetele ja selles hulgas vähim kahju kõige enam kannatavale isikule. Seega on mistahes ühiskond põhialustes muutunud, kui selles on tekkinud uued kahju vältimise normtasemed. Oma arutelus jõudis Mario Rosentau arusaamisele, et ühiskonnas tekkinud muutuste tagajärjel on tekkinud uued infoühiskonnale omased vajadused ning uued kahju vältimise normtasemed. Sellest tulenevalt saame rääkida uuest kujunevast ühiskonnatüübist – infoühikonnast. Vaata lähemalt: M. Rosentau. E-tempora, e-mores. – Juridica 2015 nr 2, lk 138.

¹⁷ M. Rosentau. E-tempora, e-mores, lk 144.

¹⁸ Näitena saab siinkohal tuua populaarse Lastekas keskkonna, mille mängud ja multifilmid ei oma enam ammu ainult meelelahutuslikku iseloomu. Vaata lähemalt: Lastekas veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.lastekas.ee/> (15.04.2015).

¹⁹ M. Rosentau. E-tempora, e-mores, lk 145.

²⁰ M. Rosentau. E-tempora, e-mores, lk 143.

Suur osa filmitööstusest kasutab IKT-d oma filmidele suurema vaatemängulisuse ja realistlikuma pildi loomiseks. Samuti ei saa me ümber minna arvutimängudest, millest on saanud üha uute generatsioonide väljendusvahend, millega oma tõekspidamisi, elamusi ja arusaamu väljendada.

Seega võime kokkuvõtlikult öelda, et puhtalt teoreetilisest vaatenurgast võetuna on Eesti ühiskond jõudnud oma arenguga industriaalühiskonnast infoühiskonda. Praktilise mõõdikuna leiti aga 1998. aastal, et infoühiskonna kvantitatiivseks mõõtmiseks tuleks jälgida suurenevat meiliaadresside arvu elaniku kohta, mobiiltelefonide laialdast levikut ning arvutioskuse kasvu.²¹ Selles osas oleme ilmselgelt ka kõige optimistlikumaid ootusi ületanud, kuna tänapäeval ei kujuta suur osa elanikkonda enam tööd ning eraelu ilma meiliaadressita, interneti ning nutitelefoni ette.²² Samas ei saa infoühiskonna puhul rääkida mitte ainult teabe hulga plahvatuslikust suurenemisest, vaid põhirõhk peab olema informatsiooni oskuslikumas ning efektiivsemas kasutamises.²³ Ka siinkohal ei ole põhjust Eesti edus kahelda, kuna IKT oskuslikku rakendamist tõestavate näidetena saab tuua dokumentide digitaalse allkirjastamise, digitaalse äriregistri ning kinnistusraamatu, Riigi Teataja võrguväljaande, e-kooli, digiretsepti ning kindlasti e-residendi projekti.²⁴

²¹ V. Praust. Infoühiskond ja selle teetähised.

²² Rahvusvahelise Telekommunikatsiooni Liidu koostatud statistika kohaselt oli maailmas 2014. aastaks kokku üle 2,9 miljardi internetikasutaja. Seda on ligi kolm korda rohkem kui 2005. aastal, millal interneti kasutas ligikaudu 1 miljard inimest. Veel suuremat internetikasutuse tõusu on näha mobiilsete seadmete kasutajate hulgas, kus võrreldes 2007. aastaga (0,2 miljardit kasutajat) kasutab 2014. aasta lõpuks (2,3 miljardit kasutajat) oma mobiilses seadmes interneti ligi 9 korda rohkem inimesi. Vaata lähemalt: Rahvusvahelise Telekommunikatsiooni Liidu koostatud statistika aastatel 2005 kuni 2014. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx> (30.03.2015). Eesti Statistikaamet andmebaasi kohaselt oli Eestis 2014. aastal 16 kuni 74-aastaseid arvuti- ja internetikasutajaid kokku 0,82 miljonit, mille osakaal antud vanusegrupis on 84%. Võrreldavalt oli 2005. aastal samas sihtgrupis internetikasutajaid 58%. Vaata lähemalt: 16-74-aastased arvuti- ja internetikasutajad isikute rühma järgi. Eesti Statistikaameti andmebaas. Arvutivõrgus kättesaadav: http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=IT32&ti=16%2D74%2DAASTASED+ARVUTI%2D+JA+INTERNETIKASU+TAJAD+ISIKUTE+R%DCHMA+J%C4RGI&path=../Database/Majandus/05Infotehnoloogia/04Infotehnoloogia_leibkonnas/&lang=2 (30.03.2015).

²³ E. Tikk, A. Nõmper. Informatsioon ja õigus, lk 12.

²⁴ Eesti on pikalt nimetanud ennast infoühiskonna ning e-riigi eestvedajaks, viies ellu projekte, mille sarnaseid mujal maailmas ei ole. Vaata lähemalt: E-estonia veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://e-estonia.com/> (30.03.2015). Lisaks on Eestis pilootprojekti raames viidud lühikeseks ajaks Riigi Teataja võrguväljaanne virtuaalsesse andmesaatkonda ehk rahvusvahelisse pilveteenusesse, et katsetada võimalusi, kuidas oleks võimalik kaitsta Eestile olulisi andmeid ulatuslike küberrünnakute eest ning tagada riigi toimimiseks vajalike teenuste kättesaadavus ka kriisiolukordades. Vaata lähemalt: Riigi Teataja veebileht kolis pilve. Registre ja Infosüsteemide Keskuse veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.rik.ee/et/news/riigi-teataja-veebileht-kolis-pilve> (30.03.2015).

1.2. Infoühiskonna mõju õigusele

Infoühiskonna ühe negatiivse paradigmana käib kaasas probleem, et infotehnoloogia ülikiire areng²⁵ on ületanud seadusandja võime selle arenguga kaasnevat reguleerida.²⁶ Samuti on tõdetud, et olemasolevate õigusaktide rakendamine aina uueneva infotehnoloogia seisukohalt on problemaatiline.²⁷ Nimelt eeldavad praegused seadustes kasutatavad õigusloome meetodid, milleks enamasti on erinevad käsud, kohustused ja nende rikkumise korral karistused, oma olemuselt staatilist ajas vähesel määral muutuvat ruumi. Olemasolevad õigusloome meetodid ei suuda piisavalt abstraktselt reguleerida aga pidevalt muutuvat küberruumi. Õigusriigi printsiip nõuab aga küberruumi reguleerimisel seadusandjalt, et uue regulatsiooni ja pädevuse loomisel ei lähtutaks vanade normide tõlgendamise teel uute normide loomisest, vaid seadusandjal peab olema julgust luua selged, arusaadavad ja konkreetselt piiritletud ja vajadusel täiesti uued õigusnormid.²⁸

²⁵ Siinkohal saab viidata IT-maailmas tihti refereeritud Moore reeglile, mille kohaselt arvutite arvutusvõimsus suureneb kahekordselt iga kahe aasta tagant. Vaata lähemalt: Moore seadus. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.moorelaw.org/> (04.04.2015). Samuti kehtib ka selle reegli tänapäevasem modifikatsioon, mille kohaselt riistvara tõhusus kasvab eksponentsiaalselt ja suhteline ühikuhind vastavalt langeb. Vaata lähemalt: M. Rosentau. Infoühiskond ja tema vajadused. – Akadeemia 2015 nr 3, lk 478.

²⁶ Sama probleemi on püstitanud ka Reet Oorn oma magistritöös, leides, et tihti ei toeta olemasolevad regulatsioonid uute infotehnoloogiliste lahenduste kasutuselevõttu ning takistavad seetõttu infoühiskonna arengut. Vaata lähemalt: R. Oorn. Infoühiskond ja selle erinevad aspektid riigihalduses ning andmekaitstes. – Magistritöö. Tartu 2007, lk 5.

²⁷ E. Tikk, A. Nõmper. Informatsioon ja õigus, lk 168.

²⁸ J. Ginter (töögrupi juht) jt. Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses. Tartu Ülikoolilt tellitud uuringu aruanne, lk 142. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/analuus_isikute_pohioiguste_tagamisest_ja_eeluurimise_kiirusest_kriminaalmenetluses.pdf (22.04.2015).

IKT-ga seotud õigusruumi reguleerimiseks sobivateks meetoditeks on välja pakutud järgmised õigusinstrumentid:

- 1) planeerimisinstrumentid;
- 2) otsesed käitumise kujundamise instrumentid;
- 3) kaudsed käitumise kujundamise instrumentid;
- 4) võimu- ja korraldusinstrumentid;
- 5) iseregulatsiooniinstrumentid;
- 6) täiendavad eraõiguslikud instrumentid;
- 7) täiendavad avalik-õiguslikud instrumentid.²⁹

Planeerimisinstrumentide abil on võimalik riigil juhtida arengukavade alusel IKT valdkonna tulevikku³⁰ ning luua arengukavade koostamise käigus tegevuskavasid, mis näeksid ette infoühiskonna kiire arengu kontekstis kõige enam lahendamist nõudvaid alamvaldkonnad. Üksiküsimuste ja spetsiifiliste IKT-ga kokkupuutuvate õigusküsimuste lahendamiseks planeerimisinstrumentid oma olemuselt aga ei sobi, kuna kavadega ei ole võimalik inimkäitumist üldplaanis mõjutada ning kujundada – see peab jääma seadusandja hooleks.³¹

Ühe lahendusena võib seadusandja õigusloome monopoli anda õigussubjektide enda kätte, et nad iseregulatsiooni vahenditega looksid endale sobiliku õigusruumi.³² Selline lahendus võib töötada küll erasektoris, kus kokkuleppivad pooled on üldjuhul võrdsel positsioonil, kuid kindlasti ei saa iseregulatsioon toimida erasektori õigussuhtluses avaliku sektoriga ning kitsamalt võttes selle magistritöö uurimisobjekti kriminaalmenetluse kontekstis. Siinkohal peab seadusandja võtma reguleerimisel juhtohjad, kuna riigi ja kodaniku vahel toimivas õigussuhtes peab olema kehtestatud kindlad väärtustele ning põhiõigustel- ja kohustustel põhinevad reeglid, et tasakaalustada subordinatsioonsuhtes oleva riigi ja kodaniku õiguste vahelist tasakaalu. Seega peab seadusandja kriminaalmenetluse reguleerimisel infoühiskonna vajadustest ja eesmärkidest tulenevalt näitama õigussuhete reguleerimisel initsiatiivi. Samas ei saa seadusandja siiski piirduda ainult otseselt käitumist kujundavate instrumentidega ning

²⁹ Vaata lähemalt iga instrumendi täpsema sisu ja eesmärgi kohta: E. Tikk, A. Nõmper. Informatsioon ja õigus, lk 168 jj.

³⁰ Näiteks on Eestis aja jooksul publitseeritud riigi poolt 6 suuremat arengukava, mis on ainult seotud IKT-ga. Vaata lähemalt: Riigi infosüsteemide veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/et/infopoliitika> (22.04.2015).

³¹ E. Tikk, A. Nõmper. Informatsioon ja õigus, lk 169.

³² E. Tikk, A. Nõmper. Informatsioon ja õigus, lk 173.

võimu- ja korraldusinstrumentidega, kuna nende kasutamisel võib seadusandja seista silmitsi üleregulatsiooniga, mis pärsib aga infoühiskonnas arengut.³³

Sellest tulenevalt peaks seadusandja võimaluse korral arvestama ka teiste väljapakutud IKT-d toetavate õigusinstrumentide kasutamisega. Näiteks tuleks kriminaalmenetluses infotehnoloogia kasutuselevõtmise hõlbustamiseks käskude ja keeldude asemel luua hoopis kaudselt käitumist kujundavate instrumentide abil menetlusosalise käitumise mõjutamiseks soodsamad tingimused või võimaldama teatud juhtudel kohtul ja menetlusosalistel ise kokku leppida, kuidas võiks nende vahel kommunikatsioon toimuda. Näiteks KrMS § 156² lõikest 1 tulenev kohtu kohustus teha kõik menetlusdokumendid kohtumenetluse pooltele avaliku e-toimiku süsteemi vahendusel kättesaadavaks olenemata sellest, mis viisil on kohus dokumendi menetluspoolele kätte toimetanud, näiteks kasutanud tavalist postiteenust, võib pigem omada kohtute töökoormusele negatiivset mõju. Sellisel juhul on kohtul kohustus elektrooniliselt suhelda ka menetluspooltega, kes seda ei soovi või kes ei ole võimelised kohtuga elektrooniliselt suhtlema. Positiivne näide kaudselt käitumist mõjuvate instrumentide kasutamisest seadusandja poolt on riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus, millega kehtestati madalamad riigilõivud juhul, kui tsiviilkohtumenetluses esitati avaldus elektrooniliselt avaliku e-toimiku vahendusel.³⁴

1.3. Infoühiskonna mõju kohtumenetlusele ja *vice versa*

Põhiseaduse §-st 146 tuleneb kohtumenetluse üks aluspõhimõtteid – kohus on oma tegevuses sõltumatu.³⁵ Nimelt on kohtusüsteem põhiseaduse § 4 mõttes lahutatud seadusandlikust ning täidesaatvast võimust ning sellest tulenevalt eraldatud teistest võimudest ja nende mõjusfäärist.³⁶ Sellest põhimõttest tulenevalt peaks kohtusüsteem olema vaba ka infoühiskonna poolt pealesurutavatest nõuetest ning iseseisvalt omas rütmis, sõltumatult

³³ E. Tikk, A. Nõmper. Informatsioon ja õigus, lk 169.

³⁴ Riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 29.06.2012, 3. Kahjuks kuulutas Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium oma 10. detsembri 2013. aasta otsusega madalamate riigilõivude kehtestamise elektroonilise esitamise korral põhiseadusega vastuolus olevaks põhjendusega, et selline erisus riivab põhjendamatult nende isikute õigusi, kes esitavad avalduse traditsioonilisel viisil. Vaata lähemalt: RKPJKo 10.12.2013, 3-4-1-20-13. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-4-1-20-13> (22.04.2015).

³⁵ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349.

³⁶ U. Lõhmus. PõhiSK § 146 p 1. – Ü. Madise (peatoimetaja) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus – Kommenteeritud väljaanne 2012. Põhiseaduse veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-13/pg-146/> (24.04.2015).

täidesaatva või seadusandliku võimu tahtest, valima omale sobiva tempo IKT võimalustest ja kohustustest kinnihaaramiseks.

Seda võimalust on Euroopa kohtunikkond väga tugevalt rakendanud läbi Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee poolt 2000. aastal loodud Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu. See on Euroopa Nõukogu juures asuv sõltumatu nõuandev kogu, mis koosneb eranditult ainult Euroopa Nõukogu liikmesriikide kohtunikest ning mille eesmärk on tagada liikmesriikide kohtunikukonna ja kohtusüsteemi sõltumatus, erapooletus ning kompetents.³⁷ Nimelt võeti 9. novembril 2011. aastal toimunud CCJE 12. plenaaristungil vastu arvamus nr 14(2011), mille eesmärgiks oli seada IKT arendustele kohtumenetluses kindlad standardid, et tagada kohtumenetluse mittematerialiseerumine.³⁸

Arvamus julgustab kohtuid kasutama kaasaegseid IKT võimalusi, kuna IKT saab olla üheks vahendiks õigusemõistmise täiustamisel, kuna hõlbustab menetlusosaliste juurdepääsu õigusemõistmisele tagades seeläbi EIÕK-i artiklis 6 sätestatud tagatised – ligipääs õiguskaitsele, õigluse ja menetluse mõistliku kestvuse. IKT võimaldab parandada kohtu ning menetlusosaliste vahelist suhtlust, pakkudes menetlusosalistele oma õiguste ja kohustuste ning kohtumenetluse kulgemise kohta oluliselt suuremal hulgal teavet. Samuti võimaldab IKT menetlusosalistel oluliselt väiksema vaevaga pöörduda oma avaldusega kohtusse. IKT annab võimaluse täiesti uuel tasemel hallata toimikuid, seostada erinevaid kohtuasju ning anda kohtunikele parem ülevaade kohtupraktikast. Samuti võimaldab IKT hoogustada kohtute ning meedia vahelist suhtlust, muutes seeläbi kohtumenetlust läbipaistvamaks ja avatumaks.

Samas oli arvamuse põhiohk siiski suunatud ohtude väljatoomisele, mis on seotud IKT rakendamisega kohtumenetluses. Nimelt ei tohi kohtumenetlus kaotada oma inimlikku ja sümboolset nägu – menetlusosalised ei tohi näha menetlust puhtalt tehnilise toiminguna, vaid tunnetaksid, et õigusemõistmine on inimlik ja see tegeleb inimestega ja nende vaheliste vaidlustega. Menetlusosalistel peab olema võimalik olla kohtuniku poolt ärakuulatud, esitada tõendeid, kaasata tunnistajaid ning eksperte ning esitada mistahes viisil kohtule materjale ning avaldusi, mida ta peab vajalikuks ning osaleda avalikul kohtuistungil. IKT ei saa kahandada

³⁷ Täiendavalt vaata: Euroopa Nõukogu veebilehelt. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.coe.int/t/DGHL/cooperation/ccje/default_en.asp (24.04.2015).

³⁸ Consultative Council of European Judges (CCJE) 09.11.2011 Opinion no. 14(2011) „Justice and information Technologies (IT)“. Kättesaadav arvutivõrgus: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE\(2011\)2&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE(2011)2&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864) (24.04.2015).

poolte protsessiõiguseid juhtudel, kus kõigil ei ole IKT vahenditele juurdepääsu. Seetõttu ei saa IKT kasutuselevõtt ära kaotada alternatiivseid ja traditsioonilisi kohtusse pöördumise ning kohtuga suhtlemise vahendeid. IKT kasutuselevõtt kohtus ei tee iseenesest õiguskaitset absoluutselt kõigile kättesaadavaks.

Samuti leiti mitmes punktis, et IKT arendamisel peavad kohtunikud olema kaasatud kogu arenduse protsessi, alustades juba esmatasandi otsustest – kas mingi asjaajamine või menetlustoiming saaks ja võiks toimuda elektrooniliselt. Kohtutes peab olema tagatud alternatiivsed toimingud juhtudeks, kui IKT süsteemid ei võimalda hoolduse või tehnilise vea tõttu toimingut läbi viia. Samuti ei tohiks kohtunike sundida kasutama IKT lahendusi üksnes tõhusama menetluse eesmärgil, kui nende vahendite kasutamine mõjutab oluliselt kohtumenetluse tavapärast läbiviimist ja juhtimist, mis on kohtunikule omased. Tehnoloogia peab ise muutuma vastavaks kohtuasjade liigile ja keerukusele ning IKT ei tohi oluliselt muuta tavapärast menetluskorda. Lisaks ei tohi tehnoloogia anda kohtunikele ette juhtnööre, menetlusedokumentide blankette või muid meetmeid, mida ei ole kohtunike enda poolt aktsepteeritud.

Ühe külje pealt teeb IKT küll andmete hoidmise turvalisemaks, kuid teiselt poolt võimaldab see oluliselt suuremas mahus sekkuda isikute eraelu puutumatusesse ning kahjustada äriühingute huviseid, kui informatsioon jõuab suuremas mahus valedesse inimeste kätte. Seetõttu tuleb tagada andmete hoidmiseks nõuetekohased ning piisavad turvareeglid, mis välistavad andmete väärkasutust.

Arvestades kohtumenetluse tugevaid traditsioone ning sõltumatuse garantiid, saab infoühiskond anda küll kohtumenetlusele ning laiemalt kõigile õiguskaitseasutuste menetlustele IKT vahendid ja võimalused oma töö tõhustamiseks, kuid neid vahendeid ei ole võimalik kasutajatele mehaaniliselt peale suruda, vaid neid tuleb vastavale menetlusliigile omaselt ja vajalikus ulatuses kohandada. Lisaks on äärmiselt oluline, et kohtumenetlus, kui süsteem ja organisatsioon, need pakutud IKT vahendid ning nõuded ka sisemiselt heaks kiidaks ja need kasutusele võtaks.³⁹

³⁹ Siinkohal on digitaalse kohtutoimiku rakendamise puhul hea viidata justiitsministri kõnele 2015. aasta kohtunike täiskogul, kus minister kinnitas Kohtute haldamise nõukojas väljaõeldud seisukohta, et kohtusüsteem on valmis siis loobuma pabertoimikust ning võtma kasutusele õiguslikku tähendust omava digitaalse toimiku, kui töövahendit on piisavalt proovitud ning on jõutud ühisele arusaamisele, et kohtusüsteem on valmis üle

1.4. Kriminaalmenetlus ja infosüsteemid

1.4.1. Esimese ja teise astme kohtute statistika ja lahendite andmekogu

Infotehnoloogia poolt pakutavad võimalused menetlusosaliste ning avalikkuse jaoks realiseeriti kriminaalmenetluses seaduse tasemel esmakordselt kriminaalmenetluse seadustiku jõustumisega 1. juulil 2004. aastal, mille §-st 408¹ tulenes kohustus avalikustada kohtu veebilehel jõustunud kohtuotsused ja kohtumäärused, millega menetlus lõpetati.⁴⁰ Kohtusüsteemil tekkis tehniline kohtulahendite avalikustamise võimekus aga juba oluliselt enne kriminaalmenetluse seadustiku jõustumist. Nimelt võeti esimese ja teise astme kohtute statistika ja lahendite andmekogu (lühinimega KOLA), mis võimaldas avalikkusega jagada lõpplahendeid, kasutusele juba alates 1. oktoobrist 2001. aastast.⁴¹

27. veebruari 2002. aastal jõustunud KOLA pidamise korra § 1 kohaselt oli andmekogu peamiseks eesmärkideks varustada avalikkust, kohtusüsteemi, Justiitsministeeriumi ja teisi riigiasutusi kohtustatistikaga, avalikustada jõustunud kohtulahendid ning ühtlustada kohtupraktikat.⁴² Peale kriminaalasjas tehtud lahendite avalikustati KOLA pidamise korra § 5 lõike 1 kohaselt lõpplahendeid ka kõigis teistes esimese või teise astme kohtu poolt lahendatavates menetlusliikides. Lisaks lõpplahenditele võisid KOLA pidamise korra § 7 lõike 2 kohaselt ringkonnakohtud avalikustada andmekogu vahendusel ka muid õiguspraktika

minema digitaalsele toimikule. Vaata lähemalt: Justiitsminister Andres Anvelt'i kõne 2015. aasta kohtunike täiskogul, lk 2. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kohtunike_taiskogu_2015.pdf (24.04.2015). Viidatud Kohtute haldamise nõukoja toimunud arutelu kohta vaata lähemalt: Kohtute haldamise nõukoja 14.03.2014. a 73. istungi protokoll, lk 21-26. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kohus.rik.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumentid/73_protokoll_14_03_2014.pdf (24.04.2015). Kohtute haldamise nõukoja näol on tegemist kohtute seaduse § 39 alusel loodud nõukoguga, mis on loodud tasakaalustamiseks esimese ja teise astme kohtute haldamisel justiitsministeeriumi rolli ning mille ülesanne on tagada kohtute sõltumatus, õigusemõistmiseks vajalikud tingimused, kohtuteenistujate piisav väljaõpe ning õigusemõistmise kättesaadavus. Kohtute seadus. – RT I 2002, 64, 390.

⁴⁰ Formaalselt jõustus see säte koos kriminaalmenetluse seadustiku jõustumisega, kuid esialgses kriminaalmenetluse seadustiku tekstis seda sätet ei leidunud. Nimelt sisaldas KrMS § 408¹ seadustiku redaktsioonilises muudatuses seaduses, mis jõustus kriminaalmenetluse seadustiku endaga samal ajal. Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seadus. – RT I 2004, 46, 329.

⁴¹ I ja II astme kohtute statistika ja lahendite andmekogu. Riigi infosüsteemi haldussüsteem. Kättesaadav arvutivõrgus: https://riha.eesti.ee/riha/main/inf/i_ja_ii_astme_kohtute_statistika_ja_lahendite_andmekogu (21.04.2015). KOLA asutamise järel tekkis kõigil Eesti I ja II astme kohtutel ühine platvorm oma lahendite avalikustamiseks, kuid pioneerina oli iseseisvalt oma kohtulahendeid avalikustanud Tartu ringkonnakohtus oma veebilehel juba alates 1993. aastast. Vaata lähemalt: I. Tamm. Ringkonnakohtu lahendid maakohtuniku pilgu läbi ehk *exempla docent*. – Kohtute aastaraamat 2011, lk 46. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1345/Kohtute_aastaraamat2011_20apr.pdf (21.04.2015).

⁴² Justiitsministri 27.02.2002. a määrus nr 11 „Esimese ja teise astme kohtute statistika ja lahendite andmekogu pidamise kord“. – RTL 2002, 37, 496.

seisukohalt üldhuvitavaid lahendeid. Seega ei olnud KOLA eesmärgiks ainult põhiseaduse § 24 lõikest 2 tuleneva kohtupidamise avalikkuse tagamine, vaid andmekogu eesmärgiks oli pakkuda ka kohtunikele tuge õigusemõistmiseks vajaliku kohtupraktika leidmiseks ja ühtlustamiseks.

KOLA andmekogu jagunes kaheks: kohtu veebilehe vahendusel avalikkusele nähtav osa ning üksnes ametkondlikuks kasutamiseks mõeldud osa, mida kasutati kohtute poolt kohtuasjade lahendite sisestamiseks, lahenduskäigu jälgimiseks ja justiitsministeeriumi poolt statistiliste aruannete genereerimiseks.⁴³ KOLA pidamise korra § 5 lõike 2 kohaselt sisestati ametkondlikuks kasutamiseks mõeldud infosüsteemi ossa lisaks kohtumenetluses kogutud dokumentidele ka nende dokumentidega seotud metaandmeid⁴⁴, mille abil oli võimalik kogutud andmeid süstematiseerida, masintöödelda ning kogutud andmete pinnalt koostada statistikat.

KOLA vahendusel ei avalikustatud kõiki lõpplahendeid. Nimelt avalikustati KOLA pidamise korra § 8 kohaselt kohtute veebilehel kriminaalasjades ainult lõpplahendi resolutiivosa, kui kohtuotsust ei kuulutatud avalikult või kohtulahendi põhiosa sisaldas riigisaladust. Riigisaladuse olemasolu korral ei sisestatud sellisel juhul kohtulahendi tervikteksti ka andmekogusse endasse. KOLA pidamise korra § 9 kohaselt ei pidanud tsiviilkohtumenetluses kohus lõpplahendit avalikustama ning andmekogusse üldse sisestama, kui istung oli kuulutatud osaliselt või täielikult kinniseks. Tsiviilkohtumenetluses ei avalikustatud ning ei sisestatud ka andmekogusse hagita menetluses tehtud lõpplahendeid, välja arvatud isiku teadmata kadunuks või surnuks tunnistamise menetluses, pärandi hoiumeetmete rakendamise menetluses ja väljakutsetoimingute tegemise menetluses tehtud lõpplahendeid. KOLA pidamise korra § 10 kohaselt avalikustati halduskohtumenetluses üksnes lõpplahendi resolutiivosa, kui lahend sisaldas andmeid, mis on aluseks kohtuistungi kinniseks kuulutamiseks. Sarnaselt kriminaalasjadega, ei sisestatud halduskohtumenetluses ning ka haldusõigusrikkumiste asjades andmekogusse lõpplahendi tervikteksti, kui see sisaldas riigisaladust. Sellisel juhul sisestati andmekogusse ja avalikustati ainult lõpplahendi

⁴³ I ja II astme kohtute statistika ja lahendite andmekogu. Riigi infosüsteemi haldussüsteem.

⁴⁴ Metaandmed on andmed inforessursside kohta ehk lühidalt võttes andmed andmete kohta. Infosüsteemis olevate dokumentide või toimingutega seotud metaandmed võimaldavad digitaaldokumente hoida mõistetavatena, kasutatavatena ja hallatavatena, kuna need võimaldavad andmekogus olevaid objekte identifitseerida, luua paindlikke otsisüsteeme ja säilitada konteksti. Vaata lähemalt: Metaandmed ja EDHS-de nõuded. Rahvusarhiivi veebiportaal. Kättesaadav arvturivõrgus: <http://www.ra.ee/et/metaandmed-ja-nouded-2/&i=#254> (25.04.2015).

resolutiivosa. KOLA pidamise korra § 1 punkti 2 kohaselt arvestati kohtuotsuse avalikustamisel ka avaliku teabe seaduse nõudeid.⁴⁵

KOLA kasutati andmekoguna ning kohtulahendite avalikustamise vahendina kuni 2006. aastani, millal võeti kasutusele uus infosüsteem – kohtute infosüsteem.⁴⁶

1.4.2. Kriminaalmenetlusregister

Sarnaselt kohtutega kasutab kriminaalmenetluses oma infosüsteemi ka prokuratuur.⁴⁷ Kriminaalmenetlusregister (lühinimega KRMR) võeti kasutusele 1. juulil 2001. aastal ehk KOLA kasutuselevõtuga samal perioodil.⁴⁸ Sarnased olid ka andmekogule püstitatud eesmärgid. Vabariigi Valituse määruse „Riikliku kriminaalmenetlusregistri asutamine ja registri pidamise põhimääruse“ § 3 kohaselt oli registri pidamise eesmärgiks ühendada kõik menetletavad kriminaalasjad ühtsesse andmebaasi, et oleks tagatud pidev ülevaade kõigist menetletavatest kriminaalmenetlustest ning saada operatiivset teavet teiste menetletavate kriminaalasjade kohta, tõhustada prokurörijärelevalvet kohtueelse menetluse üle ning kergendada statistiliste ülevaadete tegemist.⁴⁹

⁴⁵ Kuigi kohtulahendite avalikustamine ei olnud absoluutne ning kohus ei pidanud avalikustama kõike lahendeid, tekitas lahendite sellisel kujul avalikustamine tugeva põhiõigust riive. Vaata lähemalt peatükist 2.3.

⁴⁶ Praegusel hetkel on võimalik kuni 2006. aastani avalikustatud kohtulahendeid otsida Riigi Teataja võrguväljaandest. Vaata lähemalt: Kohtulahendite otsing (kuni 2006. aasta). Riigi Teataja võrguväljaanne. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendite_otsing/haldusasjad.html (21.04.2015). Alates 2006. aastast avalikustatud lahendeid on samuti võimalik otsida Riigi Teataja võrguväljaandest. Vaata lähemalt: Kohtulahendite otsing (alates 2006. aastast). Riigi Teataja võrguväljaanne. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/maa_ringkonna_kohtulahendid/main.html (21.04.2015).

⁴⁷ Kriminaalmenetluses on kohtueelses menetluses prokuratuuri kõrval menetlejateks ka erinevad uurimisasutused KrMS §-de 16 ja 31 alusel, kellel on samuti kasutusel enda menetlusinfosüsteemid. Käesoleva magistr töö raames neid infosüsteeme ei käsitleta, kuna see väljuks käesoleva töö teema raamest. Nende infosüsteemidega saab aga tutvuda riigi infosüsteemi haldussüsteemi vahendusel. Näiteks on oma menetlusinfosüsteem Politsei- ja piirivalveametil nimetusega POLIS. Vaata lähemalt: Infosüsteem POLIS. Riigi infosüsteemi haldussüsteem. Kättesaadav arvutivõrgus: https://riha.eesti.ee/riha/main/inf/infosusteem_polis (24.04.2015).

⁴⁸ Kriminaalmenetlusregister. Riigi infosüsteemi haldussüsteem. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://riha.eesti.ee/riha/main/inf/kriminaalmenetlusregister> (24.04.2015).

⁴⁹ Vabariigi Valitsuse 26.02.2001 määrus nr 77 „Riikliku kriminaalmenetlusregistri asutamine ja registri pidamise põhimäärus“. – RT I 2001, 22, 121. Praegusel hetkel viidatud Vabariigi Valituse määrus enam ei kehti ning KrMS § 210 lõike 1 alusel reguleerib kriminaalmenetlusregistri tööd e-toimiku süsteemi põhimäärus, mille § 3 lõike 3 p 2 kohaselt on kriminaalmenetlusregister üks e-toimiku liidestest. Vaata lähemalt: Vabariigi Valitsuse 03.07.2008 määrus nr 111 „E-toimiku süsteemi asutamine ja e-toimiku süsteemi pidamise põhimäärus“. – RT I 2008, 31, 197. E-toimiku kohta vaata lähemalt peatükki 1.4.4.

1.4.3. Kohtute infosüsteem

Alates 2006. aasta 1. jaanuarist võeti uue infosüsteemina kasutusele kohtute infosüsteem (lühinimega KIS). KIS-i põhimääruse § 21 kohaselt kanti uude andmekogusse kõik kohtuasjad:

- mida alustati alates 1. jaanuarist 2006 ja hiljem;
- milles ei olnud 1. jaanuariks 2006. aastaks jõustunud lõpplahendit või
- enne 1. jaanuarit 2006 lõpplahendi saanud kohtuasjad, kus tuli teha pärast nimetatud kuupäeva veel menetlustoiminguid.⁵⁰

KIS-i põhimääruse § 2 kohaselt on ka KIS-i eesmärgiks sarnaselt KOLA-ga kohtulahendite arvutivõrgus kättesaadavaks tegemine ning statistika kogumine. KIS-i arendamise ja kasutuselevõtmise eesmärk oli aga oluliselt laiem, kuna andmekogu kõrval pidi KIS-st saama ka kohtuniku ning kohtuametnike jaoks sisuline tööriist, mis pidi muutma kohtumenetlust tõhusamaks. Nimelt oli KIS-i eesmärgiks selle põhimääruse § 2 kohaselt muuhulgas töödelda, esitada ja säilitada elektroonilisi menetlusedokumente, kasutada infosüsteemi sisestatud andmeid automatiseeritult menetlusedokumentide ja statistiliste aruannete koostamiseks, tagada pidev ülevaade kohtumenetluse käigust ning võimaldada kohtulahendite sisulist analüüsimist ja süstematiseerimist märksõnastiku, annotatsioonide ja otsingumootorite abil.

KIS-s on oluliselt suurenenud ka andmekogusse registreeritavate menetlusedokumentide maht, mida vastavalt KIS-i põhimääruse § 13 lõike 1 punktile 1 on kohustuslik kohtutel sisestada. Kui KOLA pidamise korra § 7 lõike 1 kohaselt sisestati andmekogusse üksnes lõpplahendid ning teised dokumendid jäid kriminaaltoimikusse, siis KIS-i põhimääruse § 9 lõike 2 kohaselt tuleb KIS-s registreerida igas kohtuasjas kõike selle lahendid (nii määrused kui ka otsused), istungi protokollid, elektroonilised menetlusedokumendid ning skaneeritud paberdokumendid, kui nende registreerimine KIS-s on vastavalt menetluseadustikule kohustuslik.

KIS-i põhimääruse § 9 lõike 2 punkt 3¹ viitab paberdokumentide skaneerimise kohustuse puhul justiitsministri määruse „Maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kantselei kodukord“ § 35 lõikele 6⁵¹. Kantselei kodukord viitab samas edasi ainult TsMS § 57 lõikes 2 sätestatud

⁵⁰ Justiitsministri 15.02.2006 määrus nr 5 „Kohtute infosüsteemi põhimäärus“. – RTL 2006, 18, 317.

⁵¹ Justiitsministri 22.12.2005. a määrus nr 57 „Maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kantselei kodukord“. – RTL 2005, 124, 1973.

nõudele, mille kohaselt tuleb tsiviilkohtumenetluses skaneerida kõik paberdokumendid ning salvestada need KIS-s asjakohase menetluse juurde.⁵² TsMS § 57 lõikes 2 sätestatud paberdokumentide skaneerimise kohustus on ülekantav ka halduskohtumenetlusesse, kuna HKMS § 87 lõike 1 kohaselt kohaldatakse haldusasjas toimiku pidamise kohta TsMS §-des 56-58 sätestatut.⁵³

Problemaatiline on aga kohustada kohtuid skaneerima paberdokumente ja salvestama neid KIS-i kriminaalmenetluses, kuna erinevalt TsMS § 57 lõikest 2 tulenevast üldisest kohustusest skaneerida kõik paberdokumendid, on KrMS § 160¹ lõikes 5 seotud paberdokumentide skaneerimise kohustus sellega, kas kohtutoimikut peetakse digitaalsena või mitte. Kuna praegu kriminaalmenetluses toimikuid digitaalselt ei peeta, siis sellest tulenevalt ei ole kohtutel kohustust ka kriminaalmenetluses paberdokumente skaneerida ja neid infosüsteemi sisestada. Sama põhimõtte kehtib ka vääreomenetluses VTMS § 50² lõike 3 alusel, mille kohaselt kohaldatakse vääртеoasjas koostatavale kohtutoimikule ka KrMS § 160¹ lõigetes 3-7 sätestatut.⁵⁴

Seda arvestades on vastuoluline seadusandja poolt kohtutele kriminaal- ja vääртеomenetluses KrMS § 156² lõikega 1 ning VTMS § 47¹ lõikega 1 pandud kohustus teha kohtumenetluse pooltele e-toimiku süsteemi ehk AET-i vahendusel kättesaadavaks kõik kohtumenetluses koostatud menetlusedokumentid. Nõude sätestanud eelnõu seletuskirja kohaselt oli muudatuste eesmärgiks võimaldada kohtumenetluse poolel tutvuda elektrooniliselt infosüsteemi vahendusel oma kohtuasja toimikuga ning selles olevate kõikide dokumentidega ja olla kursis oma kohtuasja käiguga.⁵⁵ Seega ei ole praeguses olukorras, kus kohtud ise ei pea toimikut digitaalselt või neid ei ole selleks kohustatud KrMS § 160¹ lõike 6 kohaselt, võimalik täita ka KrMS § 156² lõikest 1 ning VTMS § 47¹ lõikest tulenevat kohustust teha kõik menetlusedokumentid infosüsteemi vahendusel menetluspooltele kättesaadavaks, kuna selle nõude täitmine iseenesest eeldab, et kohtud peaksid oma toimikut täielikult digitaalselt.

⁵² Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197.

⁵³ Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 23.02.2011, 3.

⁵⁴ Vääртеomenetluse seadustik. – RT I 2002, 50, 313.

⁵⁵ Riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 22.03.2013, 9; Riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus eelnõu seletuskiri, lk 2. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/download/275d2fbc-81e7-40cd-9470-8f542f8beaf7/275d2fbc-81e7-40cd-9470-8f542f8beaf7> (22.04.2015).

2009. aastal alustati uue kohtute infosüsteemi versiooni (lühinimega KIS2) arendamist, kuna olemasoleva infosüsteemi edasiarendamine ei olnud enam majanduslikult otstarbekas. Selleks ajaks kasutusel olev KIS-i tehniline platvorm oli juba 8 aastat vana ning sisuliselt tehnoloogia kiire arengu tõttu moraalselt vananenud, mis ei võimaldanud enam kasutusele võtta uuemaid kasutajate tööd lihtsamaks ja kasutajasõbralikumaks muutvaid veebitehnoloogiaid.⁵⁶ Lisaks ei olnud infosüsteemi toimimisega rahul ka kasutajad ise. Olemasolev infosüsteem ei võimaldanud olla täielikult kursis kohtupraktikaga, sest infosüsteemis olevate otsingumootorite kaudu oli võimalik konkreetseid lahendeid leida ainult siis, kui teadsid selle kohtulahendi küljes olevat unikaalset menetluse numbrit või kuupäeva – kohtulahendi sisu järgi tervikteksti otsingu teostamine sisuliselt võimalik ei olnud.⁵⁷ Samuti heideti KIS-le ette, et selle arendamisprotsessi kaasati liiga vähe lõppkasutajaid ehk kohtuid ning seetõttu ei olnud tulemus see, mida juristid oodanud oleks.⁵⁸

Uus KIS2-e platvorm rakendus 1. juulil 2014. aastal. Selleks hetkeks olid kõik kohtud uue versiooni kasutusele võtnud.⁵⁹ KIS2-e täielikule kasutuselevõtule eelnes pikk juurutamisfaas, mis tulenes Kohtute haldamise nõukoja poolt sätestatud tingimustest, et enne KIS2-e kohtutes kasutuselevõtmist peab süsteem olema põhjalikult testitud nii loogilise ülesehituse kui ka menetluste vajadustele vastavuse osas. Samuti pidi enne KIS2-e kasutuselevõtmist eelnema pilootkohtute projekt, kus KIS2-te kasutavad oma igapäevatöös erinevad kohtuastmed ja selle tööd piloteeritakse ka erinevates menetlusliikides.⁶⁰ Sellega sooviti vältida olukorda, kus kohtunikud ei ole uut süsteemi omaks võtnud ning uue süsteemi juurutamine segab oluliselt kohtumõistmist. Nimelt nõudis Kohtute haldamise nõukoda lisaks targale süsteemi juurutamisele, et KIS2 oleks õigusemõistmist ja kohtute haldamist sisuliselt toetav töövahend,

⁵⁶ Riigihanke „Kohtute infosüsteemi platvormi vahetamine ning täienduste väljatöötamine“ hankelepingu eseme kirjeldus. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://riigihanked.riik.ee/register/hange/119695> (22.04.2015).

⁵⁷ I. Tamm. Ringkonnakohtu lahendid, lk 46.

⁵⁸ T. Reinthal. Kohtud infosüsteemide arengukeerises. – Kohtute aastaraamat 2011, lk 127. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1345/Kohtute_aastaraamat2011_20apr.pdf (21.04.2015).

⁵⁹ Justiitsministri 15. veebruari 2006. a määruse nr 5 „Kohtute infosüsteemi põhimäärus“ ja 22. detsembri 2005. a määruse nr 57 „Maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kantselei kodukord“ muutmise eelnõu seletuskiri, lk 1. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/981abdec-1b65-4fb3-84fb-d6a52ed1d8ad> (22.04.2015). Praeguseks hetkeks ei ole täielikult KIS2-te kasutusele võtnud Eesti kohtutest ainult Riigikohus, kes siiani kasutab paralleelselt ka oma Riigikohtu infosüsteemi. Küll on Riigikohus aga seadnud endale eesmärgiks kohtute infosüsteemiga integreerumise, et tagada efektiivne ja ühtlane kohtuasjade menetlemine kogu kohtusüsteemis. Riigikohtu arengukava 2013-2016, lk 4. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1315/Riigikohtu_arengukava_2013-2016.pdf (23.04.2015).

⁶⁰ Kohtute haldamise nõukoja 12.03.2010. a 50. istungi protokoll, lk 6. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kohus.rik.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/50_protokoll_12.03.2010.pdf (23.04.2015).

kasutajasõbraliku ja intuiitivse ülesehitusega ning paindliku tehnilise platvormiga. Loetletud tingimuste täitmise korral saab lugeda uue süsteemi juurutamist õnnestunuks.⁶¹

1.4.4. E-toimik⁶²

2005. aastaks olid enamik kriminaalmenetlusega seotud õiguskaitseasutusi arendanud endale infosüsteemi, kuhu registreeriti oma menetlusetapis kogutud teave ja menetlusedokumentid. Samas oli need infosüsteemid arendatud autonoomselt ning nende omavaheline suhtlus ning andmevahetus oli puudulik.⁶³ Kriminaalmenetlus on üks tervik ning nii kohtueelse menetluse kui ka kohtumenetluse eesmärgiks on välja selgitada kuriteo kui minevikusündmuse asjaolud ning anda riigi poolne karistusõiguslik hinnang toimepandud teole.⁶⁴ Seega on äärmiselt oluline, et kriminaalmenetlusega seotud infosüsteemid ei oleks killustunud ning arendatud iseseisvalt. Seetõttu otsustasid Justiitsministeerium, Siseministeerium ning Politseiamet ühiselt välja töötada infotehnoloogilise kontseptsiooni, mis eeltoodud probleemi lahendaks.⁶⁵

Vabariigi Valitsuse 29. septembri 2005. aasta otsusega kiideti heaks e-toimiku loomise kontseptsioon.⁶⁶ Kontseptsioon põhines AS-i PriceWaterhouseCoopers ja projektis osalevate riigiasutuste koostöös koostatud analüüsile, milles leiti, et kõikide menetlust läbiviivate õiguskaitseasutuste infosüsteemide arendamisel tuleks lähtuda samast tehnoloogilisest suunast, kus infosüsteemide vahelist suhtlust vahendab teenuspõhisel arhitektuuril põhinev e-toimiku infosüsteem, mis registreerib menetlustest olulise menetlusteabe ning osutab kogutud

⁶¹ Käesolevaks hetkeks ei ole Kohtute haldamise nõukoda pärast KIS2-e rakendamist võtnud seisukohta püstitatud eesmärkide täitmise kohta.

⁶² E-toimik valiti 2014. aastal Euroopa Nõukogu ja Euroopa töhususama õigusemõistmise komisjoni poolt korraldatud igaaastasel võistlusel „*Crystal Scales of Justice Prize 2014*“ üheks neljast Euroopa justiitsasutuse poolt loodud lahenduseks, mis on uuenduslik ning aitab kaasa tõhusamale õigusemõistmisele. M-E. Tuulik. E-toimik valiti Euroopa nelja parima justiitslahenduse hulka. Justiitsministeeriumi veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/et/uudised/e-toimik-valiti-euroopa-nelja-parima-justiitslahenduse-hulka> (26.04.2015).

⁶³ L. Hommik. E-toimik, lk 4.

⁶⁴ Siinkohal tuleks rõhutada, et kriminaalmenetluse objektiks ei pruugi alati olla kuritegu, kuna prokuratuur või kohus võib menetluse käigus jõuda tõdemusele, et esialgu kuriteona nähtud tegu ei vasta kuriteo tunnustele. Vaata ka: E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 11. Samuti selgitavad KrMS § 211 lõike 2 kohaselt uurimisasutused ja prokuratuur kohtueelses menetluses välja nii süüstavaid kui ka õigustavaid asjaolusid.

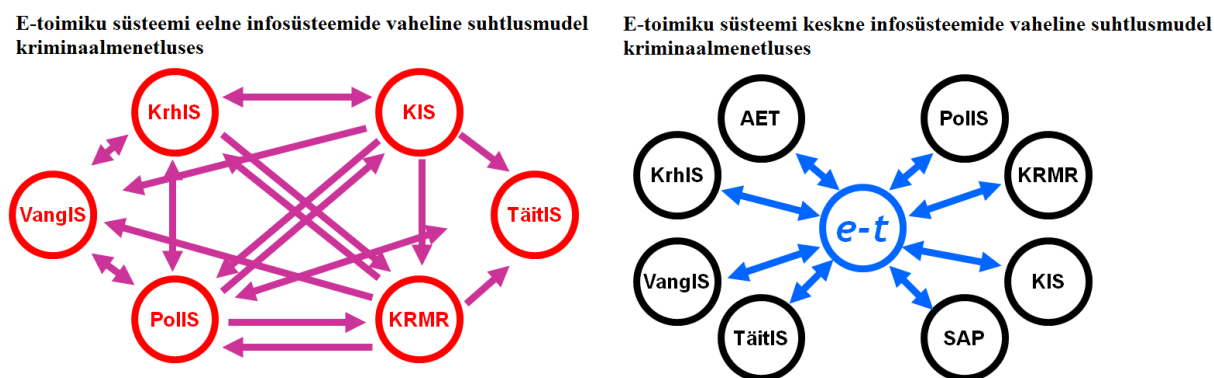
⁶⁵ K. Laas. E-Toimik ja e-teenused õigusemõistmises. Infotehnoloogia valikus halduses – Aastaraamat 2006. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/aastaraamatud/et/pub/2006it/docs/4.3.htm> (24.04.2015).

⁶⁶ Vabariigi Valitsuse 29.09.2005. aasta istungi kommenteeritud päevakord, p 11. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://valitsus.ee/et/uudised/valitsuse-29092005-istungi-kommenteeritud-paevakord> (24.04.2015).

teabe pinnalt andmeteenuseid teistele seotud infosüsteemidele ja teenustele.⁶⁷ Sisuliselt on e-toimiku näol tegemist keskse andmebaasiga, mis vastavalt väljatöötatud äriloogikale vahendab teavet erinevate klientinfosüsteemide vahel.⁶⁸

E-toimik ole ainult teabe jagajaks, vaid seal hoitakse tsentraalselt ka menetlusteavet, mis peab olema nähtav rohkem kui ühele klientsüsteemile. See tähendab seda, et menetluse jaoks oluline teave ei ole klientsüsteemide vahel killustunud, vaid sama teavet kuvatakse kõigis klientsüsteemides ühtemoodi. See välistab andmete topeltsisestamise vajaduse ning tagab hea andmekvaliteedi. Seega ei ole E-toimik otsene töövahend, vaid iga lõppkasutaja jääb kasutama oma infosüsteemi.⁶⁹

Välja töötatud e-toimiku kontseptsiooni on kujutatud näitlikustamise eesmärgil ka joonisel 1, kus vasakpoolsel skeemil on kujutatud e-toimiku eelne olukord ning parempoolsel skeemil on kujutatud infosüsteemide omavaheline suhtlus e-toimiku vahendusel.

Joonis 1. E-Toimiku kontseptsioon⁷⁰

⁶⁷ M. Lehis. IT alased tegevused Justiitsministeeriumi valitsemisala asutustes aastal 2005. – Infotehnoloogia avalikus halduses. Aastaraamat 2005. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/aastaraamatud/et/pub/2005it/?mn=37&prnt=35> (25.05.2015).

⁶⁸ E-toimikut võib võrrelda ka telefoni keskjaamaga, mis loob erinevate klientide vahel vastavalt nende soovile vajaliku ühenduse.

⁶⁹ Vabariigi Valitsuse määruse „E-toimiku süsteemi asutamine ja e-toimiku süsteemi pidamise põhimäärus“ eelnõu seletuskiri, lk 1. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://stud.sisekaitse.ee/Jarvet/Andmekogud/sisu/E%20toimiku%20rakendamise%20seletuskiri%202008.pdf> (25.04.2015).

⁷⁰ Vabariigi Valitsuse määruse „E-toimiku süsteemi asutamine ja e-toimiku süsteemi pidamise põhimäärus“ eelnõu seletuskiri, lk 2.

Algselt oli 1. jaanuaril 2009. aastal käivitunud e-toimik mõeldud ühendamiseks kriminaalmenetlust läbiviivate õiguskaitseasutuste infosüsteeme, kuid vastavalt e-toimiku põhimääruse § 30¹ sisestatakse alates 1. juunist 2010 e-toimiku süsteemi KIS-i vahendusel andmeid ka tsiviil- ja halduskohtumenetluses.⁷¹

1.4.5. Avalik E-Toimik

E-toimiku põhimääruse § 3 lõike 3 punkti 1 kohaselt on e-toimiku liideseks ka selle avalikkusele suunatud liides avalik e-toimik (lühinimega AET). AET on veebipõhine infosüsteem, mille vahendusel on võimalik kohtumenetluse pooltel, menetlusosalistel ning nende esindajatel tutvuda kõigis menetlusliikides kohtu või kohtueelse menetleja poolt menetlusele registreeritud dokumentidega, dokumentide või toimingutega seotud metaandmetega, jälgida menetluse kulgu ning esitada menetlejale elektroonilisi menetlusdokumente.⁷² AET puhul on tegemist avalikkusele suunatud infosüsteemiga, mis on sarnaselt teiste klientinfosüsteemidega liidestatud e-toimikuga ning kus ID-kaardi või Mobiil-ID vahendusel autoriseeritud kasutajal on võimalik ligi pääseda ainult temaga seotud menetlustele ja andmetele.

AET-i vahendusel on võimalik alates 1. jaanuarist 2012 igapäev pärida karistusregistrist andmeid nii iseenda kui ka teiste isikute kehtivate kriminaal- ja väärteokaristuste kohta.⁷³

1.4.6. Digitaalse kohtutoimiku rakendus

Justiitsministeeriumi aastate 2015-2019 arengukavas on üheks Justiitsministeeriumi eesmärgiks viia kohtumenetlus üle paberivabale menetlusele.⁷⁴ Arengukava kohaselt on paberivabale menetlusele üleminemise peamiseks eelduseks digitaalse kohtutoimiku kasutuselevõtt, ilme milleta ei ole paberivaba menetluse realiseerimine võimalik. Digitaalse kohtutoimiku rakendus soovitakse kasutusele võtta juba 2015. aasta lõpuks, kuid sellele

⁷¹ Vaata ka täiendavalt: L. Hommik. E-toimik, lk 25.

⁷² E-toimik. Registrate ja Infosüsteemide Keskuse veebilehekülj. Kättesaadav arutivõrgus: <http://www.rik.ee/et/e-toimik> (26.04.2015); Avaliku e-toimiku veebikeskkond. Kättesaadav arutivõrgus: <https://www.e-toimik.ee/> (26.04.2015).

⁷³ Karistusregister on siiski iseseisev andmekogu ning AET-i vahendusel on autoriseeritud kasutajatel võimalik teha karistusregistrist päringuid. Vaata lähemalt: Karistusregistrist päringu tegemise juhend. Avaliku e-toimiku veebikeskkond. Kättesaadav arutivõrgus: https://www.e-toimik.ee/failid/files/KARR_juhend.pdf (26.04.2015).

⁷⁴ Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2016-2019, lk 15. Kättesaadav arutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/justiitsministeeriumi_arengukava_2016-2019.pdf (30.03.2015).

õigusliku tähenduse andmine tsiviil- ja halduskohtumenetluses on plaanitud 2019. aastasse.⁷⁵ Sisuliselt tähendab see seda, et praegu õiguslikku tähendust omava pabertoimiku kõrvale võetakse 2015. aasta lõpuks kasutusele ka selle digitaalne vaste, mis saab menetlejat või menetlusosalist toimikuga tutvumisel abistada. Kohtumenetluses saab siiski formaalselt toetuda üksnes pabertoimikus olevatele materjalidele ja tõenditele.

Digitaalse kohtutoimiku rakenduse hankelepingu tehnilise kirjelduse kohaselt on digitaalse kohtutoimiku näol tegemist kohtuasja elektrooniliste dokumentide, skaneeritud paberdokumentide ning toimiku juurde võetud menetlusega seotud esemete registreerimislehtede ja metaandmete kogum.⁷⁶ Selle definitsiooniga on soovitud digitaalse kohtutoimiku lähteülesandes defineerida digitaalne kohtutoimik läbi selle sisu, loetledes kõik võimalikud dokumendid või andmed, millest võib digitaalne kohtutoimik koosneda. Seega on selle definitsiooni puhul lähtutud KrMS § 160¹ lõikest 2, kus samuti on kohtutoimik defineeritud läbi selle sisu.

Digitaalses kohtutoimikus hakatakse kuvama KIS-i vahendusel sisestatud menetlusdokumente, toiminguid ja nendega seotud metaandmeid, mida hoitakse e-toimikus.⁷⁷ Seega on digitaalse kohtutoimiku näol tegemist, sarnaselt teiste õiguskaitseasutuste infosüsteemidega, e-toimiku klientsüsteemiga. Digitaalsele kohtutoimikule saavad kohtunikud ja kohtuteenistujad juurdepääsu läbi KIS-i. Menetluspool, menetlusosaline või toimiku tutvumise õigusega isikule tagatakse juurdepääs tutvuda digitaalse kohtutoimikuga läbi AET-i, kui talle on vastav õigus kohtu poolt antud.⁷⁸

⁷⁵ Siinkohal tuleb tähelepanu juhtida sellele, et Justiitsministeeriumi plaanib esmajärjekorras anda digitaalsele kohtutoimikule õigusliku tähenduse tsiviil- ja halduskohtumenetluses. Kriminaal- ja väärtemenetluses paberivabale kohtumenetlusele ülemineamisele ajalisi eesmärke arengukavas seatud ei ole. Sellest tulenevalt ei ole ka Justiitsministeerium kindel, kas digitaalse toimiku rakendamine süütemenetluses on lähiaastatel võimalik.

⁷⁶ Esimese hankelepingu tehniline kirjeldus – Digitoimiku lähteülesanne, lk 6. Kättesaadav arvutivõrgus <https://riigihanked.riik.ee/register/hange/150293> (26.04.2015).

⁷⁷ Esimese hankelepingu tehniline kirjeldus – Digitoimiku lähteülesanne, lk 7.

⁷⁸ Esimese hankelepingu tehniline kirjeldus – Digitoimiku lähteülesanne, lk 10.

2. Digitaalse toimiku rakendamine ja põhiõigused

2.1. Õigus pöörduda kohtusse

Põhiseaduse § 15 lõike 1 esimene lause tagab igatüüpe õiguse pöörduda oma õiguste ja vabaduste kaitseks kohtusse. See õigusriigi nurgakiviks olev põhiõigus tähendab sisuliselt seda, et igatüüpe peab saama kaitsta oma subjektiivset õigust kohtus tõhusal ja ausal viisil ning mõistliku aja jooksul.⁷⁹ Kohtusse pöördumise õiguse kaitseala piiritlemisel on Riigikohus lähenenud avara tõlgendusmeetodiga, ning leidnud, et põhiseaduse § 15 lõikest 1 tulenev põhiõigus peab tagama isikute subjektiivsete õiguste lünkadeta kaitse. See tähendab, et isikul on piiramatu õigus oma subjektiivsete õiguste kaitseks pöörduda kohtusse ning riik peab tagama menetluse, mis on õiglane ning tagab isiku õiguste tõhusa kaitse.⁸⁰ Sellest põhiõigusest ei tulene ainult riigi kohustus tagada õiglane menetlus, vaid ka kohtunik peab asja lahendades juhtima menetlust nii, et see oleks õiglane, aus tõhus ning toimiks mõistliku aja jooksul. Lisaks on Riigikohus leidnud, et koosmõjus põhiseaduse §-ga 14, tuleneb seadusandjal kohustus kehtestada õigusruum ja selle normid selliselt, mis tagavad isiku õiguse pöörduda kohtusse ning võimaldavad saada kohtust õiglane lahend.⁸¹

Seega tuleneb põhiseadusest riigile kohustus tagada, et absoluutselt kõigil oleks võimalik takistusteta kohtusse pöörduda. Hoolimata nende puudest, iseärasustest, majanduslikust seisust, veendumustest, kodakondsusest või arvutikasutamise oskusest – põhiseaduse § 12 lõike 1 ning §-i 9 kohaselt on kõik seaduse ees võrdsed. See tähendab omakorda seda, et riik ei saa nõuda kõigilt isikutelt kohtuga suhtlemisel elektrooniliste suhtlusviiside kasutamist. Isikutel peab olema reaalne õigus pöörduda kohtusse ka alternatiivsetel ja traditsioonilistel viisidel, kasutades näiteks postiteenust või tuues ise paberil esitatav avaldus kohtu kantseleisse. Seega on digitaalse toimiku realiseerimine võimalik põhiseaduse § 15 lõike 1 mõttes üksnes siis, kui tagatakse kohtusse pöördumise võimalus ka traditsioonilistel viisidel. Ka kohus ise ei tohi keelduda paberdokumentide vastuvõtmisest ning digitaalse toimiku pidamise korral tuleb esitatud paberdokument skaneerida ning säilitada vajaduse korral

⁷⁹ M. Ernits. PõhiSK § 15 p 1.2. – Ü. Madise (peatoimetaja) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus.

⁸⁰ RKPJKo 01.11.2011, 3-4-1-19-11, p 22. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-4-1-19-11> (04.04.2015).

⁸¹ RKÜKo 10.04.2012, 3-1-2-2-11, p 51. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=222544944> (04.04.2015).

kohtuasja juures kuni asjas lõplahendi jõustumiseni või tagastada esitatud dokument koheselt pärast selle skaneerimist ning infosüsteemi sisestamist.

Hea näitena saab tuua Euroopa Liidu kohtute infosüsteemi e-Curia, mille abil on võimalik kõikidesse Euroopa Liidu kohtuinstantsidesse esitada elektrooniliselt menetlusedokumente ning mille vahendusel on võimalik kohtul menetlusosalistele dokumente kätte toimetada. Üldkohtu otsuse artikkel 6 kohaselt võib e-Curia kaudu menetlusedokumente, sealhulgas kohtulahendeid, kätte toimetada üksnes siis, kui sellise kättetoimetamise viisiga on menetlusosaline sõnaselgelt nõustunud või on menetlusosaline selles kohtuasjas varasemalt dokumente ise e-Curia vahendusel esitanud.⁸²

Samuti ei saa riik kõigile peale suruda kohustust tutvuda toimikuga ainult digitaalsel kujul. Nimelt ei pruugi kõigi kohtusse pöördujate IKT teadmised või vahendid olla tasemel, mis võimaldaksid tõhusalt tutvuda oma kohtuasja toimikuga. Seetõttu peab esiteks olema tagatud kõigis kohtumajades ning ka prokuratuurides juurdepääs avaliku arvuti vahendusel oma menetluse toimikule. Kohapeal peab olema ka asjatundlik abi, kes saab vajadusel isikut juhendada, kuidas on võimalik oma toimikuga tutvuda.⁸³ Samuti peab säilima isikul õigus saada oma kohtutoimik ka paber kandjal õiglase tasu eest, mis katab paber kandjal oleva toimiku üleandmiseks tekkivad vajalikud kulud.⁸⁴

Digitaalse kohtutoimiku kasutuselevõtu korral ei tulene riigi kohustust tagada IKT vahenditele juurdepääs üksnes kohtutes üldkasutatavate arvutite näol, vaid kohtutele

⁸² Euroopa Liidu Üldkohtu 14.09.2011 otsus (2011/C289/07) menetlusedokumentide e-Curia rakenduse kaudu esitamise ja kättetoimetamise kohta. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:289:0009:0010:ET:PDF> (15.04.2015).

⁸³ Eesti Advokatuur on viidanud eelnõu kooskõlastustringil, millega sätestati kriminaalmenetluses õigus pidada kohtutoimiku digitaalselt, vajadusele sätestada seaduses kohtu kohustus tagada avalikult kasutatavate arvutite olemasolu. Esitatud märkus jäi tookord küll arvestamata, kuna Justiitsministeerium leidis, et kohtutes asuvate arvutite olemasolu eest vastutab Justiitsministeerium oma allasutuse Registrate ja Infosüsteemide Keskuse kaudu, kes vastutab Justiitsministeeriumi valitsemisalas olevate IT-varade soetamise eest. Seega ei ole mõistlik selle kohustuse panemine kohtutele endale. Lisaks kinnitas Justiitsministeerium, et kõik kohtud on üldkasutatavate arvutitega juba praeguseks varustatud. Samas peaks Justiitsministeerium siiski tagama, et kohtutes oleks olemas ka asjatundlik abi, kes on valmis üldkasutatava arvutiga töötamisel isikuid abistama. Vaata lähemalt: Riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirja juurde lisatud märkustega arvestamise või mitteamvestamise tabel. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/download/d8aa5b9c-b265-4021-bac0-e7f4ca38d961/d8aa5b9c-b265-4021-bac0-e7f4ca38d961> (04.04.2015).

⁸⁴ Vastav õigus on kriminaalmenetluses ka praegu olemas. Nimelt võib KrMS § 160⁴ lõike 1 kohaselt isik, kellel on õigus menetlusedokumentidega tutvuda, saada tasu eest ka nendest koopiaid. Tasu suurus on kehtestatud KrMS § 160 lõike 3 kohaselt riigilõivuna, mis riigilõivuseaduse § 4 lõike 1 kohaselt eeldab, et selle määra kehtestamisel arvestatakse kulupõhimõtet ehk toimingute tegemisega kaasnevate reaalsete kuludega. Vaata lähemalt: Riigilõivuseadus. – RT I, 30.12.2014, 1.

juurdepääs ning seal oma subjektiivsete õiguste kasutamine peab olema tõhus kõigi jaoks, kes soovivad kohtusse pöörduda elektrooniliselt. See tähendab, et riik peab tagama kogu riigis IKT taristu tasemel, mis võimaldab kõigil soovijatel suurema vaevata pöörduda kohtusse elektroonilisel teel. Põhiseaduse §-s 44 on toodud põhiõiguste kataloogi ühe keske põhiõigusena välja õigus saada vabalt üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni, sh riigi valduses olevaid andmeid. Kuigi selle põhiõiguse kaitsealas on esmajoonel õigus informatsiooni ja avalikku teavet saada, seda nõuda ja otsida⁸⁵, siis tänapäeva infoühiskonna raamides tuleks selle sätte kaitsealasse lülitada ka riigi kohustus tagada kõigile kodanikele juurdepääsetavus internetile. Koostoimes põhiseaduse § 15 lõikega 1 tekib digitaalse toimiku rakendamise korral kohtusse pöördujal ka õigustatud ootus, et riik tagaks kõigile võrdsed võimalused pöörduda elektrooniliselt kohtusse, olenemata nende elukohast ja võimalustest.

Infoühiskonna raamides ei ole mõeldav, et informatsiooni lihtne, kiire ja võrdne kättesaadavus ei ole põhiõigus. Eelkõige just teabe võrdse kättesaadavuse saavutamise huvides peab riik oma territooriumil elavatele isikutele tagama, et kõigil oleks võrdne võimalus saada ligipääs neid huvitavale informatsioonile. Põhiseaduse kommenteeritud väljaandes on leitud, et riigil ei ole kohustust tagada kõigi informatsiooniallikate tasuta kasutamine, kuid tagada tuleb teatav miinimumstandard. Näiteks võimaldada televisiooni levik kõikides riigi regioonides ning selle kättesaadavus kõigile mõistlike kulutustega.⁸⁶ Siiski tuleb arvestada miinimumstandardi määramisel, et infoühiskonna arenemisel on põhiseaduslik miinimum ajas kiiresti muutumas. Arvestades Eesti olusid, võib tänasel päeval jääda seisukohale, et ilma suuremate pingutusteta kättesaadav internet tuleb lugeda sarnaselt televisiooni- või raadioleviga põhiseaduse poolt kaitstavaks elustandardi miinimumväärtuseks, ilma milleta ei ole inimväärne elu infoühiskonna raamides mõeldav.⁸⁷ Sellise põhiseaduse §-i 44 kaitseala

⁸⁵ N. Parrest. PõhiSK § 44 p 1. – Ü. Madise (peatoimetaja) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus.

⁸⁶ N. Parrest. PõhiSK § 44 p 3.3.3. – Ü. Madise (peatoimetaja) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus.

⁸⁷ Euroopa 2020 tegevuskava seab üheks eesmärgiks, et kogu Euroopa on kaetud 2020. aastaks riigi toel internetiga. Vastasel juhul on oht, et kiire internetiühendus koondub regioonide keskustesse ning hinnad püsivad kõrged. Vaata lähemalt: Euroopa digitaalne tegevuskava. Komisjoni 19.05.2010 teatis KOM(2010)245 parlamendile, nõukogule, euroopa majandus- ja sotsiaalkomiteele ning regioonide komiteele, lk 19. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:ET:PDF> (04.04.2015). Eestis on selle eesmärgi saavutamiseks juba palju ära tehtud. EstWin projekti käigus jõuab 2015. aastaks kiire lairibainternet kõigi Eesti asulateni. Vaata lähemalt: O. Harju. Eesti kogemus lairibaühenduste arendamisel. Eesti infoühiskonna aastaraamat 2011/2012. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/et/content/eesti-kogemus-lairiba%C3%BChenduste-arendamisel#.VSAndfmsVFM> (04.04.2015). Täiendavalt võimaldab arendatav 4G-võrk tuua interneti kõikidesse Eesti kodusesse, võimaldades asulatest viia mobiilse interneti ka maapiirkondades asuvate majapidamisteni. Seega võib öelda, et 2015. aasta lõpuks on projekti õnnestumise korral võimalus ilma suuremate väljaminekuteta internetiühendus hankida kõigil Eesti elanikel. Vaata lähemalt: A. Kaarelson. 4G mobiilne internet maapiirkondades. Eesti infoühiskonna

tõlgenduse juures saame tõdeda, et meie põhiseadus on õnnestunud sõnastusega ning selle sätted ei jää jalgu ka infoühiskonnale omastele põhimõtetele ja väärtustele.

2.2. Õigus olla oma kohtuasja arutamise juures

Põhiseaduse § 15 lõikest 1 tulenev kohtusse pöördumise õigus on tihedalt seotud ka põhiseaduse § 24 lõikest 2 tuleneva õigusega olla oma kohtuasja arutamise juures. Nende sätete koosmõjust tulenevalt peab demokraatliku õigusemõistmise aluspõhimõttena looma riik võimalused ning kohus peab tagama, et kohtumenetluse käigus kuulatakse ära mõlemad menetluse pooled. Sellega tagatakse, et kohtuasjas osalised ei ole mitte menetluse objektid, vaid subjektid koos kõigi oma subjektiivsete õigustega.⁸⁸

Kriminaalmenetluses on põhiõigus viibida oma kohtuasja juures tihedalt seotud ka KrMS §-st 15 tuleneva kohtuasja vahetu arutamise põhimõttega.⁸⁹ Nimelt võib maakohus tugineda kohtulahendis ainult tõenditele, mida on kohtulikult arutamisel esitatud ning vahetult uuritud. Sellest tulenevalt on mingi tõendi lubatavus kohtumenetluses seotud tihedalt sellega, kas seda tõendit on kohtumenetluses käideldud nõuetekohaselt – see tõend on kohtuistungil käigus kõigile kättesaadaval viisil esitatud ning seda on uuritud vahetult kohtuistungil käigus.⁹⁰

Kriminaalmenetluses peab digitaalse toimiku rakendamise korral olema süüdistatavale ja ka teistele menetlusosalistele kohtuistungil toimuv jälgitav ning arusaadav, et vajaduse korral oleks võimalik oma subjektiivseid õiguseid rakendada. See nõue väljendub eriti selgelt siis, kui kohtumenetluse käigus uuritakse avaldatud toimiku materjale ja tõendeid peale nende vastuvõtmist kohtuniku poolt KrMS § 296 lõikes 2 sätestatud korras. Sellisel juhul peab olema teisele kohtuasja poolele ja ka kõigile teistele menetlusosalistele tagatud uuritava tõendi või muu dokumendi esitamine digitaalsest toimikust kas kohtu saali seinal oleval ekraanil või paremal juhul iga menetluspoole ja menetlusosaliste käsutuses oleval monitoril. Ekraanile kuvatav peab olema juhitud nii tõendi või dokumendi avaldanud kohtumenetluse

aastaraamat 2011/2012. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/et/content/4g-mobiilne-internet-maapiirkondadesse#.VSAqNPmsVFM> (04.04.2015).

⁸⁸ E. Kergandberg. PõhiSK § 24 p 5. – Ü. Madise (peatoimetaja) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus.

⁸⁹ E. Kergandberg. PõhiSK § 24 p 21. – Ü. Madise (peatoimetaja) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus.

⁹⁰ E. Kergandberg. KrMSK § 15 p 2. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik – Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.

poole poolt.⁹¹ Samuti peab ekraanil kuvatav olema juhitav asja menetleva kohtuniku poolt või viimase volitusel kohtuistungil sekretäri poolt.⁹² Kohus peab tagama, et ekraanil olev dokument vastab avaldatud ning uuritavale objektile või toimingule ning see on kättesaadav ja arusaadav kõigile istungisaalis viibijatele.

KrMS kommenteeritud väljaandes on leitud, et tõendite uurimise seisukohalt on oluline, et tagatud peab olema minimaalselt see, et vahetult saaks tõendeid uurida kohus. See tähendab sisulisel seda, et dokumente või asitõendeid võib kohus uurida põhimõtteliselt ka vaikides viisil, kus kohtusaalis viibijad ei pruugi saada uurimuse käigust aimu. Vahetule uurimisele lisanduv suulise esitamise nõue aga tagab selle, et tõendist tulenevad faktilised asjaolud saavad kohtusaalis suuliselt ette kantud.⁹³ Käesoleva töö autor selle käsitlusega aga nõustuda ei saa. Vahetult tõendite uurimise eesmärk ei ole ainult kohtu veenmine mingi asjaolu olemasolus, vaid selle toiminguga käigus peab olema ka kohtumenetluse pooltel reaalne võimalus esitada ka omapoolseid argumente ja vastuväiteid. See nõue tuleb selgelt põhiseaduse § 24 lõikest 2 tulenevast õigusest viibida oma asja arutamise juures ning õigusest realiseerida oma subjektiivseid õiguseid tõhusalt ja kohe. Nõuet kinnitab ka KrMS § 14 lõikes 1 tulenev võistleva kohtumenetluse põhimõte. Suuline tõendi ettekandmine saab olla küll lisatagatiseks, et kohtumenetluse pool avaldab õiget tõendit, kuid suulise avaldamise põhirõhk seisneb siiski selles, et avaldatud tõendi või muu dokumendi sisust saavad ka kõik kohtusaalis viibijad ühtemoodi aru. Riigikohus on kohtuasjas 3-1-1-90-11 leidnud, et dokumendi avaldamisel ei pea kohtus seda sõna-sõnalt ette lugema, kuid suuliselt selgitatav tekst peab olema piisav avaldamise eesmärkide saavutamiseks. Dokumendi avaldamine peab aitama kohtul, kes ei ole seda dokumenti varem näinud, mõista selle sisu ning samuti peab võimaldama teisel menetluspoolel aru saada, millist tõendamiseseme asjaolu see tõend kinnitab.⁹⁴ Seega peab digitoimiku rakendamise korral vähemalt kohtumenetluse pooltel olema reaalne võimalus vahetult uurida avaldatud tõendit või muud dokumenti istungi käigus

⁹¹ Tõendit avaldaval pooltel peaks olema võimalik esitada dokumenti suurendada, pöörata, vahetada lehekülgi ning teha dokumendile rõhutusi või märkmeid, et tal oleks võimalik oma suulist ettekannet ka täiendavalt infotehnoloogiat ära kasutades rõhutada. Ainult sellisel juhul on digitaalse toimiku kasutamisest kohtuistungil tõeliselt abi.

⁹² Loomulikult peab ka kohtunikul ning teada tehniliselt abistaval kohtuistungil sekretäril olema oma ekraanid ning samuti juhtpult, mille vahendusel on võimalik mõjutada kohtusaalis olevatele ekraanidel näidatavat. Ainult sellisel juhul on kohtul võimalik tõhusalt ning ausalt juhtida kohtumenetlust ning tagada, et kohtumenetluse pooltele on tagatud võrdsed võimalused ning kõigi õigused on tagatud.

⁹³ E. Kergandberg. KrMSK § 15 p 3. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik.

⁹⁴ RKKo, 15.11.2011, 3-1-1-90-11, p 18 ja 21.2. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-90-11> (28.04.2015).

ning tõendi esitaja suuline ettekanne peaks tagama kohtuistungis avalikkuse põhiseaduse § 24 lõike 3 alusel ning toetama avaldajat sisu esiletoomisel.⁹⁵

Õigus viibida füüsiliselt oma kohtuasja juures ei ole absoluutne ning ei kehti esimeses ja teises kohtuastmes läbiviidavate kirjalike menetluste korral siis, kui isikule on tagatud sellises menetluses tehtud lahendi peale edasikaebeõigus.⁹⁶ Kirjaliku menetluse korral peab aga lisaks edasikaebeõigusele olema kohtumenetluse poolel ning ka teistel asjaga seotud menetlusosalistel olema võimalus kogu menetluse käigus tutvuda digitaalses toimikus olevate materjalidega ning esitada kohtule omapoolseid avaldusi, taotlusi ning selgitusi.

2.3. Kohtuistungis avalikkus

Õigusega olla oma kohtuasja arutamise juures on tihedalt seotud ka põhiseaduse § 24 lõigetest 3 ja 4 tulenevad kohtumenetluse avalikkuse ja kohtulahendi avalikult kuulutamise põhimõtted. Need on kohtumenetluse organisatsioonilised põhimõtted, mis peavad tagama kohtumenetluse läbipaistvuse, mis peab aitama kaasa kohtuvõimu legitimeerimisele ning tagama põhimõtte, et kohtumenetlus ei saa ainult olla õiglane, vaid ta ka peab näima õiglane. See põhimõte ei kaitse siiski menetlusega mitteseotud isikute õigust viibida kohtumenetluse juures, vaid selle kaitsealal esmane eesmärk on kaitsta menetlusosaliste huvisid. Menetlusosaliste huvide kaitse realiseerub läbi kaitse alusetute sunnivahendite, muude põhiõiguste riivete ning kohtu või teise menetluspoole omavoli vastu.⁹⁷ Kohtuistungis avalikkuse printsiip on samuti EÕIK-i artikkel 6 lõikest 1 tuleneva õiglase kohtumenetluse kaitsealal, mille eesmärk on eelkõige tagada seadusliku kohtulahendi tegemine, kohtuniku sõltumatus ning rahuldada avalikkuse vajadus õigluse järgi.⁹⁸

⁹⁵ Lisaks tuleks siin märkida, et seadusandja on ajalooliselt otsustanud ka 01.08.2011 ja 01.07.2014 jõustunud eelnõudega tõendite suulisest ettekandmisest kohtus loobuda ning tõendi suulise ettekandmise asemel sätestanud, et tõendid peavad olema kohtus esitatud. Vaata lähemalt: Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 23.02.2011, 1; Kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 21.06.2014, 11. Vaata ka vastupidist seisukohta, mille kohaselt hoolimata seadusandja soovist, ei ole võimalik seadustiku süstemaatilise tõlgendamise pinnalt ära kaotada tõendite suulise ettekandmise nõuet, kuna seadustiku kohaselt peavad tõendid olema kohtuistungis protokollis kajastatud ning protokollis jõuavad nad üksnes siis, kui need suuliselt ette kantakse. Vaata lähemalt: E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik, paragrahv 15 p 4-7.

⁹⁶ E. Kergandberg. PõhiSK § 24 p 14. – Ü. Madise (peatoimetaja). Eesti Vabariigi Põhiseadus.

⁹⁷ E. Kergandberg. PõhiSK § 24 p 15-16. – Ü. Madise (peatoimetaja). Eesti Vabariigi Põhiseadus.

⁹⁸ S. Stravos. The Guarantees for Accused Persons Under Article 6 of the European Convention on Human Rights. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1993, lk 189.

Kohtuasja avalikkuse kohustusest ei tule aga samas avalikkuse esindaja subjektiivset õigust nõuda kohtuistungil avalikkuse tagamist, kuna põhiseaduse § 24 isikulises kaitsealas on menetlusse kaasatud isikud ehk menetlusosalised.⁹⁹ Seega ei saa ka digitaalse toimiku realiseerimise kontekstis rääkida kohtu kohustusest tagada avalikkusele võrdne võimalus menetlusosalistega, et saada ülevaade parajasti kohtumenetluse käigus vahetult uuritavast tõendist, mis on lisatud digitaalsesse kohtutoimikusse. Seega ei ole kohtul kohustust paigutada igasse kohtusaali ekraan, mille vahendusel saaksid kõik saalis viibijad digitaalse toimikuga menetluse käigus tutvuda – piisab üksnes sellest, et menetlusest osavõtjatel selline võimalus on. Samas on avalikkuse huvi tagamise vahendina võimalik pärast lõpplahendi jõustumist taotleda asjast huvitatud isikul kohtu esimehelt, kohtumaja juhilt või kohtuasja menetlenud kohtunikul maa- haldus- ja ringkonnakohtute kantselei kodukorra § 69 lõike 1¹ alusel juurdepääsu digitaalsele kohtutoimikule.¹⁰⁰

Digitaalse toimiku rakendamise ootuses ning IKT vahendite laialdase leviku tõttu tekib põhjendatud küsimus, kas KrMS §-st 13 tulenev kohtuistungil talletamise piirang ja sellest tulenev piirang kasutada kohtuistungil käigus tehnilisi abivahendeid on vajalik. Kohtuistungist on oluliselt lihtsam teha märkmeid kas sülearvuti, nutitelefoniga või diktofoniga abil. Samuti on menetlusosalistel tehnikavahendite vahendusel vajadus pääseda istungi käigus ligi digitaalsele toimikule.

Tegemist on põhiseaduse § 24 lõigete 2 ja 3 ning §-i 26 kaitsealade koosmõjust tuletatud piiranguga, mille eesmärk on vähendada kohtuistungil riivet perekonna- ja eraelu puutumatusse. Kohtuistungil osaliselt või täielikult kinniseks kuulutamise puhul on tegemist kohtu kaalutusotsusega, mille tingivad üksnes erandlikud seaduses väljatoodud asjaolud. Seega peab kohus igal korral eraldi kaaluma, kas selle piirangu kohaldamine on kahtluseta vajalik, kuna põhjendamatult istungi kinniseks kuulutamine on käsitletav ausa kohtumenetluse põhimõtte rikkumisena ning võib olla aluseks kohtuotsuse tühistamiseks KrMS § 339 lõike 1 punkti 12 alusel.¹⁰¹ Selle riive vähendamise eesmärgil on seadusandja

⁹⁹ E. Kergandberg. KrMSK § 11 p 4. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik.

¹⁰⁰ Ilmselt saab asjast huvitatud isikuteks lugeda eelkõige ajakirjanikke, kelle õigus kohtutoimikutega tutvuda pärast lõpplahendi jõustumist ning kohtuniku loal saada teavet menetluses oleva kohtuasja kohta on sätestatud kohtute kommunikatsioonieskirjas. Kohtute haldamise nõukoja soovitusel kohtute meediasuhtluseks. Kohtute veebileht. Kättesadav arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/et/ajakirjanikule/kohtute-haldamise-noukoja-soovitused-kohtute-meediasuhtluseks> (28.04.2015).

¹⁰¹ E. Kergandberg. KrMSK § 12 p 1. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik, paragrahv 12 p 1.

piiranud kohtuistungit talletamist tehniliste abivahendite abil ning lubab kohtuistungist märkmeid teha üksnes paberil ja kirjalikult. Kohus võib küll põhjendatud juhtudel lubada talletada kohtuistungit, kuid taaskord on tegemist kaalutusotsusega, milleks peab eraldi taotluse tegema. Samuti ei kehti see erand kinnise istungi korral.

Ilmselt ei ole aga selline kohtuistungit talletamise piirang proportsionaalne ning vajalik võrreldes põhiseaduse § 24 lõikest 3 tulenevast avalike kohtuistungite nõudega, kuna sisuliselt saab kohus alati teise põhiõiguse olulise riive korral istungi kinniseks kuulutada. Samuti oleks mõistlikum, kui vastav piirang oleks pööratud teistpidi – üldjuhul võib avalikkuse esindaja või mõni menetlusosaline kasutada istungi talletamiseks tehnikavahendeid ning kohus võib põhjendatud juhul või menetlusest osavõtja põhjendatud taotlusel tehnikavahendite kasutamise ära keelata. Avalikkuse esindajate ja menetlusosaliste sundimine kohtuistungil paberi ja pliiatsi kasutamiseks ei tundu infoühiskonna raamides enam mitte mingist küljest ratsionaalne.¹⁰²

2.3. Isikuandmete kaitse ja õigus privaatsusele

Põhiseaduse § 26 kohaselt on igaühel õigus perekonna- ja eraelu puutumatusse ning perekonna- või eraellu võib sekkuda üksnes seaduse alusel. See säte annab nii tõrjeõiguse riigi vastu nõudega, et riik ei sekkuks isiku perekonna- või eraellu, kuid samas annab see säte ka subjektiivse õiguse nõuda riigilt, et viimane võtaks tarvitusele meetmed isiku perekonna- või eraelu kaitseks. Perekonna- või eraelu kaitse ei ole aga absoluutne, kuna põhiseadusega kooskõlas oleva seadusega võib näiteks tervise, kõlbluse, avaliku korra tagamiseks või kuritegude tõkestamiseks olla selle põhiõiguse riive lubatud.¹⁰³

Selle sätte kaitseala määratlemisel tuleb sisustada esmalt perekonna- ja eraelu mõisted. Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee resolutsiooni 428(1970) punkti 16 kohaselt

¹⁰² Üllataval kombel on seadusandja võtnud ajalooliselt aga vastupidise suuna ning 01.09.2011 jõustunud KrMS muudatustega kaotati ära õigus luba küsimata talletada kohtuistungit helisalvestusseadme abil. Nimelt nägi enne 01.09.2011 kehtinud KrMS redaktsiooni § 13 lõike 1 punkt 2 ette, et kohtuistungit võis helisalvestada, kui sellega ei segatud kohtuistungit. Muudatuse põhjendusena väideti eelnõu seletuskirjas, et nimetatud piirang sätestati sooviga vältida kohtuistungit asjaolude teatavaks saamist veel ülekuulamata tunnistajatele. Samas on alati võimalik jagada ülekuulamata tunnistajatele kirjalikke väiteid või suulisi mälestusi. Seega on selline muudatus sisuliselt läbimõttlemata ning piirab põhjendamatult avalikkuse esindajate huve ning eelkõige ajakirjanike huve. Vaata täiendavalt: E. Kergandberg. KrMSK § 13. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik.

¹⁰³ K. Jaanimägi. PõhiSK § 26 p 5-5.1. – Ü. Madise (peatoimetaja). Eesti Vabariigi Põhiseadus.

seisneb õigus eraelu puutumatusel õiguses elada enda poolt valitud eluteed minimaalse sekkumisega.¹⁰⁴ Seda seisukohta täiendas Parlamentaarne Assamblee oma resolutsiooni 1165(1998) punktiga 5, milles leiti, et seoses uute tehnoloogiate kasutuselevõtuga, mis teevad võimalikuks talletada ning töödelda suures mahus isikuandmeid, tuleb eraelu puutumatus mõistet laiendada õigusega kontrollida enda kohta käivat informatsiooni.¹⁰⁵ Õigust kontrollida enda kohta käivat teavet on nimetatud ka informatsiooniliseks enesemääramisõiguseks¹⁰⁶. Seega kokkuvõtvalt võib perekonna- ja eraelu esemelise kaitseala määratlemisel põhiseaduse §-i 26 mõttes lähtuda teesist, et igapäev on õigus elada enda poolt valitud eluteed minimaalse sekkumisega ja kontrollida enda kohta käivat informatsiooni. Tegemist on laia definitsiooniga, mis kaitseb kogu eraelu valdkonda, kui see valdkond ei ole hõlmatud mõne teise põhiseadusest tuleneva erinormiga – näiteks sõnumite saladuse kaitsega põhiseaduse §-i 43 alusel.¹⁰⁷

Digitaalse toimiku rakendamisel tekib isikuandmete kaitse seisukohalt täiendav riiveoht, kuna loodava infosüsteemi vahendusel on võimalik sisuliselt piiramatult ajas ja ruumis tutvuda kohtu- või kriminaaltoimiku materjalidega. Toimikus on alati andmeid, mida saab lugeda delikaatseteks isikuandmeteks ning mille avalikkusele tulek omaks suurt riivet isiku informatsioonilisele enesemääramisõigusele. Samas ei ole juurdepääs digitaalsele toimikule kõigil, vaid tehnoloogiliselt on tagatud, et digitaalsele toimikule pääseb ligi üksnes toimiku tutvumisõigust omav isik.¹⁰⁸ Samuti on digitaalse kohtutoimiku lähteülesandes ette nähtud detailsed nõuded kasutajate tegevuste infotehnoloogiliseks jäädvustamiseks ehk *logimiseks*. Digitaalses kohtutoimikus *logitakse* kasutajate kõik tegevused viisil, mis võimaldab rekonstrueerida iga kasutaja tegevuse ning teha hiljem kindlaks, milliseid andmeid kasutaja mingil ajahetkel nägi.¹⁰⁹ Kehtivast KrMS § 224 lõikest 10 tuleneb kaitsjale keeld teha talle antud kriminaaltoimiku koopiast täiendavaid koopiaid juhul, kui selle on prokuratuur ära keelanud. Kriminaaltoimiku digitaalselt jagamine kaitsjale on aga oluliselt turvalisem, kuna

¹⁰⁴ Council of Europe Parliamentary Assembly resolution 428(1970) „Declaration on mass communication media and Human Rights“. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=15842&lang=en> (28.04.2015).

¹⁰⁵ Council of Europe Parliamentary Assembly resolution 1165(1998) „Right to privacy“. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=16641&lang=en> (28.04.2015).

¹⁰⁶ E. Tikk, A. Nõmper. Informatsioon ja õigus, lk 37 jj.

¹⁰⁷ K. Jaanimägi. PõhiSK § 26 p 6.1. – Ü. Madise (peatoimetaja) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus.

¹⁰⁸ Vaata lähemalt käesoleva töö peatükist 1.4.6.

¹⁰⁹ Esimese hankelepingu tehniline kirjeldus – Digitoimiku lähteülesanne, lk 43 jj.

tehnoloogiliselt on võimalik piirata kaitsjal mingitest materjalidest koopiatega tegemine ning samuti on tagantjärele võimalik tuvastada, kes lekkinud andmetest täiendavaid koopiaid tegi või neid andmeid vaatas.

Oluliselt suuremaks informatsioonilise enesemääramisõiguse riiveks saab lugeda aga KrMS § 408¹ lõikest 1 tuleneva kohustuse avalikustada arvutivõrgus jõustunud kohtuotsused ja määrused, millega kriminaalmenetlus lõpetati. 01.07.2004 jõustunud KrMS § 408¹ lõike 2 kohaselt jäeti avalikustatud kohtulahenditesse alles kõigi seal nimetatud isikute nimed ning eemaldati üksnes nende isikukoodid, sünniaeg ning elukoht. Sama sätte lõike 3 kohaselt võis kohus omaalgatuslikult või andmesubjekti taotlusel asendada isiku nime initsiaalide või tähemärkidega. Alles 01.09.2011. aastal jõustunud KrMS-i redaktsioonilise muudatusega muudeti KrMS § 408¹ lõike 2 sõnastust selliselt, et kohtulahendis avalikustatakse üksnes süüdistatava nimi ning teiste isikute nimed asendatakse tähemärkidega või initsiaalidega. Eelnõu seletuskirja kohaselt tehti muudatus lähtudes põhiseaduse §-i 26 riivist ning asjaolust, et kui midagi on kord juba interneti pandud, siis on alati võimalik seda uuesti kopeerida ning levitada.¹¹⁰ Samas ei võtnud seadusandja midagi ette juba tekitatud riive kõrvaldamiseks, kuigi sellele vajadusele on viidanud ka õiguskantsler.¹¹¹ Seega on vahepealsel perioodil avalikustatud määramatul hulgal kohtulahendeid, kust võib leida nii kannatanute, tunnistajate kui ka muude kolmandate isikute nimesid ning seeläbi seostada neid isikuid mingite tegudega või tekitata kannatanule veel tagantjärele täiendavaid kannatusi.¹¹²

Samas on õiguskirjanduses leitud, et kohtulahendi avalikult kuulutamise kohustuse kontekstis võib pidada loogiliseks, et juba kord avalikult kuulutatud kohtulahend jääb avalikkusele kättesaadavaks ka edaspidi ka sellisel kujul nagu see kuulutati.¹¹³ Seda seisukohta on arutatud

¹¹⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri, lk 45-46. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/download/1e67cf73-4927-6bcc-c88b-bbcf248b351c/1e67cf73-4927-6bcc-c88b-bbcf248b351c> (28.04.2015).

¹¹¹ Õiguskantsleri 16.04.2012 arvamus eelnõule kriminaalmenetluse seadustiku jt seaduste muutmise eelnõu, p 11-15. Kättesaadav arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_arvamus_kriminaalmenetluse_seadusti_ku_jt_seaduste_muutmise_eelnou.pdf (28.04.2015).

¹¹² Riigi Teataja võrguväljaande kohtulahendite otsingut kasutades on peale lühikest otsingut on võimalik leida kriminaalkohtumenetluses tehtud lahendeid, kus on ka praegu avalikustatud kolmandate isikute ja kannatanute nimed. Täiendava riive vältimiseks käesoleva töö autor nendele lahenditele täiendavalt ei viita.

¹¹³ E. Kergandberg. KrMSK § 11 p 12. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik.

ka Kohtute haldamise nõukojas, kus üldjoontes jõuti seisukohale, et vanade lahendite tagantjärgi isikuandmetest puhastamine ei ole mõistlik.¹¹⁴

¹¹⁴ Tookord oli küll küsimuse all 1. juulil 2004. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustikust tulenevad kohustused, kuid sisuliselt oli vaidlus samasisuline, kuna puudutas tagasiulatuvalt kohtulahendite puhastamist. Kohtute haldamise nõukoja 04.03.2005 19. istungi protokoll, p 2. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kohus.rik.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/19.protokoll_04.03.2005.pdf (28.04.2015).

3. Digitaalse toimiku rakendamine ja inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

3.1. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon¹¹⁵

Euroopa Nõukogu üheks põhidokumendiks on 1953. aastal jõustunud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni koos oma lisadega, mis ühendab oma loodud põhiõiguste- ja vabaduste süsteemi 47 Euroopa riiki.¹¹⁶ Konventsioon, mis Riigikogu poolt ratifitseerimise järel jõustus 16.04.1996, on käsitletav välislepinguna põhiseaduse §-i 123 järgi. Seega on see Eesti seadustest ja muudest aktidest kõrgemal seisev õigusakt kuid põhiseadusest madalam. See tingib olukorra, kus põhiseadusest tulenevate põhiõiguste tõlgendamisel tuleb arvestada ka EÕIK-st tulenevaga ning selle EIK- tõlgendustega. Riigi põhiseadus peab tagama põhiõigustes samasuguse kaitse kui EIÕK ning EIK on rõhutanud, et nende lahendite *erga omnes* mõju tõttu on need kohaldatavad kõigis riikides ning muutuvad siseriikliku õiguse osaks, kui neid tõlgendusi kasutavad siseriiklikud kohtud.¹¹⁷ Selle põhimõtte on omaks võtnud ka Riigikohus, kes on leidnud, et põhiseaduse tõlgendamisel tuleb arvestada EÕIK-ga ning EIK-i praktikaga, et tagada põhiseaduse vastavuse konventsioonile ja selle kohaldamispraktikale.¹¹⁸

EIÕK-i saab lugeda üheks peamiseks kriminaalmenetlusega seotud põhiõiguste kataloogiks Euroopas, mille üheks peamiseks meie kriminaalmenetlust mõjutavaks sätteks on artikkel 6 esimesest lausest tulenev õigus õiglasele kohtumenetlusele.¹¹⁹ EIK on oma praktikas leidnud, et artiklist 6 tulenev õigus õiglasele kohtumenetlusele on niivõrd oluline demokraatliku riigi tunnus, et selle ebaproportsionaalseks riiveks ei saa riigil olla põhjendusi. Samas on oluline toonitada, et artikkel 6 on üksnes menetluslik garantii, mis loob vundamendi õiglase, õigetestel faktidel ning kohase seaduse alusel tehtud kohtulahendile. EIK ei ole nn „neljandaks astmeks“

¹¹⁵ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2010, 14, 54.

¹¹⁶ U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 19.

¹¹⁷ U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 24.

¹¹⁸ RKPJKo 25.03.2004, 3-4-1-1-04, p 18. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-4-1-1-04>. (27.04.2015).

¹¹⁹ U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 21.

pärast siseriikliku kohtusüsteemi läbimist, vaid EIK-i eesmärk on tagada, et liikmesriikides jälgitakse õiglast menetluskorda.¹²⁰

3.2. Õigus õiglasele kohtumenetlusele – õigus poolte võrdsusele ja õigus võistlevale menetlusele¹²¹

Printsiibi õigus õiglasele kohtumenetluse puhul on tegemist üldmõistega, mis sisaldab endas erinevaid menetluses esinevaid aspekte, põhimõtteid ja õigusi. Tegemist on avatud õigusmõistega.¹²² Õigus õiglasele kohtumenetlusele on ka selle laia tõlgendamisruumi tõttu saanud õiguskirjanduses kriitika osaliseks ning seda peeti algselt selle mittekonkreetsuse, avatuse ning ebaselguse tõttu praktikas kohaldamatuks.¹²³ Ilmselt just toodud „puudustele“ on see põhiõigus siiski ajaproovile tõhusalt vastu pidanud ning leidnud EIK-i praktikas märkimisväärse koha nii kohaldatavuse kui ka kaebuste arvu tõttu.¹²⁴ EIK on aga oma lahendites sisustanud õigust õiglasele kohtumenetlusele kriminaalmenetluse kontekstis eelkõige kahe mõõdupuu järgi – õiglase kohtumenetlus peab tagama poolte võrdsuse ning õiguse võistlevale menetlusele.¹²⁵

Poolte võrdsuse otsustamisel tuleb võrrelda kohtumenetluse pooli üksteisega, et saaks otsustada, kas ühel pooltel on võrreldes teisega samade asjaolude esinemise puhul võrdsed võimalused.¹²⁶ EIK-i praktika kohaselt eeldab poolte võrdsuse printsiip, et mõlemale poolele on antud võrdsed tingimused oma seisukohtade ja tõendite esitamiseks.¹²⁷ Õiguskirjanduses on siiski valdavalt leitud, et poolte võrdsuse printsiip nõuab eelkõige, et kahtlustatavale ja süüdistatavale peab olema tagatud, et nad on teadlikud nende vastu esitatud kriminaalasja sisust, neil on ülevaade kõigist nende vastu esitatud tõenditest ja argumentidest ning neile antakse võimalus kohtus nendele vastu vaielda.¹²⁸ Seetõttu saame poolte võrdsuse printsiibi

¹²⁰ S. Trechsel. Human Rights, lk 82-83.

¹²¹ EIÕK-i artikkel 6 lõikest 1 tulenev õigus õiglasele kohtumenetlus eeldab ka avalikku menetlust mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus seaduse alusel moodustatud kohtus. Käesolevas töös aga nendele printsiipidele ei keskenduta, kuna need ei oma digitaalse toimiku rakendamise seisukohalt olulist õiguslikku mõju.

¹²² U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 36.

¹²³ S. Trechsel. Human, lk 85.

¹²⁴ U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 36.

¹²⁵ U. Lõhmus, lk 37; S. Trechsel. Human Rights, lk 85; EIKo 23.04.2009, 32165/02, Sibgatullin vs Venemaa, p 37.

¹²⁶ S. Trechsel. Human Rights, lk 95.

¹²⁷ U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 37; EIKo 24.04.2004, 62542/00, Gorraiz Lizzaraga jt vs Hispaania, p 56.

¹²⁸ S. Trechsel. Human Rights, lk 85.

kaitseala määratlemisel eelkõige rääkida kahtlustatava ja süüdistatava kaitseaspektist, kuna selle printsiibi sisuks on paljuski just kahtlustatavat ja süüdistatavat kaitsvad põhimõtted. Praktikast ei saa menetluspoolel kunagi täiesti võrdsed olla ning seetõttu peab ühte poolt teisest enam kaitsma. Poolte ebavõrdsus tuleneb juba prokuratuuri olemusest, kus süüdistus esitatakse mitte prokuröri isiklikust soovist, vaid tulenevalt talle riigi poolt pandud kohustusest, mis tuleneb kriminaalmenetluse riiklikkuse põhimõttest. Samuti on EIÕK-i kaitsealas eelkõige isikud, mitte riigid ja nende institutsioonid.¹²⁹

Poolte võrdsuse printsiibi kaitseala leiab puutumust ka digitaalse toimiku rakendamisel. Prokuratuur hakkaks digitaalset toimikut kasutama oma infosüsteemi vahendusel. Sellisel juhul on riigi poolt tagatud täielikult prokuratuuri vajadustega arvestav infosüsteem, prokuröride väljaõpe ja täiendkoolitused ning ka IKT vahendid, millega on võimalik mugavalt kasutada digitaalset toimikut nii kohtusaalis kui väljaspool seda. Selle tasakaalustamiseks peab riik pakkuma AET-i vahendusel digitaalse toimiku kasutamisel vähemalt samaväärset kasutajamugavust ning funktsionaalsused. Lisaks on riigi kohustuseks võimaldada AET-i kasutajatel läbida näiteks veebi vahendusel videokoolitusi, kus õpetatakse interaktiivselt digitaalset toimikut kasutama või pakkuma kasutusjuhendit, milles on kaetud kõik digitaalse toimiku kasutamise nüansid. Loomulikult ei saa riigilt nõuda, et ta võimaldaks ka igale kohtumenetlusega kokkupuutuvale isikule tehnilise vahendi digitaalse toimikuga tutvumiseks. Riik peab aga tagama ühtse IKT taristu kogu riigis, et kõigil oleksid võrdsed võimalused kohtumenetluses osaleda. Samuti tuleb kohtutes ning prokuratuuris tagada avalike arvutite olemasolu, mille kaudu on isikul võimalik turvaliselt ja privaatselt tutvuda oma kohtuasja digitaalse toimikuga.¹³⁰

Võistleva menetluse põhimõtte peab tagama eelkõige läbi kahtlustava või süüdistatava õiguste tagamise tema võimaluse ennast reaalselt ja tõhusalt kohtust kaitsta.¹³¹ Võistleva menetluse printsiipi on EIK põhistanud läbi nõude, et kõik tõendid tuleb esitada ja uurida süüdistatava juuresolekul.¹³² Lisaks on EIK täpsustanud seda põhimõtet kohustusega, et mõlemad osapooled peavad saama teavet vastaspoole esitatud väidete ja tõendite kohta, mis on lisatud

¹²⁹ U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 38-39; S. Trechsel. Human Rights, lk 90.

¹³⁰ Vaata lähemalt ka käesoleva töö peatükki 2.1.

¹³¹ S. Trechsel. Human, lk 89-90.

¹³² U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 39; EIKo 22.11.2005, 13249/02, Taal vs Eesti, p 31; EIKo 12.04.2007, 11423/03, Pello vs Eesti, p 25.

kriminaaltoimikusse, ning võimaluse neid kohtuistungil kommenteerida.¹³³ See nõue käib lisaks toimikumaterjalide kohta ka istungil esitatud faktide, õiguslike seisukohtade, materiaal- ja menetlusõiguse kohta.¹³⁴ Selle põhimõtte sisustamisel lähtus EIK põhimõttest *une procedure contradictoire*, mis eeldab, et süüdistatav on kohtumenetluse juures aktiivselt kohal ning saab realselt esitada vastutõendeid ja argumente.¹³⁵ Võistleva kohtumenetluse laiem eesmärk on siiski tagada põhimõte, et süüdistatav on kohtumenetluse subjekt, mitte ei muutu menetluse objektiks. Just seeläbi on võimalik tagada, et süüdistatav ka näeb menetlust õiglasena ning aktsepteerib seeläbi menetluse lõpptulemust.¹³⁶

Seega on EÕIK-i artikkel 6 lõikest 1 tuleneva võistleva kohtumenetluse printsiibi mõistes oluline, et süüdistataval ning tema kaitsjal on reaalne võimalus tutvuda kohtueelse menetluse ajal kui ka vahetult enne kohtuistungeid digitaalse kohtutoimikuga, et viimastel oleks võimalus ette valmistada aktiivne ja tõhus kaitse. Riigi kohustus on tagada, et digitaalse toimikuga tutvumise võimalus oleks ka reaalne ning rakendatav. Samuti peab riik tagama, et kohtuistungil ajal saab süüdistatav tutvuda digitaalses toimikus olevate materjalidega, kuna ainult sellisel juhul on tagatud, et süüdistatav saab kohtuistungist aktiivselt osa võtta ning ta ei muutu kohtumenetluse objektiks, kelle saatuse üle otsustavad täielikult teised osapooled.

3.3. Õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks

EIÕK-i artikkel 6 lõike 3 punkti b kohaselt on süüdistataval õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks. Selle õiguse üks põhilisi kohaldamisalasid on süüdistatava õigus mitte ainult teada tema vastu esitatud süüdistustest, vaid süüdistataval on õigus teada, millistele tõenditele see süüdistus põhineb. Sisuliselt on tegemist poolte võrdsuse printsiibi täiendusega, mille sisuks on süüdistatava ning kaitsja õigus tutvuda õigeaegselt toimikuga, et oleks võimalik ette valmistada tõhus kaitse.¹³⁷ Asja ette valmistaval kaitsel peab olema reaalne võimalus ka ise toimiku materjalide pinnalt uurida toimunut, näiteks intervjuuerida prokuratuuri süüdistust toetavaid tunnistajaid või viia läbi täiendav dokumendi

¹³³ EIKo 28.08.1991, 11170/84, Brandstetter vs Austria, p 67.

¹³⁴ U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 39.

¹³⁵ U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 40.

¹³⁶ S. Trechsel. Human Rights, lk 89-90.

¹³⁷ S. Trechsel. Human Rights, lk 222-223.

või mõne asitõendi ekspertiis, et oleks võimalik saada teisene arvamus.¹³⁸ Juurdepääs toimikule peab olema aga nii kaitsjal kui ka süüdistataval või kahtlustataval. Nimelt leidis EIK lahendis *Kamasinski vs Austria*, et toimikule peab olema juurdepääs nii kaitsjal kui ka süüdistataval.¹³⁹ Selle õiguse vajadus ilmnis eelkõige seeläbi, et süüdistatav heitis ette, et tema kaitsja ei osutanud talle kvaliteetsset õigusabi. Kuna süüdistataval ei olnud juurdepääsu toimikule, siis puudus süüdistataval võimalus ennast tõhusalt kaitsta ning kaitsja ebakompetentsusest tulenevaid vigu ise parandada.

Süüdistatava juurdepääs toimikule on vajalik ka seetõttu, et ainult süüdistatav oskab hinnata toimikus olevaid asjaolusid võrreldes selle teoga, milles teda süüdistatakse. Seetõttu on võimalik tõhus ning aktiivne kaitse üles ehitada üksnes siis, kui süüdistatav saab toimikus olevaid tõendeid kõrvutada päriselusündmustega. Üldjuhul võib selleks piisata ka toimikumaterjalide koopiast, kuid teatud juhtudel peab olema tagatud juurdepääs ka originaaldokumentidele.¹⁴⁰

Sellest tulenevalt peab digitoimiku rakendamise korral olema toimikule lisaks kaitsjale juurdepääs ka kahtlustataval ning süüdistataval, et viimastel oleks võimalik ka iseseisvalt üles ehitada tõhus ning aktiivne kaitse tema vastu esitatud süüdistustele. Juurdepääs toimikule peab olema tagatud ka siis, kui süüdistatava või kahtlustatava kaitsjal on juba juurdepääs toimikule olemas.

¹³⁸ S. Trechsel. *Human Rights*, lk 227.

¹³⁹ EIKo 19.12.1989, 9783/82, *Kamasinski vs Austria*, p 87-88.

¹⁴⁰ S. Trechsel. *Human Rights*, lk 230.

4. Digitaalne toimik kriminaalmenetluse seadustikus

4.1. Toimikud kriminaalmenetluses

Kriminaalmenetluses on kasutusel kaks õiguslikult erinevat toimikut. Nimelt näeb KrMS § 160¹ lõige 1 ette, et kriminaalasjas peetakse kriminaaltoimikut, mille moodustavad selles kriminaalasjas kogutud dokumendid. Lisaks on seadusandja eraldi reguleerinud sama paragrahvi lõikega 2, et kohus peab lisaks iga kohtus menetletava kriminaalasja kohta kohtutoimikut, mida sama paragrahvi lõike 3 kohaselt peetakse kirjalike dokumentide kogumina.

4.1.1. Kriminaaltoimik

Kriminaaltoimiku legaaldefiniitsioon sätestati kriminaalmenetluse seadustikku 15.07.2008 jõustunud redaktsiooniliste muudatustega.¹⁴¹ Muudatused sisseviinud eelnõu seletuskirja kohaselt sätestati seaduse tasemel kriminaaltoimiku mõiste sooviga pidada kriminaaltoimikut võimaluse korral tulevikus lisaks paber kandjale ka elektrooniliselt.¹⁴² Sellest tulenevalt ei määratletud toimiku legaaldefiniitsioonis toimikusse lisatavate dokumentide kvaliteeti, vaid sätestati üldistatult, et kriminaaltoimiku moodustavad dokumentide kogum. Nimelt sai sellel ajal kehtinud arhiiviseaduse § 4 lõike 1 kohaselt menetlusdokumendiks lugeda mistahes teabekandjale jäädvustatud teavet, mis on loodud või saadud asutuse tegevuse käigus ning mille sisu, vorm ja struktuur on küllaldane faktide või tegevuse tõestamiseks.¹⁴³ Seega saab kriminaaltoimiku legaaldefiniitsiooni mõttes toimikuks lugeda ka elektroonilisel teabekandjal asuvaid dokumente. Tingimuseks on aga see, et need teabekandjal olevad dokumendid moodustaksid ühe piiritletud kogumi ehk toimiku.

¹⁴¹ Karistusregistri seaduse, kriminaalmenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku rakendamise seaduse ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seadus. – RT I 2008, 28, 180. Sama eelnõuga sätestati ka kriminaalmenetluse seadustikus uue infosüsteemina e-toimiku menetlemise infosüsteem, mis on eelduseks digitaalse kohtutoimiku tehniliseks kasutuselevõtuks – vaata lähemalt käesoleva töö peatükist 1.4.4.

¹⁴² Kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri, lk 2. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&page=pub_file&file_id=fe3064c5-f8d3-16a7-395d-48a2119f08c7& (01.04.2015).

¹⁴³ Arhiiviseadus. – RT I 1998, 36, 552. Täpselt samasisuline säte kehtib ka praegu kehtivas uues arhiiviseaduse § 2 lõikes 1. Vaata lähemalt: Arhiiviseadus. – RT I, 21.03.2011, 1.

Samas tunti ka enne legaaldefiniitsiooni sätestamist kriminaalmenetluse seadustikus kriminaaltoimiku mõistet, kuna seda kasutati seadustikus läbivalt tähistamaks toimikut, kuhu lisatakse kriminaalasjas koostatud dokumendid. Näiteks 01.07.2008 jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni § 10 lõike 3 kohaselt pidid kõik toimikusse lisatud dokumendid olema eestikeelsed või tõlgitud eesti keelde või siis oli prokuratuuril KrMS § 223 lõike 2 alusel õigus pärast uurimisasutuselt kriminaaltoimiku saamist see ümber korraldada.¹⁴⁴ Kriminaaltoimikust on räägitud ka kohtumenetluse kontekstis, kuna näiteks KrMS § 158 lõike 1 kohaselt lisatakse kohtumenetluse poole taotlus kohtuistungis protokollis parandamiseks kriminaaltoimikusse või siis § 49 lõike 5 kohaselt lisati kohtuniku motiveeritud taandamisavaldus kriminaaltoimikusse ja samuti lisati KrMS § 276 lõike 3 kohaselt kriminaaltoimikusse ka kohtumenetluse käigus vormistatud kohtumäärused. Samuti esitas prokurör üldmenetluses kohtulik uurimise algetapis KrMS § 285 lõike 2 kohaselt kriminaaltoimiku kohtule. Seega oli nii kohtueelses menetluses kui ka kohtumenetluses kasutatav sama toimik, mille koostamine algas esimesest menetlustoimingust kohtueelses menetluses ning lõppes jõustunud kohtu lõpplahendiga.¹⁴⁵

Hoolimata asjaolust, et 2008. aastal tehti kriminaalmenetluse seadustikku muudatused sooviga võimaldada kriminaaltoimikut pidada ka elektrooniliselt, on hetkel kehtiva KrMS § 160³ lõike 1 alusel kehtestatud justiitsministri määruse „Kriminaalasja kohtueelse menetluse dokumentide näidisvormide kehtestamine“ § 2 lõikes 1 sätestatud obligatoorselt, et kriminaaltoimik on kriminaalasjas kogutud kohtueelse menetluse dokumentide kogum, mis on köidetud ühtse süsteemiga ja ümbritsetud kõitekaantega.¹⁴⁶ Lisaks on selles määruse § 2 lõikes 2 sätestatud, et kriminaaltoimik võib koosneda mitmest kõitest ning ühe käite maht võib olla kuni 250 A4 suuruses lehte. Sama paragrahvi lõikes 3 on aga detailselt sätestatud kriminaaltoimiku kõitekaantele esitatud tehnilised nõuded. Kuigi seadusandja on leidnud seletuskirjas, et KrMS § 160¹ lõiget 1 tuleks tõlgendada lähtudes põhimõttest, et kriminaaltoimikut võiks tehnilise võimekuse olemasolu korral pidada ka digitaalselt, siis samas on täidesaatev võim obligatoorselt sätestanud, et kriminaaltoimik saab olla ainult paberkandjal. Seega omab praegusel ajahetkel kriminaalmenetluses õiguslikku tähendust

¹⁴⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166; RT I 2008, 29, 189.

¹⁴⁵ Loomulikult oli võimalik toimikusse lisada dokumente ka pärast jõustunud lõpplahendit selle täitmismenetluse raames.

¹⁴⁶ Justiitsministri 16.07.2008. a määrus nr 39 „Kriminaalasja kohtueelse menetluse dokumentide näidisvormide kehtestamine“. – RTL 2008, 66, 934. Erilist tähelepanu võib pöörata faktile, et viidatud justiitsministri määrus võeti vastu üks päev pärast seda (so 16.07.2008), kui hakkasid kehtima KrMS muudatused (so 15.07.2008), millega sooviti kehtestada alus digitaalse kriminaaltoimiku kasutuselevõtuks.

ainult paberil olev kriminaaltoimik ning ilma justiitsministri määrust muutmata ei ole võimalik ka digitaalset kriminaaltoimikut kasutusele võtta.

Iseenesest tekitab aga küsimusi kriminaaltoimikule esitavate nõuete paiknemine nimetatud justiitsministri määruis. See määrus on kehtestatud muuhulgas KrMS § 160³ lõike 1 ning KrMS § 227 lõike 4 alusel. KrMS § 160³ lõikega 1 on antud justiitsministrile volitus kehtestada määrusega kriminaalasja kohtueelse menetluse dokumentide näidismormid. KrMS § 227 lõikega 4 on justiitsministrile antud volitus kehtestada kaitseakti näidismorm. Kriminaalmenetluse seadustik ei anna volitusnormiga justiitsministrile pädevust kehtestada nõudeid kriminaaltoimikule. Seega on justiitsminister selle määrusega ületanud volitusnormis antud pädevust ning sellest tulenevalt on nende sätete põhiseadusele vastavus küsimuse all.

Põhiseaduse § 3 lõike 1 alusel võib riigivõimu teostada üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Põhiseaduse § 94 lõike 2 kohaselt võib minister anda määruseid ja käskkirju üksnes seaduse alusel. Samuti on HÕNTE § 11 lõikes 3 sätestatud, et volitusnormis esitatakse määrusandliku volituse selge sisu ja ulatus, milles tuleb seaduse sätteid täpsustada või nende rakendamiseks vajalik kord kehtestada. Sellest tulenevalt võib minister anda ainult *intra legem* määruseid ehk seadust täpsustavaid määruseid, mis on antud seadusest tuleneva spetsiaaldelegatsiooni ehk volitusnormi alusel.¹⁴⁷ See tähendab omakorda seda, et minister võib anda õigustloova akti välja üksnes siis, kui selleks on teda otseselt volitanud seadusandja seadusega. Seda põhimõtet on sisustanud ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium, leides, et täitevvõim saab täitmiseks kohustuslikke üldakte anda ainult seadusest tuleneva volitusnormi olemasolu korral ning üldakti sisustades peab täitevvõim lähtuma volitusnormi eesmärgist, sisust ning ulatusest ja täitevvõim ei tohi väljuda volitusnormis sätestatud reguleerimiseseme raamidest.¹⁴⁸ Antud juhul ei ole kriminaalmenetluse seadustikus volitusnormi, mis lubaks kehtestada justiitsministril kriminaaltoimikule kehtestatud nõudeid. Seega on justiitsminister väljunud volitusnormiga antud raamidest ja reguleerinud määrusega valdkonda, milleks seadusandja talle õigust ei ole andnud.

¹⁴⁷ K. Merusk. PõhiSK § 87 p 4. – Ü. Madise (peatoimetaja). Eesti Vabariigi Põhiseadus.

¹⁴⁸ RKPJKo 20.12.1996, 3-4-1-3-96. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-4-1-3-96> (01.04.2015).

4.1.2. Kohtutoimik

KrMS § 160¹ lõike 2 kohaselt peab kohus igas enda poolt menetlevas kriminaalasjas kohtutoimikut, kuhu võetakse ajalisel järgnevuses kõik menetluskohandid ja samuti ka teised asja puutuvad dokumendid. Lisaks võetakse kohtutoimiku juurde ka menetlusega seotud esemed, kui nende kohtutoimiku juures hoidmist näeb ette seadus. Seadusandja on täiendavalt täpsustanud KrMS § 160¹ lõikega 3 kohtutoimiku legaaldefiniitsiooni, märkides, et kohtutoimik on kirjalike dokumentide kogum. Seega on kohtutoimiku puhul otsustatud sisustada toimikus olevate dokumentide kvaliteeti erinevalt kriminaaltoimiku puhul kasutatust. Seadusandja on otsustanud kohtutoimiku puhul rõhutada erinevalt kriminaaltoimikust, et kohtutoimikusse lisatakse ainult kirjalikud dokumendid. Kuna kriminaaltoimiku üldist mõistet sisustades sooviti luua universaalne definitsioon, mille sisu kataks nii paber kandjal kui ka elektrooniliselt eksisteeriva toimiku, ning mõlemad definitsioonid on paigutatud sama paragrahvi alla, siis sellisest lisandist kohtutoimiku määratlemisel võiks esmapilgul grammatilise ja süstemaatilise tõlgendamise teel leida, et seadusandja soovis, et kohtutoimikut peetaks ainult paber kandjal.

Kriminaalmenetluse seadustikust on väljendatud mõistega „kirjalik“ eelkõige paberile trükitud dokumenti. KrMS § 35¹ lõike 2 kohaselt on kahtlustatavale või süüdistatavale, kes on kinni peetud või vahistatud, kohustus anda viivitamata kirjalik õiguste deklaratsioon tema õiguste kohta kriminaalmenetluses. Eriti tuleb siinkohal tähelepanu pöörata selle sätte teisele lausele, mille kohaselt on kahtlustataval või süüdistataval õigus hoida seda deklaratsiooni enda valduses kinnipidamise või vahistamise aja jooksul. Sätte KrMS-i lülitanud eelnõu seletuskirjakohaselt on kirjalik õiguste deklaratsioon eelkõige infomaterjal, mille eesmärk on anda kinnipeetavale lihtsas ja arusaadavas keeles ülevaade viimase õigustest kriminaalmenetluse käigus.¹⁴⁹ Kirjaliku õiguste deklaratsiooni institutsioon võeti üle Euroopa Liidu õiguse harmoniseerimise käigus. Nimelt tuleneb kinnipeetavale õiguste deklaratsiooni andmise kohustus Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivist 2012/13/EL, milles käsitletakse

¹⁴⁹ Kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 21.06.2014, 11; Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku, karistusregistri seaduse, kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse, riigilõivuseaduse, riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse ning riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde, lk 3-4. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&page=pub_file&file_id=0c06d763-d654-48e7-8906-3835a619c165& (03.04.2015).

õigust saada kriminaalmenetluses teavet.¹⁵⁰ Selle direktiivi preambula punkti 22 kohaselt on kirjaliku õiguste deklaratsiooni eesmärgiks anda lihtsasti arusaadavas kirjalikus vormis teavet kinnipeetavale kriminaalmenetluse kohta viisil, mis aitab sellel isikul mõista oma õigusi. Direktiivi artikkel 4 lõike 1 kohaselt peab isikul olema võimalus tutvuda õiguste deklaratsiooniga ning hoida seda enda valduses kogu tema kinnipidamise aja jooksul. Seega tuleneb üheselt nii kriminaalmenetluse seadustikust kui ka direktiivist, et kinnipeetaval peab olema võimalik õiguste deklaratsiooni hoida füüsiliselt enda valduses ning sellega igal ajahetkel tutvuda. Ainult sellisel juhul on võimalik kinnipeetaval saada tõhusalt teavet oma õiguste kohta. Vastavalt vangla sisekorraeeskirja § 64¹ punktile 10 on keelatud kinnipeetaval omada muuhulgas pihu- ja personaalarvuteid, mille kaudu on võimalik infot edastada ja vastu võtta.¹⁵¹ Seega saab sellise dokumendi anda vangile või kinnipeetavale üksnes paberil, et oleks võimalik nimetatud eeldused täita. Seetõttu on ka selgelt rõhutatud, et tegemist peab olema kirjaliku dokumendiga ehk füüsiliselt paberile trükitud dokumendiga, mida on võimalik ilma lisaseadmeteta füüsiliselt omada ning lugeda.

Samuti on KrMS § 432 lõike 3³ kohaselt võimalik kohtuotsuse täitmismenetluses otsustada süüdimõistetute tingimisi enne tähtaega vanglast vabastamist ilma prokuröri osavõtuta, kui prokuratuur on edastanud oma seisukoha kirjalikult või elektrooniliselt. Seega on antud sättes otseselt eristatud kirjalikku ja elektroonilist dokumenti, kus ühel juhul võib prokurör oma seisukoha saata kohtusse paberdokumendil posti teel ning teisel juhul saata oma seisukoha kohtusse kasutades KrMS §-s 160² sätestatud viisi.

Justiitsministri määruse „Maa- haldus- ja ringkonnakohtute kantselei kodukord“ §-s 58 on sätestatud detailselt paber kandjal kohtutoimiku koostamise nõuded. Seega on lähtutud ka kantselei kodukorras eeldusest, et kohtutoimikut peetakse paber kandjal. Näiteks peab kohtutoimikul olema väliskaaned, kuhu märgitakse muuhulgas kohtuasja number ja selle alustamise kuupäev, ühes toimiku köites võib olla kuni 250 lehekülge, toimiku lehed ja köited

¹⁵⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22.05.2012 direktiiv 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet. – ELT L 142, 01.06.2012. Kätesaadav arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:32012L0013> (01.04.2015).

¹⁵¹ Justiitsministri 30.11.2000 määrus nr 72 „Vangla sisekorraeeskiri“. – RTL 2000, 134, 2139.

nummerdatakse grafiitpliiatsiga ning kinniseks kuulutatud istungi materjale sisaldavale toimiku väliskaanele tõmmatakse punane joon.¹⁵²

Sellest tulenevalt võib esmapilgul leida, et seadusandjal oli soov, et kohtutoimikut peetaks ainult paberkujul. Ilmselt ei lähtu selline tõlgendamine aga siiski seadusandja tegelikust soovist, mis nende sätete loomise taga oli. Kriminaal- ja kohtutoimiku eristamine sätestati 01.04.2013 jõustunud riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadusega. Selle seaduse eelnõu seletuskirja kohaselt olid muudatuste eesmärgiks kehtestada kriminaalmenetluses digitaalse kohtutoimiku pidamise võimalus.¹⁵³ Samuti oli muudatuste eesmärgiks reguleerida üksnes seda toimiku osa, mis tekib kohtus ja kuhu on lisatud kohtumenetluse käigus menetlusosaliste poolt esitatud dokumendid ning kohtu poolt kõigis menetlusastmetes koostatud dokumendid. Samuti ei saa jätta tähelepanuta, et nende muudatustega sätestati deklaratiivselt KrMS § 160¹ lõikega 4, et kohtutoimikut võib pidada täielikult või osaliselt digitaalselt.

Seega on mõneti üllatav seadusandja valik reguleerida kohtutoimiku digitaalse pidamise võimalikkust erinevalt kriminaaltoimikust.¹⁵⁴ HÕNTE § 15 lõike 2 kohaselt peab aga seaduseelnõu keel olema selge, ühetähenduslik ja täpne ning ühe ja sama mõtte edasiandmisel välditakse eri väljendite kasutamist. Seega peaks seadusandja jääma sama paragrahvi piires sama stiili ning keelekasutuse juurde, et normi rakendajal oleks selgesti jälgitav seadusandja tahe. Samuti ei ole võimalik jätta tähelepanuta asjaolu, et seadusandja on otsustanud eristada mõisteliselt kriminaal- ja kohtutoimikut, kuid samas on jätnud sätte pealkirja muutmata. HÕNTE § 23 lõike 3 kohaselt antakse paragrahvile selle sisu iseloomustav lühike pealkiri. Paragrahvi pealkiri peab aga hõlmama kogu paragrahvis käsitletut.¹⁵⁵ Käesoleva töö autori

¹⁵² Võrrelduna on sama määruse §-s 58¹ sätestatud üheselt, et maksekäsu kiirmenetluses, mis on üheks tsiviilkohtumenetluse erimenetluseks, peetakse toimikut digitaalsena.

¹⁵³ Riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri, lk 5. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/download/275d2fbc-81e7-40cd-9470-8f542f8beaf7/275d2fbc-81e7-40cd-9470-8f542f8beaf7> (22.04.2015).

¹⁵⁴ See aga tekitab sätte lugejale esmapilgul vale arusaama, et seadusandja ongi soovinud neid erinevalt reguleerida, nagu selgus ka käesolevas töös veidi eespool. Selgele ja ühesugusele keelekasutusele on juhitud tähelepanu ka normitehnika käsiraamatus, kus on leitud, et seaduse keelekasutus peab olema trafaretne, kuna see aitab vältida olukorda, kus normi rakendaja hakkab erinevusi otsima sealt, kus seda tegelikult taotletud ei ole. Vaata lähemalt: Normitehnika käsiraamat, lk 40. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/riigikogus_menetletavate_eelnoude_normitehnika_eeskiri_17.09.2014.pdf (21.04.2015).

¹⁵⁵ Normitehnika käsiraamat, lk 61.

hinnangul oleks olnud loogilisem ning grammatiliselt selgemini arusaadav järgmine KrMS § 160¹ pealkirja ja selle lõigete 1, 2 ja 3 sõnastus:

„§160¹. Kriminaal- ja kohtutoimik

(1) Kriminaaltoimik on kriminaalasjas kogutud dokumentide kogum.

(2) Kohus peab iga kohtus menetletava kriminaalasja kohta kohtutoimikut. Kohtutoimik on kohtumenetluses kogutud dokumentide kogum, kuhu võetakse ajalises järgnevuses kõik menetlusedokumentid ja muud asjaga seotud dokumendid. Seaduses ettenähtud juhul võetakse kohtutoimiku juurde muud menetlusega seotud esemed.

(3) Kohtutoimikut võib pidada ka täielikult või osaliselt digitaalsena.

/.../“.

Sellise sõnastuse puhul on oluliselt selgem seadusandja tahe, et kriminaalasja menetlemisel eristataks erinevatel menetlusetappidel erineva sisuga toimikuid. Samuti tuleneb sellisel juhul selgemalt välja seadusandja tahe minna digitaalsele toimikupidamisele üle esmajärjekorras kohtutoimiku pidamisel.

4.1.3. Digitaalne kohtutoimik

Digitaalse kohtutoimiku pidamise pädevus toodi kriminaalmenetlusesse sisse 01.04.2013 jõustunud riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seondvalt teiste seaduste muutmise seadusega. KrMS § 160¹ lõike 4 kohaselt võib kohtutoimikut pidada täielikult või osaliselt digitaalselt. Seda sätet saab kriminaalmenetluse seadustiku kontekstis lugeda aga ainult deklaratiivseks sätteks, kuna seadustiku muud sätted digitaalse kohtutoimiku rakendamist ei toeta.

KrMS § 160¹ lõike 2 teise lause kohaselt võetakse kohtutoimiku juurde muud menetluseseadustikus ettenähtud esemed. Esemete all tuleb siinkohal mõelda eelkõige tõendamiseseme asjaolude selgitamisel kasutatavaid mistahes asendamatuid esemeid, mis on võetud kriminaalasja juurde ehk asitõendeid KrMS § 124 mõttes.¹⁵⁶ KrMS § 125 lõike 1 alusel hoitakse asitõendeid kas kriminaaltoimikus, menetleja asitõendite hoidlas või muus

¹⁵⁶ E. Kergandberg. KrMSK § 124 p 2. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik.

seaduses ettenähtud kohas.¹⁵⁷ Samuti kohalduvad KrMS § 126 lõike 5 kohaselt asitõendi hoidmisele kehtestatud reeglid ka muudele menetleja poolt äravõetud esemetele, milleks võivad olla tsiviilhagi, konfiskeerimise või varalise karistuse tagamiseks arestitud ese KrMS §-i 142 tähenduses.¹⁵⁸ Toimikus saab eelkõige hoida tasapinnalisi asitõendeid, näiteks asitõendina ära võetud dokumente.¹⁵⁹ Samuti on võimalik hoida ka fotosid või videosalvestise teabekandjaid KrMS § 63 lõike 1 alusel, mis on pandud näiteks toimiku tagakaanes asuvasse taskusse.

Seega on võimalik kohtutoimikust KrMS § 160¹ lõike 2 valguses rääkida üksnes füüsiliselt olemasolevast toimikust, millele juurde on võimalik võtta asitõendeid ja muid esemeid. Digitaalse toimiku kasutuselevõtmise korral neid sätteid aga kohaldada ei saa. Sellest tulenevalt peaks seadustikust kaotama nõude, et toimiku juures saab hoida ka esemeid ning asitõendeid. Selle asemel tuleks hoida asitõendeid asitõendite hoidlas või muus kohas KrMS § 125 lõike 1 mõttes ning digitaalsesse toimikusse tuleks üksnes lisada asitõendi hoiule võtmise kirje, mis võib olla ka asitõendi vaatlusprotokoll KrMS §-i 86 tähenduses.

Samuti ei ole seadustiku sisemise loogika kohaselt võimalik pidada toimikut osaliselt digitaalsena KrMS § 160¹ lõike 4 tähenduses. KrMS § 160¹ lõigete 1 ja 3 kohaselt peab toimikut pidama dokumentide kogumina. Sisuliselt tähendab see seda, et kogu toimikus olev materjal peab olema füüsiliselt tajutav samas ajalises-ruumilises seoses. Toimikuga tutvudes peab tutvujal olema veendumus, et tegemist on tervikliku toimikuga, kuhu on lisatud kõik asjasse puutuvad tõendid, dokumendid, esemed vms. Nimetatud sätted on toimiku olemust fundamentaalselt defineerivad sätted ning seega kohalduvad need ka digitaalsele toimikule. Juhul, kui toimikut peetakse osaliselt digitaalsena, siis tähendaks see sisuliselt seda, et menetlusosalise ja menetleja jaoks on kaks võrdse tähendusega kohtutoimikut, mis asuvad üksteisest aga erinevas ruumis. Seega osaliselt digitaalse kohtutoimiku pidamine ei ole kooskõlas sama paragrahvi lõigetega 1 ja 3, mille kohaselt peab toimik olema üks kogum.

¹⁵⁷ Kuigi seaduses on selgelt öeldud, et asitõendeid võib hoida kriminaaltoimikus, siis tuleks siinkohal seda sätet tõlgendada selliselt, et asitõendeid võib hoida ka kohtutoimikus. Pärast asitõendi esitamist ja avaldamist KrMS § 296 lõike 2 alusel lisab kohus selle asitõendi võimalusel kohtutoimikusse. Samuti peab kohus otsustama KrMS § 306 lõike 1 punkti 13 ning KrMS § 126 lõike 3 p 1 alusel kohtuotsuse tegemisel, kuidas toimida muuhulgas toimikus olevate asitõenditega – näiteks arhiveerida koos kohtutoimikuga, kui asitõendit ei saa selle omanikule tagasi anda. Vaata lisaks lähemalt kriminaal- ja kohtutoimiku vaheliste vastuolude kohta käesoleva töö peatükis 4.1.4.

¹⁵⁸ J. Sarv. KrMSK § 126 p 6. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik.

¹⁵⁹ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 191.

See tekitaks ka praktilisest seisukohast probleeme, kuna toimikuga tutvujal oleks raske tunnetada toimikus olevate tõendite kogumit ning seostada seda kogumit ühtsena tõendamiseseme kõigi asjaolude kohta KrMS § 61 lõike 2 kohaselt. Nimelt peab kohus KrMS § 61 lõike 2 kohaselt hindama kõiki tõendeid kogumis. Lisaks ei ole sama paragrahvi esimese sätte kohaselt mitte ühelgi tõendil kindlaksmääratud jõudud ning kõigil tõenditel on võrdne osakaal. Kahe toimiku olemasolu korral võib alati tekkida aga oht, et mõni tõend võib selle tõttu jääda lihtsalt tähelepanuta.

4.1.4. Kriminaaltoimiku ja kohtutoimiku vahetõtt

Võistleva kohtumenetluse tagamiseks on oluline, et kohtunikul ei oleks võimalik üldmenetluses enne kohtuistungit tutvuda kriminaaltoimikuga. Sellega välistatakse võimalus, et kohtunik on eelnevalt kujundanud oma veendumuse ühepoolsete tõendite pinnalt, vaid see siseveendumus peab tekkima kohtuistungis käigus võistleva kohtumenetluse tingimustes.¹⁶⁰

Lihtmenetlustes, mis väljuvad tavapärasest võistleva kohtumenetluse toimealast, sellist kohustust ei ole ning seal lahendab kohus kriminaalasja toetudes kriminaaltoimiku materjalidele. Kohus lahendab KrMS § 233 lõike 1 alusel lühimenetluses kohtuasja kriminaaltoimiku materjalide alusel ilma tunnistajaid, asjatundjaid ja eksperte välja kutsumata. KrMS § 245 lõikest 5 tulenevalt lahendab kohus kokkuleppemenetluses kriminaalasja prokuratuurist saadud kriminaaltoimiku alusel. Käskmenetlus, mis on kirjalik menetlus, lahendatakse kohtuasi samuti kriminaaltoimiku materjalide põhjal.¹⁶¹ Sama kehtib sisuliselt ka kiirmenetluses, kus aga selle menetluse olemuse tõttu tavapärast kriminaaltoimikut ei koostata, vaid kohus lahendab kohtuasja kriminaalasja materjalide pinnalt, mille prokuratuur KrMS § 256⁴ lõike 1 alusel kohtusse saadab.¹⁶² Erimenetlusena

¹⁶⁰ E. Kergandberg. KrMSK § 15 p 5.6. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik.

¹⁶¹ Segadust tekitav on aga KrMS § 252 lõige 2, mille kohaselt saadetakse käskmenetluses kohtusse süüdistusakt koos kriminaalasja materjalidega. Selline sätte sõnastus viitab aga sellele, et käskmenetluses ei ole kohustust uurimisasutusel KrMS § 222 lõike 1 alusel saata prokuratuuri korrastatud kriminaaltoimikut, mida saaks KrMS § 160¹ lõike 1 alusel lugeda dokumentide kogumiks. Tõenäoliselt ei ole aga käskmenetlus võrdsustatav kiirmenetlusega ning siinkohal on siiski tegemist seadusandja väärä mõistekasutusega ning kohtusse peab prokuratuur siiski saatma kriminaaltoimiku. Sellele tõlgendusele annab alust ka KrMS § 253 punkt 3, mille kohaselt võib kohus ühe asja lahendusena käskmenetlusest keelduda ja teha prokuratuurile kriminaaltoimiku tagastamise määruse.

¹⁶² Digitaalse toimiku rakendamise korral ei ole enam praktilistel kaalutustel eraldi vaja seadustikus märkida, et kiirmenetluses saadetakse kohtusse kriminaalasja materjalid. Hetkel ei ole uurimisasutusel ja prokuratuuril kiirmenetluses kohustust koostada tavapärast paberandjal olevat kriminaaltoimikut, kuna kiirmenetlus on oma olemusest tulenevalt ajakriitiline ning ökonoomne menetlus. Infosüsteemis toimiku kokkupanemine ei erinev

lahendatakse ka psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetluses kohtuasi KrMS § 398 lõike 4 alusel kriminaaltoimiku materjalide pinnalt. Seega on kriminaaltoimiku ja kohtutoimiku eristamine vajalik üksnes üldmenetluses ning lihtmenetluste ja erimenetluste korral kohtutoimikut eraldi koostama ei pea, kuna kohus lisab kohtumenetluse käigus esitatud ning koostatud dokumendid kriminaaltoimikusse.

Võistleva kohtumenetluse printsiibist tulenev kahe toimiku süsteem kehtestati aga alles 1. septembril 2011. aastal, millal jõustusid viimase suurema kriminaalmenetlusõiguse reformiga tehtud muudatused. Sellele eelneval ajal andis prokuratuur üldmenetluses kriminaaltoimiku kohtuistungiga alguses kohtunikule ning kriminaaltoimikut kasutades toimus menetlus kuni kassatsioonmenetluseni välja. Kahe toimiku süsteemi korral kajastab kohtueelses menetluses uuritud kriminaaltoimik ning kohtumenetluse ajal tehtud toiminguid kajastab kohtutoimik. Kahe toimiku süsteem ei sätestatud aga seadustikku sõna-sõnalt, vaid see oli tuletatav KrMS § 285 lõike 2 ajaloolisest tõlgendamisest, mille kohaselt ei anna prokuratuur enam üldmenetluses kohtuistungiga alguses kohtule kriminaaltoimikut.¹⁶³

Seda parandati aga 1. aprillil 2013. aastal jõustunud redaktsioonilise KrMS muudatusega, millega kehtestati KrMS § 160¹ lõikega 2 kohtutoimiku legaaldefiniitsioon, millega kinnistati eelnev tõlgendus, et kohtutoimikusse kogutakse üksnes kohtumenetluse käigus kogutu. Samas ei lahendatud selle redaktsioonilise muudatusega alates 1. septembris 2011. aastast kahetoimiku süsteemile üle minnes tekkinud vastuolusid. Näiteks lisab kohus KrMS § 276 lõike 3 kohaselt kohtumenetluses käigus koostatud määrused ainult kriminaaltoimikusse.

Lisaks on KrMS § 318 lõike 3 kohaselt kohtuotsuse peale õigus apellatsioonkaebus esitada nii üldmenetluses kui ka piiratud juhtudel lühimenetluses, kokkuleppemenetluses ja kiirmenetluses. KrMS §-i 324 sõnastuse kohaselt saadetakse peale apellatsioonitähataja möödumist ringkonnakohtusse ainult kohtutoimik ja KrMS §-i 320 kohaselt on apellatsioonitähataja jooksul õigus kohtutoimikuga tutvuda maakohtus. Samas KrMS §-s 341¹ räägitakse kokkuleppemenetluses tehtud kohtuotsuse tühistamise korral kriminaaltoimiku prokuratuuri tagastamisest. Kui ringkonnakohtusse saadetakse üksnes kohtutoimik, siis ei ole ringkonnakohtul kuidagi võimalik ise kriminaaltoimikut prokuratuuri tagastada. Õigesti on

tavapärasest kriminaalasja toimingutest ning seetõttu võib ka ajakriitilises kiirmenetluses nimetada kohtusse saadetavaid digitaalseid materjale kriminaaltoimikuks.

¹⁶³ E. Kergandberg. KrMSK § 15 p 5.6. – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik.

samas seadusandja sätestanud KrMS § 343¹ lõikes 1, et üldmenetluses tehtud kohtuotsuse tühistamise korral saadetakse esimese astme kohtusse, kui asja arutab uus kohtukoosseis, tagasi kohtutoimik, kust on välja võetud kõik kohtuistungis käigus kogutud materjalid, mis saadetakse prokuratuuri, kes lisab need kriminaaltoimikusse.¹⁶⁴

Seega on seaduses vastuoluline, milliste kriminaalmenetlusliikide korral koostab kohus eraldi kohtutoimiku ja millistel juhtudel ei koosta. Käesoleva töö autor leiab, et menetlusökonoomiast tulenevalt ning kahe toimiku süsteemi olemusest ja eesmärgist tulenevalt on kohtul kohustus koostada eraldi kohtutoimik üksnes üldmenetluses ning lihtmenetluste korral menetleb kohus kriminaalasja edasi kriminaaltoimikus ning eraldi kohtutoimikut selle kõrvale ei koostata. Digitaalse toimiku rakendamise korral kehtiks sama põhimõte.

4.2. Digitaalse toimiku tekkimine

4.2.1. Menetluse käigus esitatud paberdokument ja muud menetlusedokumentid, mis koostatakse paberil

Digitaalse toimiku tekkimiseks on vajalik, et toimiku alusinfosüsteemi sisestataks vajalikud metaandmed uue kriminaalasja alustamiseks ning registreeritaks selle alla ka kõik menetlusedokumentid ning muud toimingud ja nendega seotud metaandmed.¹⁶⁵ Infosüsteemi sisestatavad metaandmed ning toimingud ei tekita digitaalse toimiku tekkimisel praktilisi probleeme, kuna need on algselt peale digitaalsena sisestatud. Küll võivad kriminaalmenetluses menetlusedokumentideks olla nii elektroonilised dokumentid kui ka paberkandjal olevad dokumentid.

KrMS § 38 lõike 1 punktide 7 ja 8 kohaselt on kahtlustataval õigus esitada tõendeid, taotlusi ning kaebusi. Nende puhul on tegemist menetlusedokumentidega, mille prokuratuur peab võtma kriminaaltoimiku juurde. Vahistatud kahtlustataval puudub aga tulenevalt vangla sisekorraeeskirja § 64¹ punktist 10 õigus omada isiklikku tehnikavahendit, millega oleks võimalik välismaailmaga interneti vahendusel suhelda. Kinnipeetaval on küll õigus saada

¹⁶⁴ Täpselt samasisulised sätted on ka kassatsioonimenetluses. Vaata KrMS §-i 348, KrMS § 363 lõige 1 punkti 8 ja KrMS § 361 lõiget 2.

¹⁶⁵ Digitaalse kriminaaltoimiku alussüsteemiks on KRMR ja digitaalse kohtutoimiku alussüsteemiks on KIS2. Digitaalse kohtutoimiku rakenduse kohta vaata lähemalt peatükist 1.4.6.

juurdepääs internetile vangistusseaduse § 31¹ kohaselt vanglas olevate ühiskasutatavate arvutite vahendusel, kuid juurdepääs on oluliselt piiratud.¹⁶⁶ Kinnipeetav peab arvutit kasutama järelevalve all ning juurdepääs on võimaldatud üksnes ametlikele õigusaktide andmebaasidele ja kohtulahendite registrile. Seega puudub sellest sättest tulenevalt kinnipeetaval võimalus esitada elektrooniline dokument kohtule AET-i vahendusel, kuna AET-i ei saa lugeda ei õigusaktide andmebaasiks ega kohtulahendite registriks. Seetõttu on paratamatu, et vahistatud kahtlustatav esitab menetluskohaldamiskirju üksnes paberikandjal. Seda enam, et vangistusseaduse §-i 28 kohaselt on üldjuhul kinnipeetaval õigus piiramatult pidada kirjavahetust. Samad õigused kehtivad KrMS § 35 lõike 2 alusel ka vahistatud süüdistataval. Lisaks on õigus esitada paberikandjal dokumente ka teistel menetlusosalistel.

Samuti võib KrMS § 74 lõike 4 kohaselt tunnistaja ning KrMS § 76 lõike 2 alusel kahtlustatav kirjutada oma ütlused ülekuulamisprotokolli omakäeliselt. See säte eeldab, et menetlusosalisel on õigus segamatult kirjutada paberile oma eelnevalt menetlejale jutustatud ütlused. Seega eeldab see, et ülekuulamisprotokoll vormistatakse ja allkirjastatakse paberikandjal. Omakäeliselt dokumendi kirjutamise eesmärk seisneb selles, et kirjutatut ei oleks võimalik hiljem võltsida. Selleks, et samadel tingimustel oleks võimalik menetlusosalisel kirjutada omakäelised ütlused arvuti vahendusel, peab menetlusosalisel olema võimalik enda poolt kirjutatu digitaalselt allkirjastada, et selle hilisem muutmine ilma allkirja rikkumata ei oleks võimalik. Sama probleem esineb sisuliselt ka KrMS § 78 lõike 2 alusel vastastamisprotokollil vastuste õigsuse kinnitamisel allkirjaga, kuna elektrooniliselt selle lahendamine oleks praktikas keerukas.

Samuti peab olema võimalik paberikandjal esitada KrMS § 123 lõike 1 alusel dokumente, mis ei ole küll asitõendid, kuid mis sisaldavad tõendamiseseme asjaolusid. Näiteks mõne äritehingu paberil koostatud leping. Sellisel juhul peab lisaks digitaalsele koopiale olema menetlejal ja menetlusosalisel võimalus tutvuda vaidluste korral originaaldokumendiga ning vajadusel teha sellele näiteks käekirjaekspertiis.

Lisaks peab jääma paberil edasi kasutatavaks kutse kättetoimetamise teatis KrMS § 163 lõike 2 alusel. Nimelt ei ole praegusel juhul praktikas võimalik tagada seda, et isiklikult kutse kättetoimetamise järel allkirjastavad kõik isikud kutse teatise digitaalselt. Sellest tulenevalt on praktikas mõistlikum rakendada kõigil juhtudel edasi paberikandjal olevat kutse teatist.

¹⁶⁶ Vangistusseadus. - RT I 2000, 58, 376.

KrMS § 160¹ lõike 5 kohaselt skaneeritakse digitaalsesse kohtutoimikusse lisamiseks kõik paberdokumendid ja salvestatakse e-toimiku süsteemi asjakohase menetluse juurde. Sellisel juhul asendavad e-toimiku süsteemi salvestatud dokumendid paberdokumente.¹⁶⁷ Samas ei ole seadustikus täiendavalt selgitatud, mis saab menetluse käigus skaneeritud paberdokumentid. Kohtuametniku poolt kinnitatud ja skaneeritud paberdokumendi koopia võib küll saada menetluse kontekstis õigusliku tähenduse, kuidas samas peab kohus võimalike vaidluste vältimiseks säilitama vähemalt lõpplahendi jõustumiseni ka originaalse paberdokumendi. Seega peab kohus kuni asjas lõpplahendi jõustumiseni pidama vajaduse korral paralleelselt digitaalse toimiku kõrval ka paberdokumentide hoidmiseks täiendavat toimikut, et menetluse käigus saaks tutvuda või teha ekspertiis ka originaaldokumentidele. Lõpplahendi jõustumise korral või menetluse lõpetamisel peaks kohus või prokuratuur võimaluse korral paberdokumendi selle esitajale tagastama või selle võimatuse korral need pärast lühikest säilitustähtaega hävitama.

Problemaatiline ei ole aga elektrooniliste dokumentide toimikusse registreerimine, kuna KrMS § 160² lõike 1 kohaselt edastatakse üldjuhul elektroonilised dokumendid menetlejale vahetult e-posti või AET-i vahendusel ning sama sätte lõike 3 kohaselt on professionaalsetel menetlusosalistel kohustus esitada digitaalsed dokumendid elektrooniliselt, kui ei esine mõjuvat põhjust teha seda muul viisil.

4.2.2. Dokumentide allkirjastamine, menetlusdokumentide koopia saatmine ja muud tehnilised probleemid digitaalse toimiku rakendamisel

Digitaalse toimiku rakendamisel tekib menetlejatel muuhulgas kohustus piirata väljatrukitavate materjalide mahtu, kuna vastasel juhul muutub paberivaba kohtumenetluse eesmärk sisutühjaks. Sellest tulenevalt tuleb seadusandjal lahenda mõningad praktilised probleemid.

Menetlusdokumendid saavad enamasti oma õigusliku jõu ning nendest tulenevaid tagajärgi saab rakendada siis, kui dokumendi teine pool on selle kätte saanud ning selle enda allkirjaga kinnitanud. KrMS § 35¹ lõike 1 kohaselt võetakse kahtlustatavalt ja süüdistatavalt allkiri selle

¹⁶⁷ Siinkohal tuleb täiendavalt tähelepanu juhtida, et KrMS § 160¹ lõige 5 kehtib ainult digitaalse kohtutoimiku puhul ning kriminaaltoimiku korral vastav säte puudub. Lisaks kohustab KrMS § 160¹ lõige 2 prokuratuuril digitaalse dokumendi välja trükkima ning paigutama selle paberkanalil olevasse kriminaaltoimikusse.

kohta, et neile on nende õigusi selgitatud. KrMS § 68 lõike 2 alusel peab tunnistaja kinnitama oma allkirjaga ülekuulamisprotokollil, et teda on hoiatatud ütluste andmisest seadusliku aluseta keeldumise ja teadvalt vale ütluse andmise eest. KrMS § 146 lõike 4 kohaselt tuleb uurimus- ja muu menetlustoimingu protokollile võtta seotud menetlusosalise allkiri. KrMS § 91 lõike 6 kohaselt peab läbiotsimismäärusele võtma läbiotsimisega seotud isiku allkirja ning samuti tuleb allkiri võtta § 142 lõike 5 alusel vara arestimise määrusele. Läbiotsimis- ning arestimismääruse korral ei pea isikult võtma üksnes allkirja, vaid isikul peab olema võimalik ka selle määruse sisuga eelnevalt tutvuda ning allkirjastada tuleb sama määrus, millega tutvuti. KrMS § 128 lõike 2 kohaselt tuleb võtta elukohast lahkumise keelule kahtlustatavalt või süüdistatavalt allkiri. Kohtumenetluses tuleb KrMS § 287¹ lõike 3 kohaselt võtta tunnistajalt ning KrMS § 293 lõike 2 kohaselt süüdistavalt enne risküsitlust allkiri selle kohta, et kohtus peab rääkima tõtt.

Seega on menetluses hulganisti menetlusdokumente ning toiminguid, kus tuleb võtta seotud isikult allkiri. Allkirjastamise nõude digitaalse allkirjaga asendamine võib praktikast olla aga võimatu. Ühe võimalusena võib seadusandja kaaluda lahendust, kus menetleja tuvastab enne dokumendi tutvustamist isikusamasuse ning pärast seda kinnitab menetleja oma digitaalse allkirjaga dokumendil, et õigel isikul oli võimalus dokumendi sisuga tutvuda ning lisab allkirjale juurde võimalikud märkused. Sellise lahenduse korral võib muidugi tekkida vastuolu võistleva menetluse printsiibiga, kuna menetleja sisuliselt allkirjastab dokumendi ise mõlema poole eest. Teise lahendusena võib loetletud toimingud läbi viia samamoodi paber kandjal ning hiljem selle dokumendi skaneerida ja lisad toimikusse, kuid sellisel juhul muutub paberivaba menetluse lõppeesmärk kättesaamatuks.

Samuti tuleks läbi seadustiku süstemaatiliselt muuta menetlusdokumendi edastamise sätteid menetlusosalistele või kolmandatele isikutele. KrMS § 227 lõike 1 alusel saab kaitsja kohtueelse menetluse lõpuleviimisel süüdistusakti koopia ning peab ise saatma prokuratuurile kaitseakti koopia. KrMS § 245 lõike 5 kohaselt annab prokurör kokkuleppe sõlmimise järel selle koopia süüdistatavale ja tema kaitsjale ning samuti saavad viimased KrMS § 256² lõike 4 alusel kiirmenetluse protokollil koopia. Lisaks edastab kohus KrMS § 265 lõike 2 alusel süüdistatavale, prokuratuurile ning kaitsjale koos kohtukutsega ka kohtu alla andmise määruse koopia. Seega eeldatakse KrMS-s läbivalt, et menetlusdokumentidest saadetakse alati koopia. Juhul, kui menetlusdokument on aga digitaalselt allkirjastatud, siis sellest koopia tegemine sisuliselt võimalik ei ole. Selle dokumendi digitaalsel kopeerimisel säilivad sellel

dokumendil originaalile omased tunnused ning seetõttu ei saa rääkida digitaalse toimiku kontekstis menetlusdokumentide koopiade saatmisest.

Juhul, kui menetlusosalisele ei ole võimalik digitaalselt allkirjastatud menetlusdokumenti elektroonilisel teel kätte toimetada, siis tuleks menetlusosalisele teha menetleja poolt tõendatud digitaalse dokumendi väljatrükk. Selliselt on see lahendatud kohtumenetluses KrMS § 317 lõikega 1, mille kohaselt võib kohus anda kohtumenetluse poole soovil viimasele kohtuotsuse väljatrüki.¹⁶⁸

Praktikas võib menetlejal tekkida ka probleeme anonüümse tunnistaja instituudi rakendamise korral. Nimelt näeb KrMS § 67 lõige 4 ette, et andmed anonüümseks muudetud tunnistaja kohta suletakse ümbrikusse, millele kantakse kriminaalasja number ja menetleja allkiri. Ümbrik pitseeritakse ja seda hoitakse kriminaaltoimikust eraldi. Sellesse ümbrikusse pannakse KrMS § 246 lõike 8 kohaselt ka anonüümse tunnistaja ülekuulamisprotokoll. Juhul, kui kriminaaltoimik muudetakse digitaalseks, siis esmapilgul ei teki selle ümbriku kriminaaltoimikust eraldi hoidmine probleeme. Küll võib tekkida aga küsimus, kas selles ümbrikus olevad dokumendid peavad samuti olema vormistatud digitaalselt ning sisuliselt peaks ümbrik asuma küberruumis kriminaaltoimikuga võrreldes erinevas arvutiserveris. Ilmselt selliseks tõlgenduseks aga alust ning vajadust ei ole ning seda anonüümse tunnistaja ümbrikut võib ka edaspidi pidada edasi paberkujul.

Samuti peaks seadusandja lahendama olukorrad, kus tehnilisel põhjusel ei ole võimalik digitaalse toimikuga tutvuda, selles olevad andmed ei vasta tegelikkusele või istungi käigus ei ole võimalik toimiku materjale ekraanile kuvada. Seega tekib küsimus, et kui toodud asjaolu esineb, siis kas see on näiteks menetlustähtaja ennistamise aluseks. Samuti tekib küsimus, et kui kohus, hoolimata menetlusosaliste võimetusest toimikuga tutvuda istungil või väljaspool seda, teeb selles asjas lõpplahendi, siis kas tegemist on olulise menetlusõiguse rikkumisega KrMS § 339 mõttes. Hetkel kehtivast KrMS-st võib tuua hea näitena KrMS § 306 lõike 3¹, kus on seadusandja sätestanud, et kohus võib vormistada elektroonilise kohtulahendi asemel

¹⁶⁸ Seadustiku üldise mõistekasutuse seisukohalt on aga arusaamatu, mida kujutab endast KrMS § 347 lõikes 1 sätestatud elektrooniline koopia, mis tuleb ringkonnakohtusse saadetavale kassatsioonile lisada. Eeldatavasti on seadusandja siin leidnud, et kassatsioon esitatakse alati paberkandjal ning seetõttu tuleb kassatsiooni esitamisel paberkandjal olev kassatsioon skaneerida ning esitada ringkonnakohtule e-posti või AET-i vahendusel. Lisaks on vastuolu tekitav KrMS § 411 lõige 4, mille kohaselt saadab kohus kohtulahendi ärakirja selle täitmisele pööravale asutusele. Ilmselt on ärakirja puhul tegemist siiski koopiaga ning kohus ei pea hakkama kohtulahendit täiendavalt ümber kirjutama.

otsuse ka paber kandjal, kui tehnilistel põhjustel ei ole digitaalse lahendi koostamine ja allkirjastamine võimalik. Iseenesest tekib küsimus, et kas tehnilise vea kõrvaldamise järel peab kohus selle paber kandjal oleva lahendi kinnitama ka digitaalselt selle uuesti allkirjastades.

4.3. Digitaalse toimikuga tutvumine

Menetlusosalistel ja kohtumenetluse pooltel on digitaalse toimikuga võimalik tutvuda AET-i vahendusel, kui neile on antud menetleja poolt õigus toimikuga tutvuda. Seega peab toimikuga tutvumiseks olema isikul tehniline seade, mille abil on võimalik minna internetti ning samuti peab tal olema võimalus ennast ID-kaardi või Mobiil-ID abil AET-s identifitseerida.

4.3.1. Kahtlustatava ja süüdistatava juurdepääs toimikule¹⁶⁹

KrMS § 224 lõike 1 kohaselt peab prokuratuur võimaldama kohtueelse menetluse lõpuleviimisel kaitsjale juurdepääsu kriminaaltoimikule, mida kaitsja saab tutvustada KrMS §-s 224¹ alusel ka kahtlustatavale või süüdistatavale. Lisaks on kahtlustataval KrMS §-i 34¹ kohaselt õigus tutvuda kriminaaltoimikuga ka enne kohtueelse menetluse lõpetamist, kui see on vajalik õiglase menetluse ja kaitse ettevalmistamise tagamiseks või vahistamistaotluse põhjendatuse arutamiseks ning kinnipidamise ja vahistamise vaidlustamiseks kohtus. Tulenevalt KrMS § 224 lõigetest 2 ja 5, § 40¹ lõikest 3 ning § 41 lõikest 5 on kohtueelse menetluse lõpuleviimisel kriminaaltoimikuga tutvumise õigus ka kannatanul, tsiviilkostjal, kolmandal isikul ja nende esindajal. Riigikohus on oma lahendis 3-1-1-90-11 leidnud, et sellise regulatsiooni mõte saab üheselt olla see, et kriminaalmenetluse osalised ning kohtumenetluse pooled ei peaks toimiku materjalidega tutvuma kohtuistungil, vaid see võimalus oleks olemas juba istungiks ette valmistudes.¹⁷⁰

Sellest tulenevalt on vastuoluline KrMS § 224¹ lõikest 1 tulenev piirang, et kahtlustatav ning süüdistatav saab toimikuga tutvuda üksnes kaitsja vahendusel. Sama põhimõtte kehtib KrMS § 320 lõike 1 kohaselt ka apellatsioonitähataja jooksul, kui süüdistatav saab kohtutoimikuga

¹⁶⁹ Vaata ka täiendavalt käesoleva töö peatükki 3.3.

¹⁷⁰ RKKo, 15.11.2011, 3-1-1-90-11, p 21.1. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-90-11> (28.04.2015).

tutvuda ainult kaitsja vahendusel. Magistritöö autori arvates peaks seadusandja kaaluma digitaalse toimiku rakendamisel, et kui menetleja on otsustanud teha toimiku menetlusosalistele või pooltele kättesaadavaks, siis on igaljuhul võimalik AET-i vahendusel pääseda ligi sellele toimiku materjalile, millele neil on õigus juurde pääseda.

EIOK-i artiklist 6 tulenev võrdse kohtlemise põhimõte nõuab samuti, et prokuratuur teeb nii kaitsjale kui ka süüdistatavale ning kahtlustatavale kättesaadavaks kõik kriminaalmenetluses kogutud süüdistavad ja õigustavad materjalid. Samas ei ole see absoluutne ning arvestada tuleb tunnistajate või kannatanute kaitse huviga või näiteks riigi julgeolekuga. Seega toimiku mittejälgimise ja kaitseõiguse piiramise korral peab see olema tasakaalustatud mõne muu menetlusliku tagatisega.¹⁷¹

Samadele seisukohtadele on jõudnud ka EIK oma lahendis Lamy vs Belgia, milles leiti, et kohtueelses menetluses, kus otsustati kahtlustatava vahistamise üle, ei ole õigust tutvuda kriminaaltoimikuga mitte ainult kaitsjal, vaid ka süüdistataval ja kahtlustataval on selline subjektiivne õigus olemas.¹⁷² EIK tuvastas EIOK-i artikkel 5 lõike 4 riive olukorras, kus kahtlustataval ei olnud enne vahistamise otsustamist võimalik tutvuda kriminaaltoimikuga ning sellisel olukorras ei olnud tal võimalik esitada oma vastuväiteid ning ennast tõhusalt kaitsta vahistamismenetluses. Konkreetsetes kohtuasjas oli ka kaitsja juurdepääs toimikule raskendatud, kuna toimikut pidevalt täiendati ning see oli seetõttu füüsiliselt kohtueelse menetleja käes. Seega on kohtueelsel menetlejal kohustus anda juurdepääs kriminaaltoimikule kohtueelse menetluse raames juhul, kui selles toimikus olevate tõendite pinnalt otsustab eeluurimiskohtunik, kas isik tuleb vahistada või mitte. Võrdne subjektiivne õigus saada juurdepääs kriminaaltoimikule juurdepääs on nii kahtlustataval ja süüdistataval kui ka nende kaitsjal.¹⁷³

Digitaalse toimikuga tutvumisel tekivad aga praktilised probleemid vahistatud süüdistataval ning kahtlustataval. Nimelt puuduvad neil kinnipidamisel viibides võimalus kasutada internetiühendusega arvutit, et oleks võimalik AET-i vahendusel tutvuda oma toimikuga.¹⁷⁴ Arvestades aga eeltoodut, peab riik digitaalsele toimikule üle minnes tagama, et ka vahistatud

¹⁷¹ U. Lõhmus. Põhiõigused, lk 39.

¹⁷² EIKo 30.03.1989, 10444/83, Lamy vs Belgia, p 29.

¹⁷³ M. Delmas-Marty, J.R. Spencer. European Criminal Procedures, lk 559.

¹⁷⁴ Vaata lähemalt ka peatükki 4.2.1.

süüdistataval ning kahtlustataval oleks vabaduses viibivate isikutega samaväärsed õigused ning neil on võimalik segamatult ning ilma ajalise piiranguta tutvuda digitaalse kriminaal- või kohtutoimikuga. Samuti on Riigikohus oma lahendis 3-3-1-20-07 leidnud, et vangidele internetile juurdepääsu takistamist ei saa põhjendada ainult väitega, et see keeldu on vajalik ühiskonna turvalisuse kaitse ning kuritegude ettevalmistamise ärahoidmisega. Kui seadusest tulenevalt on kinnipeetaval õigus saada mingit teavet, siis on vangla kohustus tulenevalt põhiseaduse § 44 lõikest 1 seda ka võimaldada samaväärselt vabaduses viibivate isikutega. Seda kohustust peab vangla täitma, olenemata vangla tehnilisest valmisolekust.¹⁷⁵

Samuti on KrMS § 45 lõike 4² kohaselt süüdistataval kaitsjaga samad menetluslikud õigused ja kohustused, kui kaitsja ei osale süüdistatava soovil kohtulikult arutamisel. Õigust tutvuda toimikuga ka siis, kui süüdistatav esindab ennast ise, on leidnud kinnistamist ka EIK-i lahendis Foucher vs Prantsusmaa. EÕIK-i artikkel 6 tuleneva võrdse kohtlemise printsiibi rikkumisega on tegemist ka siis, kui vastavalt seadusele esindab kriminaalmenetluses ennast süüdistatav ise ning talle ei võimaldata juurdepääsu toimikule, et tal oleks võimalik tema vastu esitatud tõenditele esitada vastuargumente või omapoolseid tõendeid.¹⁷⁶

4.3.2. Kohtutoimikuga tutvumise põhimõtete muutmise vajadus ja muud toimiku tutvumisega seotud tehnilised probleemid

Maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kantselei kodukorra § 69 lõike 1 kohaselt võib enne kohtuotsuse jõustumist tutvuda kohtutoimikuga kohtu kantseleis juhul, kui selleks on seadusest tulenev õigus. Sama määruse § 70 lõike 1¹ kohaselt on kinnipeetaval õigus tutvuda kohtutoimikuga kinnipidamisasutuses, kui vastavalt vangla sisekorraeeskirja § 29 lõikele 3 viibib toimikuga tutvumise juures vanglateenistuja. Seega on antud rakenduslike sätete puhul eeldatud, et kohtutoimik on paber kandjal ning sellega tutvumiseks peab minema kohtusse kohapeale või viima toimiku vanglasse.

Lisaks on sätestatud kohtumenetluses täiendavad piirangud kaebemenetluste korral. Nimelt on kohtutoimik KrMS § 320 lõike 1 kohaselt apellatsioonitähataja jooksul maakohtus ning seda ei

¹⁷⁵ RKHKo 31.05.2007, 3-3-1-20-07, p 13-15. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-3-1-20-07> (30.04.2015). Vaata ka Riigikohtu lahendit sarnastel asjaoludel, kus Riigikohus on jõudnud võrreldes eelneva lahendiga teistsugusele seisukohale: RKÜKo 07.12.2009, 3-3-3-5-09. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=222520885> (30.04.2015).

¹⁷⁶ EIKo 18.03.1997, 22209/93, Foucher vs Prantsusmaa, p 35-36.

väljastata. Selle väljastamisekeelu eesmärgiks on säilitada kohtutoimiku terviklikkus ja puutumatus järgnevate kaebemenetluste jaoks ning oleks tagatud apellatsioonmenetluses kõigile võrdne ligipääs toimikule.¹⁷⁷ Sama põhimõtte kehtib KrMS §-i 348 kohaselt ka kassatsioonimenetlus. Samuti on kassatsioonimenetluses KrMS § 252 lõike 4 kohaselt õigus kohtutoimikuga tutvuda üksnes Riigikohtus kohapeal.

Digitaalse kohtutoimiku rakendamisel muutuvad aga nimetatud sätted ebavajalikuks ning isegi takistavad digitaalse toimiku kasutuselevõttu, kuna AET-i vahendusel on võimalik kohtutoimikuga tutvuda kõikjal, kus on internetiühendus. Selle õiguse piiramiseks ning seadustikus sätestatud nõuete täitmiseks ei näe magistrilt autor mingit vajadust, kuna need piiraksid ainult võistleva kohtumenetluse printsiibi ning poolte võrdsuse põhimõtte rakendamist. Samuti ei ole digitaalse toimiku rakendamisel korral see piirang põhjendatud enam sellega, et toimiku terviklikkus säiliks ka kaebemenetlustes.

Samuti tekib digitaalse toimiku realiseerimise korral praktikas probleem, kui mõni menetlusdokument sisaldab riigisaladust. KIS-i põhimääruse § 9 lõike 4 kohaselt ei sisestada KIS-i riigisaladust sisaldavaid teabekandjaid ega andmeid. Sellest tulenevalt ei sisalduks need ka digitaalses kohtutoimikus. Seega puudub kaitsjal või süüdistataval võimalus nendega tavapärasel viisil tutvuda. EIK on lahendis *Moiseyev vs Venemaa* leidnud, et riik võib julgeolekuohu korral eemaldada toimikust tõendina kasutatavaid materjale, mis sisaldavad riigisaladust ning hoida neid kohtutoimikust eraldi. Samas peab riik tagama EIÕK-i artikkel 6 lõikest 1 tulenevalt võrdse kohtlemise printsiibi tagamiseks alternatiivse mooduse, kuidas oleks võimalik süüdistataval või tema kaitsjal tutvuda riigisaladust sisaldavate dokumentidega nii, et neil oleks võimalik tõhusalt nendele tõenditele kohtuistungil vastu vaielda või esitada neid ekspertidele hinnangu andmiseks.¹⁷⁸ KrMS § 224 lõike 7 kohaselt on kaitsjal õigus taotleda juurdepääsu riigisaladust sisaldavale dokumendile, kui seda ei ole kriminaaltoimikusse lisatud, kuid samas puudub vastav õigus kahtlustataval ning süüdistataval.

¹⁷⁷ Samas on KrMS § 320 lõike 1 ja 2 üksteise suhtes vastuolulised, sest kui apellatsioonitähataja jooksul kohtutoimikut ei väljastata, siis ei ole võimalik süüdistataval sellega kaitsja vahendusel ka tutvuda. Vaata lähemalt: P. Pikamäe. KrMSK § 320 p 2. – Kergandberg. P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik.

¹⁷⁸ EIKo 09.10.2008, 62936/00, *Moiseyev vs Venemaa*, p 215-218.

Kokkuvõte

Kohtusüsteemi üheks ülesandeks on olla vahendajaks ühiskondlike suhete ning seaduse vahel, kuid selle rolli täitmine on muutunud kohtutele ühiskonna kiire arengu tõttu üha keerulisemaks. Tehnoloogia kiire areng on 20. sajandi teises pooles pannud aluse infoühiskonna tekkele, kus ühiskonna uueks väärtuseks on tõusnud võime võtta vastu otsuseid, mis põhinevad võimalikult suurel teabel. Infoühiskonnas on muutunud internet ning teised IKT vahendid ühiskonna lahutamatuks osaks, mille tõttu kasutatakse paberit ja kirjatehnikat üha vähem ning enamik teabest talletatakse digitaalsel kujul ning vahetatakse üksteisega üle interneti. Seega on ka kohtusüsteemile tekkinud ühiskonna surve kohustus infoühiskonna nõudmistega kaasa minna, kuna kohus tegeleb ühiskonna suhetest tekkinud probleemide lahendamisega. Kohtusüsteem peab olema valmis minema üle paberivabale menetlusele ning võtma kasutusele digitaalse toimiku.

Infoühiskond on muutnud ka meie arusaama õigusest ning õigusloomest. Infoühiskonna kiire arengu tõttu on tekkinud paradigma, kus infotehnoloogia ülikiire areng on ületanud seadusandja võime selle arenguga kaasnevat reguleerida ning olemasolevaid õigusakte muutunud ühiskonnas rakendada. Infoühiskond nõuab õigusruumi reguleerimisel täiesti uue kvaliteedi ning sisuga norme. Üheks lahenduseks on kriminaalmenetluse käskude ja keeldude kõrval kasutada ka paindlikke kaudselt käitumist kujundavaid õiguslikke instrumente, mille abil on võimalik õigussubjekti käitumist mõjutada läbi soodsamate tingimuste loomise eelistatud käitumise korral või anda kohtule ning menetlusosalistele suurem vabadus omavahelise kommuniaktsiooni kujundamiseks.

Kohtu sõltumatuse ning kohtute enesekorralduse tagamiseks ei saa ühiskond oma nõudeid täitevvõimu ning seadusandliku võimu vahendusel kohtusüsteemile otse peale suruda. Kohtusüsteemil peab olema vabadus ise kujundada endale sobivad IKT vahendid, mille abil pakkuda ühiskonnale soovitud kvaliteediga õigusemõistmist. Seda võimalust on Euroopa kohtunikkond Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee vahendusel väga selgelt väljendanud 2011. aastal kinnitatud IKT arendustele seatud standartidega, mis peavad tagama kohtumenetluse sõltumatuse ning mittematerialiseerumise.

Eesti kohtud on sarnaselt Eesti riigile teinud väga kiireid edusamme enda kasutuses olevate infosüsteemide arendamisel. Esimese infosüsteemina võtsid kõik Eesti esimese ja teise astme

kohtud 2001. aastal kasutusele KOLA, mille vahendusel oli kohtutel võimalik avalikustada kohtulahendeid, koguda ja süstematiseerida statistikat ning ühtlustada kohtupraktikat. KOLA-ga samal ajal võttis oma infosüsteemi KRMR-i kasutusele ka prokuratuur.

Aastaks 2006. oli kohtusüsteemi vajadused ning ootused infotehnoloogiale suurenenud ning seetõttu võeti 2006. aasta alguses kasutusele uus infosüsteem KIS. KIS-i eesmärgiks ei olnud olla ainult kohtulahendite andmekogu, vaid KIS-st pidi saama kohtunike ja kohtuametnike jaoks sisuline tööriis, mis pidi kohtumenetlust muutma oluliselt tõhusamaks. Samuti suurenes oluliselt KIS-s registreeritavate menetluskohustuste maht. Seetõttu tuleb hetkel registreerida KIS-s kõik tsiviil- ja haldusmenetluses koostatud kohtudokumendid ning ka skaneerida ja registreerida kõik menetluses kogutud paberdokumendid. Erinevalt tsiviil- ja haldusmenetlusest ei ole kriminaal- ja väärteomenetluses kohtutel kohustust skaneerida paberdokumente ning neid KIS-s registreerida, kuna vastav kohustus on seotud sellega, kas kohtutoimikut peetakse digitaalselt või mitte. Seetõttu ei ole kohtutel võimalik praegusel hetkel täita ka KrMS § 156² lõikes 1 ning VTMS § 47¹ lõikest 1 tulenevat kohustust teha AET-i vahendusel kohtumenetluse pooltele kättesaadavaks kõik menetluskohustused. 1. juulil 2014. rakendati uus KIS2 platvorm, mida võib lugeda vana infosüsteemi uueks versiooniks. Uue platvormi kasutuselevõtu peamiseks põhjusteks oli vananenud tehnoloogia ning kasutajate rahulolematuse vana süsteemiga.

Aastaks 2005 oli enamik kriminaalmenetlusega seotud riigiasutusi arendanud endale oma infosüsteemi. Samas olid need infosüsteemid arendatud autonoomselt ning seetõttu oli kriminaalmenetluse terviklik menetlusteave killustunud erinevate süsteemide vahel. Sellest tulenevalt loodi 2005. aastal e-toimiku kontseptsioon, mille näol on tegemist keskse andmebaasiga, mis vastavalt väljatöötatud äri loogikale vahendab teavet erinevate klientinfosüsteemide vahel ning liidab sellest tulenevalt erinevad kriminaalmenetluse etapid üheks. E-toimik käivitus 1. jaanuaril 2009. aastal ning lõi andmete vahetusele õiguskaitseasutuste vahel täiesti uue kvaliteedi. 1. jaanuaril 2012. aastal käivitus e-toimiku liides AET, mille vahendusel on võimalik menetlusosalistel ning nende esindajatel tutvuda nendega seotud menetlustes olevate dokumentidega, jälgida menetluse kulgu ning esitada menetlejale elektroonilisi menetluskohustused. Samuti on kohtul võimalik menetlusosalistele kätte toimetada erinevaid menetluskohustused.

Kohtusüsteemi kasutuses oleva infotehnoloogilise võimekuse täielikuks realiseerimiseks on Justiitsministeerium seadnud endale eesmärgiks, et aastaks 2019 võiks tsiviil- ja

halduskohtumenetluses minna üle paberivabale kohtumenetlusele ning võtta kasutusele digitaalse kohtutoimiku. Digitaalse kohtutoimiku näol tegemist kohtuasja elektrooniliste dokumentide, skaneeritud pberdokumentide ning toimiku juurde võetud menetlusega seotud esemete registreerimislehtede ja metaandmete kogumiga, millega on võimalik tutvuda kõigil toimiku juurdepääsuõigust omavatel isikutel AET-i vahendusel.

Paberivabale kohtumenetlusele ülemineku puhul on tegemist kohtusüsteemi ning meie õigusruumi jaoks suure muutuse ja väljakutsega, kuid samas ei tohi digitaalse toimiku rakendamine riivata isikute põhiõigusi ning see peab tagama vähemalt sama kvaliteediga kohtumenetluse, kui see on praegu pabertoimiku puhul. Digitaalse toimiku rakendamisel tekib ebaproportsionaalne riiveoht põhiseaduse § 15 lõikest 1 tulenevale õigusele pöörduda kohtusse. Digitaalse kohtutoimiku kasutuselevõtmisel peab seadusandja jätma võimaluse pöörduda kohtusse ka traditsioonilisel viisil, kuna kõiki isikuid ei saa võrdse kohtlemise printsiibist tulenevalt kohustada kasutama arvutit ning internetti. Samuti peaks kohus võimaluse korral laskma menetlusosalisel valida, mis viisil ta soovib kohtuga suhelda. Samuti peab isikul jääma õigus saada õiglase tasu eest digitaalse toimiku kinnitatud väljatrükk paberikandjal. Lisaks peab olema tagatud, et prokuratuuris ning kohtus on võimalik isikul tutvuda avaliku arvuti vahendusel oma toimikuga ning talle peab olema tagatud asjatundlik abi.

Põhiseaduse § 24 lõikest 2 tulenevalt on igaühel õigus olla oma kohtuasja arutamise juures. Sellest tulenevalt peab menetlusosalisel ning menetluspooltel olema võimalus kohtuistungil toimuvat jälgida, eriti kohtuliku uurimise käigus, kui avaldatakse toimiku materjale ning tõendeid. Seetõttu peab parajasti uuritav dokument olema kuvatud kohtusaali seinal olevale ekraanile või menetlusosaliste ees olevatel väiksematel ekraanidel. Ainult sellisel juhul on tagatud, et menetlusosalisel on võimalus oma subjektiivseid õiguseid kaitsta tõhusalt ja aktiivselt.

Põhiseaduse § 24 lõigetest 3 ja 4 tulenev nõue, mille kohaselt kohtuistung on avalik ning kohtulahendid kuulutatakse avalikult, kaitsealas on eelkõige menetlusosaliste huvid. See põhiõigus eeldab, et on tagatud sõltumatu, erapooletu ning läbipaistev kohtumenetlus. Selle kaitseala raames ning digitaalse kohtutoimiku rakendamise kontekstis ei pruugi aga kõige ratsionaalsem olla KrMS §-st 13 tulenev keeld talletada kohtuistungit muude vahenditega kui paberi ja pliiatsiga. See piirang ei ole aga proportsionaalne võrreldes võimaliku riivega perekonna- ja eraelu puutumatusse. KrMS §-st 13 tulenev keeld peaks olema pööratud

teistpidi – üldjuhul võib avalikkuse esindaja või mõni menetlusosaline kasutada istungi talletamiseks tehnikavahendeid ning kohus võib põhjendatud juhul või menetlusest osavõtja põhjendatud taotlusel tehnikavahendite kasutamise ära keelata.

Digitaalse toimiku rakendamine omab täiendavat riiveohtu põhiseaduse § 26 kaitsealas olevale perekonna- ja eraelu puutumatusel, kuna loodava infosüsteemi vahendusel on võimalik sisuliselt piiramatult ajas ja ruumis tutvuda kohtu- või kriminaaltoimiku materjalidega. Sellest tulenevalt tutvuda ning levitada pahatahtlikult delikaatseid isikuandmeid. Samas ei ole selline täiendav riiveoht põhjendatud, kuna ka praeguse pabertoimiku puhul saab teha dokumentidest piiramatult koopiaid ning neid andmeid pahatahtlikult levitada. Digitaalse toimiku puhul saab juurdepääsu toimikule üksnes juurdepääsuõigusega isik ning iga selle kasutaja toiming *logitakse* viisil, mis võimaldab tagantjärele täielikult rekonstrueerida tehtud tegevused.

EIOK-i näol on tegemist ühe Euroopa inimõiguste kaitse alusdokumendiga, mis Riigikohtu poolt ratifitseeritud välislepinguna on Eesti seadustest ja muudest aktidest kõrgemal seisel õigusakt, kuid põhiseadusest madalam. Seega peab digitaalse kohtutoimiku rakendamine olema õiguspärane ka EIOK-i ning EIK-i praktika kontekstis. EIOK-st tulenevaks peamiseks kriminaalmenetlust mõjutavaks põhimõtteks on õigus õiglasele kohtumenetlusele, mille peamiseks printsiipideks on õigus poolte võrdsusele ning õigus võistlevale menetlusele.

Poolte võrdsuse printsiibi kontekstis tuleb digitaalse toimiku rakendamisel arvestada, et digitaalse toimiku kasutamisel oleks tagatud mõlemale menetluse poolele võrdsed võimalused. Kuna prokuratuuri taga seisab riik, kes peab tagama prokuratuurile vajalikud töövahendid ning väljaõppe, siis selle tasakaalustamiseks peab riik tagama ka teisele menetluspoolele võimaluse vaadata näiteks veebi vahendusel digitaalse toimiku kasutamist selgitavaid õppevideosid või tutvuda kasutusjuhendiga. Lisaks peab riik tagama ühtse IKT taristu, mis võimaldaks igapäev mõistliku tasu eest liituda internetiga ning kasutada digitaalset toimikut. Võistleva kohtumenetluse printsiibi kontekstis on oluline, et süüdistataval ja tema kaitsjal on võimalus kohtueelse menetluse ning kohtumenetluse ajal tutvuda vahetult digitaalse kohtutoimikuga. Samuti peab süüdistataval ja tema kaitsjal olema võimalik tutvuda toimikuga ka kohtuistungil ajal. Ainult sellisel juhul on tagatud, et mõlemal poolel on võimalik ennast aktiivselt ja tõhusalt kaitsta.

EIÕK-i artikkel 6 lõikest 3 punktist b tuleneb digitaalse toimiku rakendamise aspektist oluline põhimõte, mille kohaselt peab süüdistataval ja kaitsjal olema õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks. See tähendab seda, et digitaalse toimiku rakendamisel peab lisaks kaitsjale olema õigus vahetult tutvuda kriminaaltoimikuga ka süüdistataval või kahtlustataval. Sellisel juhul on tagatud, et ka süüdistataval või kahtlustataval endal on võimalik iseseisvalt üles ehitada tõhus kaitse tema vastu esitatud süüdistustele.

Praegu kehtivas kriminaalmenetluse seadustikus on kriminaaltoimiku mõiste sätestamisel lähtunud eesmärgist, et kriminaaltoimikut võiks pidada ka digitaalselt. Samas kehtib justiitsministri määrus, millega on kehtestatud kriminaaltoimiku pidamisele nõuded, mis eeldavad, et kriminaaltoimikut peetakse paber kandjal. Kohtutoimiku mõiste rakendamisel on seadusandja aga lahknunud kriminaaltoimiku puhul reguleeritust ning sätestanud, et kohtutoimik on kirjalike dokumentide kogum, mis eeldab, et toimikut peetakse paber kandjal. Samuti on kohtute kantselei kodukorras sätestatud detailsed nõuded, millele peab kohtutoimiku paber kandja vastama. See läheb aga vastuollu seadusandja tegeliku sooviga, mille kohaselt sooviti tehtud muudatustega sätestada, et kohtutoimikut võib pidada täielikult või osaliselt digitaalselt. Seega pakuti käesolevas töös välja lahendus, kuidas oleks loogilisem ning grammatiliselt korrektsem sätestada kriminaal- ja kohtutoimiku legaldefiniitsioonid.

Digitaalse kohtutoimiku mõiste sätestamisel ei ole seadusandja arvestanud asjaoluga, et digitaalse kohtutoimiku juurde ei ole võimalik võtta füüsilisi esemeid. Sellest tulenevalt peab olemasolevat seadust muutma ning sätestama, et asitõendeid ja muid esemeid hoitakse ainult asitõendite hoidlas või muus seadusega ettenähtud kohas ning digitaalsesse toimikusse lisatakse üksnes asitõendi hoiule võtmise kirje. Samuti seadis töö autor kahtluse alla selle, kas kohtutoimikut on võimalik pidada osaliselt digitaalselt. Nimelt peab toimik olema üks kogum, mis on ajaliselt ja ruumiliselt seotud ning mida selle kasutaja tajub ühtse tervikuna. Kui pidada kohtutoimikut osaliselt digitaalsena, siis tähendaks see seda, et menetleja ning menetlusosalised peaksid kasutama kahte toimikut korraga ning neid omavahel seostama, mis võib viia väärade otsuste tegemiseni.

Erinevate kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega on seadustikus tekkinud ka vastuolud kriminaal- ning kohtutoimiku piiritlemisel. Nimelt kehtestati 1. septembril 2011. aastal kriminaalmenetluses kahe toimiku süsteem, kus kohtueelses menetluses kogutakse materjale kriminaaltoimikusse ning kohtumenetluses kohtutoimikusse. Kriminaal- ja kohtutoimiku

eristamine on vajalik aga üksnes üldmenetluses, kuna lihtmenetluste ja erimenetluste korral lahendab kohus kriminaalasja kriminaaltoimiku materjalide pinnalt ning sellisel juhul lisab kohus kohtumenetluse käigus kogunenud dokumendid kriminaaltoimikusse. Seadustikus leidub aga mitmeid vastuolulisi sätteid, kus ei ole selge, milliste kriminaalmenetluse liikide korral koostab kohus kohtutoimiku ja millistel juhtudel ei koosta. Magistritöö auori hinnangul tuleks siiski võtta digitaalne toimik kasutusele kogu kriminaalmenetluses. Samuti tuleks ka digitaalse toimiku puhul lähtuda kahe toimiku süsteemist, kus üldmenetluses koostab kohus eraldi kohtutoimiku.

Digitaalse toimiku rakendamise seisukohalt on problemaatilised ka menetlusseadustiku teised sätted. Kriminaalmenetluse seadustikus ei ole ammendavalt reguleeritud seda, mis saab menetlusse esitatud paberdokumentidest pärast seda, kui need on skaneeritud ning infosüsteemi registreeritud. Töö autori hinnangul peaks nende paberdokumentide säilitamiseks pidama paralleelset paberkandjal olevat toimikut, mida säilitatakse kuni lõpplahendi jõustumiseni juhtudeks, kui infosüsteemi sisestatud dokumendi õiguse osas tekivad vaidlused. Lõpplahendi jõustumise järel tuleks kogutud paberdokumentid tagastada nende esitajatele või selle võimatuse korral pärast lühiajalist säilitamist hävitama. Samuti on kriminaalmenetluses kasutusel menetlusdokumente, mille olemusest tulenevalt eeldatakse, et need koostatakse paberkandjal. Ka need paberkandjal olevad menetlusdokumendid tuleks säilitada kuni lõpplahendi jõustumiseni või peab seadusandja muutma nende menetlusdokumentide vormistamise nõudeid.

Problemaatiline on ka menetlusdokumentide allkirjastamise nõue, kus menetlusdokumendiga seotud isik peab kinnitama dokumendi kättesaamist. Nende menetlusdokumentide vormistamisnõuete sätestamisel on seadusandja lähtunud põhimõttest, et need dokumendid allkirjastatakse omakäeliselt. Seega peaks digitaalse toimiku rakendamiseks muutma olemasolevat allkirjastamise nõuet ning kaaluma lahendust, kus menetleja tutvastab enne dokumendi tutvustamist tutvuja isikusamasuse ning pärast seda kinnitab menetleja oma digitaalse allkirjaga dokumendil, et õigel isikul oli võimalus dokumendi sisuga tutvuda.

Seadusandja peaks ka ümber sätestama nõude, mille kohaselt antakse või saadetakse menetlusosalistele või kolmandatele isikutele menetlusdokumentide koopia. Digitaalse allkirjastamise korral ei ole vajalik enam dokumendist koopiat teha, vaid kõigile õigustatud isikutele on võimalik saata originaalne dokument. Juhul, kui menetlusosalisele ei ole võimalik elektrooniliselt dokumenti saata, siis tuleks viimasele kättesaadavaks teha kinnitatud

menetlusedokumendi väljatrukk. Samuti peab seadusandja lahendama juhtumid, kus tehniliste probleemide tõttu ei olnud võimalik digitaalse toimikuga tutvuda.

Digitaalse toimiku rakendamise korral tuleb tagada, et sellega oleks võimalik vahetult tutvuda ka kahtlustataval või süüdistataval. See tähendab nii olemasolevates normides leiduva vastuolu kõrvaldamist kui ka riigi kohustust vahistatud süüdistatavale või kahtlustatavale kinnipidamisasutuses selliste tingimuste loomist, et neil oleks võimalik segamatult tutvuda nende kriminaalasjas oleva toimikuga. Lisaks ei ole vajalik seadustiku tasemel piirata seda, millal on menetlusosalistel toimikuga õigus tutvuda ning kus toimik parajasti asuma peab. Nimelt on võimalik digitaalse toimikuga tutvuda igal ajal olenemata isiku asukohast. Vaja on üksnes interneti juurdepääsu ning ID-kaarti või Mobiil-ID, et ennast AET-s identifitseerida.

Enne digitaalse toimiku rakendamist tuleb seega seadusandjal süstemaatiliselt läbi töötada kogu kriminaalmenetluse seadustik, kuna aja jooksul sinna tehtud IKT vajadustest lähtuvad muudatused on üksteise suhtes vastuolulised. Kuna seadustiku tervikteksti koostades on lähtutud põhimõttest, et toimik on paberkandjal, siis on olemasolevate põhimõtetega vastuollu läinud ka muudatused, millega on sätestatud digitaalse kohtutoimiku pidamise pädevus. Selle seadusandja poolt läbiviidava analüüsi pinnalt võib selguda, et vajalik on uue tervikteksti väljatöötamine, kuna olemasolevas tekstis leiduvate süstemaatiliste vastuolude kõrvaldamine võib olla keerulisem kui uue tervikteksti kirjutamine. Uue tervikteksti koostamisel tuleks algusest peale lähtuda põhimõttest, et kriminaalmenetluses võib toimikut pidada ka digitaalselt.

Summary – Digital file in criminal proceedings

The task of judicial proceedings is to be intermediary between human relations and the law. Fulfilling this role has become more complicated due to the fast development of society. Fast improvements in technology during the second half on the 20th century, have been the grounds for arise of the information society (ICT), where the new value of society has become the ability to take decisions that are founded on a large amount of information. In Estonia the society has put great expectations upon ICT and so the ICT has also influenced the Estonian court system.

Even though Estonian court system has powerful information systems, court files are still kept on paper. Therefore the goal of this master's thesis is to analyze the possibilities of applying paper-free criminal proceedings. The hypothesis of this paper is that while composing the text of currently valid Code of Criminal Procedure, the presumption was that court files in criminal proceedings are kept on paper. Therefore applying digital file in criminal proceedings demands a systematic change throughout the code or formulating a new text all together. In this master's thesis a comparing method of analysis is mostly used, where the author has compared the possibility of apply digital file in the context of the current legal order and stand points expressed in legal literature.

In the information society internet and other means of ICT have become an inseparable part of society and therefore paper and pen are being used less and less and most of the information is being documented in digital form and is exchanged with one another over the internet. Because of this the court system is also compelled by society to go along with the demands of the information society. Information society has changed our comprehension of law and legislative drafting. Fast development of information society has brought up a problem where due to the rapid development in ICT the legislator is unable to regulate everything that comes with those developments and implement legal acts. Therefore the information society needs a whole new quality in point of laws. That is why the legislator should redevelop more point of laws which indirectly impact the behavior of the subject of law by creating advantageous conditions when a person chooses a preferred way to act.

To assure the independence of courts and due to the principle of separation of powers, information society can't force the court system, using executive power and legislative power,

to start using the ICT means. Court system has to have the freedom to design ICT means which are suitable for offering administration of justice to the society. Consultative Council of European Judges has said that in court system certain minimum standards have to be assured and all ICT means used in court proceedings have to be in adequacy with these standards. That will assure court independence and non-materialisation of the judicial process.

Estonian courts as well as the Estonian Republic have made huge steps in implementing information technology in court proceedings. The first information system that all Estonian courts used was KOLA which was taken into use in 2001. Through KOLA court could make publications of court judgements public, to collect and systemize statistics and homogenize juridical practice. In the same time the prosecuting authority also started using their information system KRMR. By the year 2006 needs of the court system in information technology had enlarged and that is why in the beginning of the year 2006 a new information system KIS was taken into use. The goal of KIS wasn't just to be the database for judicial decisions, but KIS was meant to become a tool for judges and court officials which makes court proceedings more efficient. In KIS all electronic documents of civil and administrative court proceedings are registered and also all paper documents are scanned and registered. On contrary to civil and administrative court proceedings, in misdemeanor procedure and in criminal procedure courts aren't obligated to scan paper documents and register those in KIS, the obligation is related to whether a juridical record is kept digital or not. In 1st of July 2014 a new KIS2 platform was implemented which is a new version of KIS. The main reasons for implementing this new platform were expiring technology and displeased users of the old system.

By the year 2005 most of law enforcements authorities related to criminal proceedings had developed their own information system. Those information systems had been developed autonomously and therefore the wholesome information of criminal proceeding had been fractured between different systems. That is why in the year 2005 a concept on e-file was developed. E-file is a centralized database which in accordance with business rules mediates information between different client information systems and therefore combines different stages in criminal proceeding into one. E-file launched in the 1st of January, 2009 which created a whole new quality in data exchange between law enforcement authorities. In the 1st of January, 2012 launched e-files interface AET which allowed parties of proceeding and their procedural representatives to peruse these documents in proceedings that are related to

them; follow the course of proceeding and to submit electronic pleadings to the body conducting proceedings. In AET court can serve to parties of proceeding different procedural documents.

Using many information technological solutions in court system the natural course of things is that digital court file is implemented and proceedings will become paper-free. That is why the Ministry of Justice has made its goal to go over to paper-free proceedings in civil and administrative court proceedings by the year 2019.

Going over to paper-free judicial proceeding is a big change for our court system and our law. Implementing digital file can't violate people's fundamental rights and it must assure at least the same quality in judicial proceeding as it is now while using paper files. Implementing digital file creates a potential danger to the right of recourse to the courts, which comes from The Constitution of the Republic of Estonia § 15, subsection 1. While implementing digital file the lawmaker must sustain an opportunity to recourse to the courts in a traditional way, because not all people can be obliged to use the computer and the internet pursuant to principle of equal before the law. Court should also if possible let party to a proceeding choose in what way he chooses to communicate to the court. The person's right to get, paying a reasonable price, a certified printout of the file, must remain. Also it must be assured, that in prosecutor's office and in court, a person can read his file using a public computer and also an expert help has to be provided so that perusing digital court case would be really possible.

According to The Constitution of the Republic of Estonia § 24 subsection 2, everyone is entitled to attend any hearing held by a court in his or her case. Therefore the party to a proceeding must be able to follow the court hearing, especially with examination by court, when case documents and evidences are disclosed. In that case the document being investigated must be shown on the big screen in the courtroom or on little screens that all parties to a proceeding have in front of them. Only then it is assured that the party to a proceeding can defend his or her rights efficiently and actively.

According to The Constitution of the Republic of Estonia § 24 subsections 3 and 4 are court hearings public and judgements are pronounced publicly. That is for defending the interests of parties to a proceeding so that an independent, impartiality and transparent court proceeding would be assured. Code of Criminal Procedure § 13 states that a court hearing can't be documented in any other way than using paper and pen, which may not be the most

reasonable demand in the context of implementing digital court file. That restriction is not in proportion to the possible violation to inviolability of his or her private and family life. The restriction stated in the Code of Criminal Procedure § 13 should be turned around – in general third party or party to a proceeding can use technological means in documenting the hearing and court can forbid using technological means if it is reasoned.

Implementing digital file raises the risk of violating inviolability of his or her private and family life which is under protection in the Constitution § 26, because in the new informational system it is possible to read all documents in court and criminal files. Therefore it is also possible to disspread sensitive personal data. On the other hand the named risk is not justified because with the paper file that is currently in use, it is also possible to make unlimited number of copies and disspread personal data. With digital file access is available only to the person who has been granted the rights to access and everything the person does in the informational system is logged in a way that allows afterwards to fully reconstruct what the person has done in the system.

European Convention on Human Rights is a frame document in European human rights which is an international treaty ratified by the Riigikogu, is a legislation with a higher authority to Estonian legislative act and legal instruments but The Constitution of the Republic of Estonia is with a higher authority to European Convention on Human Rights. Therefore implementing digital file must be legitimate in the context of European Convention on Human Rights and European Court of Human Rights practice.

The main principle in European Convention on Human that influences criminal proceeding is the right to a fair trial in which the main principles are the principle of equality of arms and the right to adversarial proceedings. When implementing digital file it must be taken into account, in the context of the principle of equality of arms, that both parties to a proceeding have equal opportunities. Prosecutor's office is working on the behalf of the state that is why the state must provide prosecutor's office with necessary tools and training. To balance the situation state must also provide other party to a proceeding an opportunity to watch e.g. on internet educational videos on using digital file or to read the manual. In the context of the adversarial court procedure principle it is important that the accused person and his defence counsel have the opportunity to peruse the digital court file during pre-trial procedure and judicial procedure. Also the accused person and his defence counsel must have the opportunity to read the file during a court hearing.

In ECHR article 6 subsection 3 clause b is an important principle in the context of implementing digital file, according to which accused person and his defence counsel must have the right to have adequate time and facilities for the preparation of their defence. Which means that while implementing digital file, defence council and the accused or suspected person both have the right to directly read the criminal file.

In the current Code of Criminal Procedure the term criminal file has been provided with an intent that criminal file can be documented digitally. In the same time Ministry of Justice's regulation is in force which has stated demands to keeping a criminal file. Those demands state that criminal file is documented on paper. The term court file unlike criminal file states that a court file is a form of a collection of written documents which implies that the file is documented on paper. This is in contradiction to lawmaker's actual wish, which was, through the changes that were made, to state that a court file can be documented fully or partially in digital form.

Stating the term digital court file lawmaker hasn't taken into account the fact that it is impossible to put other objects relevant to the proceedings inside the file. Because of this the current law should be modified to state that physical evidences and other objects relevant to the proceedings will be kept only in physical evidence storage facility or any other place ruled by law and only a record that evidence has been put to storage facility will be added to digital file.

With the different changes made in the Code of Criminal Procedure many contradictions have come up with identifying criminal and court file. In the 1st of September 2011 in criminal proceedings a two file system was put into practice where in pre-trial procedure documents were assembled into criminal file and during judicial proceeding documents were assembled into court file. The separation between criminal file and court file is necessary only in general procedure, because in simplified proceedings court determines criminal matter using documents in criminal file and documents gathered during judicial proceeding will be added to criminal file. In the legislative act there are many contradictive provisions where it is not clear in which kind of criminal proceedings court assembles a court file and in which cases it isn't assembled.

In the Code of Criminal Procedure it isn't regulated in-depth what happens with the paper documents that have been presented in the proceeding after they have been scanned and

registered in the information system. The author of this thesis suggests that in order to keep these paper documents, simultaneously with a digital file a paper file should be kept, which is preserved until a final decision comes into force, in case there is a dispute on the validness of the documents inserted into information system.

There are also problems with the demand to sign the procedural documents, where the person must affirm getting the documents with a signature. Creating these procedure documents lawmaker has based it on the principle that a person signs these documents with his/her own hand on paper. Therefore in order to implement digital file lawmaker must modify the current signing demand and consider a solution where body conducting proceedings, before showing the documents, ascertains identify of the person and then affirms with his digital signature that the right person had the opportunity to see and read the document.

While implementing digital file it must be assured that suspected person or accused person can peruse it. It means that the contradictions in current point of law must be removed and the state is obligated to create the means for suspected or accused person in custodial institutions to undisturbedly peruse their criminal case file.

The author of the thesis concluded that before implementing digital file the lawmaker must systematically work through and if needed create a new text of Code of Criminal Procedure because the changes made in there over a period of time are contradictive to one another. Also due to the fact that the text of the Code of Criminal Procedure is based on the principle that court file is kept on paper, the changes that state the jurisdiction of keeping digital court file are in contradiction to the current principles.

Kasutatud materjalid

Kasutatud kirjandus

1. Consultative Council of European Judges (CCJE) 09.11.2011 Opinion no. 14(2011) „Justice and information Technologies (IT)“. Kättesaadav arvutivõrgus: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE\(2011\)2&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FD C864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE(2011)2&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FD C864) (24.04.2015).
2. Delmas-Marty. M., Spencer. J.R. European Criminal Procedures. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
3. Eesti infoühiskonna arengukava 2020. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.mkm.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/eesti_infoühiskonna_arengukava.pdf (22.04.2015).
4. Esimese hankelepingu tehniline kirjeldus – Digitoimiku lähteülesanne. Kättesaadav arvutivõrgus <https://riigihanked.riik.ee/register/hange/150293> (26.04.2015).
5. Euroopa digitaalne tegevuskava. Komisjoni 19.05.2010 teatis KOM(2010)245 parlamendile, nõukogule, euroopa majandus- ja sotsiaalkomiteele ning regioonide komiteele. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:ET:PDF> (04.04.2015).
6. Ginter. J. (töögrupi juht) jt. Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses. Tartu Ülikoolilt tellitud uuringu aruanne. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumentid/analuus_isikute_pohioiguste_tagamisest_ja_eeluurimise_kiirusest_kriminaalmenetluses.pdf (22.04.2015).
7. Harju. O. Eesti kogemus lairibaühenduste arendamisel. Eesti infoühiskonna aastaraamat 2011/2012. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/et/content/eesti-kogemus-lairiba%C3%BChenduste-arendamisel#.VSAAndfmsVFM> (04.04.2015).
8. Hommik. L. E-toimik süüteomenetluses ning sellele seatud kriminaalpoliitiliste eesmärkide täitmine. Magistritöö. Tartu, 2013.
9. Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2016-2019. Kättesaadav arvutivõrgus:

- http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/justiitsministeeriumi_arengukava_2016-2019.pdf (30.03.2015).
10. Justiitsminister Andres Anvelti kõne 2015. aasta kohtunike täiskogul. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kohtunike_taiskogu_2015.pdf (24.04.2015).
 11. Justiitsministri 15. veebruari 2006. a määruse nr 5 „Kohtute infosüsteemi põhimäärus“ ja 22. detsembri 2005. a määruse nr 57 „Maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kantselei kodukord“ muutmise eelnõu seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/981abdec-1b65-4fb3-84fb-d6a52ed1d8ad> (22.04.2015).
 12. Kaarelson. A. 4G mobiilne internet maapiirkondades. – Eesti infoühiskonna aastaraamat 2011/2012. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/et/content/4g-mobiilne-internet-maapiirkondadesse#.VSAqNPmsVFM> (04.04.2015).
 13. Karistusregistrist päringu tegemise juhend. Avaliku e-toimiku veebikeskkond. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.e-toimik.ee/failid/files/KARR_juhend.pdf (26.04.2015).
 14. Kergandberg. E. Eesti kriminaalmenetlus: mõned rindeteated. – Juridica 2013 nr 4.
 15. Kergandberg. E., Kangur. A., Lind. S., Saaremäel-Stoilov. K., Saarmets. V. Kohtumenetlus. Tallinn: Juura 2008.
 16. Kergandberg. E., Pikamäe. P. (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik – Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
 17. Kergandberg. E., Sillaots. M. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006.
 18. Kohtute haldamise nõukoja 04.03.2005 19. istungi protokoll. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kohus.rik.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/19.protokoll_04.03.2005.pdf (28.04.2015).
 19. Kohtute haldamise nõukoja 12.03.2010 50. istungi protokoll. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kohus.rik.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/50._protokoll_12.03.2010.pdf (23.04.2015).
 20. Kohtute haldamise nõukoja 14.03.2014 73. istungi protokoll. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kohus.rik.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/73._protokoll_14_03_2014.pdf (24.04.2015).
 21. Kohtute haldamise nõukoja soovitusel kohtute meediasuhtluseks. Kohtute veebileht. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/et/ajakirjanikule/kohtute-haldamise-noukoja-soovitused-kohtute-meediasuhtluseks> (28.04.2015).

22. Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003674541 (21.04.2015).
23. Kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&page=pub_file&file_id=fe3064c5-f8d3-16a7-395d-48a2119f08c7& (01.04.2015).
24. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/download/1e67cf73-4927-6bcc-c88b-bbcf248b351c/1e67cf73-4927-6bcc-c88b-bbcf248b351c> (28.04.2015).
25. Laas. K. E-Toimik ja e-teenused õigusemõistmises. Infotehnoloogia valikus halduses – Aastaraamat 2006. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/aastaraamatud/et/pub/2006it/docs/4.3.htm> (24.04.2015).
26. Lehis. M. IT alased tegevused Justiitsministeeriumi valitsemisala asutustes aastal 2005. – Infotehnoloogia avalikus halduses. Aastaraamat 2005. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/aastaraamatud/et/pub/2005it/?mn=37&prnt=35> (25.05.2015).
27. Lõhmus. U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014.
28. Madise. Ü. (peatoimetaja) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus – Kommenteeritud väljaanne 2012. – Põhiseaduse veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/> (04.04.2015).
29. Metaandmed ja EDHS-de nõuded. – Rahvusarhiivi veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.ra.ee/et/metaandmed-ja-nouded-2/&i=#254> (25.04.2015).
30. Moore seadus. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.moorelaw.org/> (04.04.2015).
31. Normitehnika käsiraamat. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/riigikogus_menetletavate_eelnoude_normitehnika_eeskiri_17.09.2014.pdf (21.04.2015).
32. Oorn. R. Infoühiskond ja selle erinevad aspektid riigihalduses ning andmekaitstes. – Magistritöö. Tartu 2007.
33. Praust. V. Infoühiskond ja selle teetähised. – Infotehnoloogia haldusjuhtimises Aastaraamat 1998. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/aastaraamatud/et/pub/1998it/12.htm> (30.03.2015).

34. Rahvusvahelise Telekommunikatsiooni Liidu koostatud statistika aastatel 2005 kuni 2014. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx> (30.03.2015).
35. Reinthal. T. Kohtud infosüsteemide arengukeerises. – Kohtute aastaraamat 2011, lk 127. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1345/Kohtute_aastaraamat2011_20apr.pdf (21.04.2015).
36. Riigi Teataja veebileht kolis pilve. Registrite ja Infosüsteemide Keskuse veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.rik.ee/et/news/riigi-teataja-veebileht-kolis-pilve> (30.03.2015).
37. Riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/download/275d2fbc-81e7-40cd-9470-8f542f8beaf7/275d2fbc-81e7-40cd-9470-8f542f8beaf7> (22.04.2015).
38. Riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirja juurde lisatud märkustega arvestamise või mitteamvestamise tabel. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/download/d8aa5b9c-b265-4021-bac0-e7f4ca38d961/d8aa5b9c-b265-4021-bac0-e7f4ca38d961> (04.04.2015).
39. Riigihanke „Kohtute infosüsteemi platvormi vahetamine ning täienduste väljatöötamine“ hankelepingu eseme kirjeldus. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://riigihanked.riik.ee/register/hange/119695> (22.04.2015).
40. Riigikohtu arengukava 2013-2016. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1315/Riigikohtu_arengukava_2013-2016.pdf (23.04.2015).
41. Rosentau. M. E-tempora, e-mores. – Juridica 2015 nr 2.
42. Rosentau. M. Infoühiskond ja tema vajadused. – Akadeemia 2015 nr 3.
43. Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku, karistusregistri seaduse, kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse, riigilõivuseaduse, riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse ning riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&page=pub_file&file_id=0c06d763-d654-48e7-8906-3835a619c165& (03.04.2015).
44. Stravos. S. The Guarantees for Accused Persons Under Article 6 of the European Convention on Human Rights. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1993.

45. Tamm. I. Ringkonnakohtu lahendid maakohtuniku pilgu läbi ehk *exempla docent*. – Kohtute aastaraamat 2011. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1345/Kohtute_aastaraamat2011_20apr.pdf (21.04.2015).
46. Tikk. E., Nõmper. A. Informatsioon ja õigus. Tallinn: Juura 2007.
47. Trechsel. S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford: Oxford University Press 2005.
48. Tuulik. M-E. E-toimik valiti Euroopa nelja parima justiitslahenduse hulka. Justiitsministeeriumi veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/et/uudised/e-toimik-valiti-euroopa-nelja-parima-justiitslahenduse-hulka> (26.04.2015).
49. Vabariigi Valitsuse 29.09.2005. aasta istungi kommenteeritud päevakord. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://valitsus.ee/et/uudised/valitsuse-29092005-istungi-kommenteeritud-paevakord> (24.04.2015).
50. Vabariigi Valitsuse määruse „E-toimiku süsteemi asutamine ja e-toimiku süsteemi pidamise põhimäärus“ eelnõu seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://stud.sisekaitse.ee/Jarvet/Andmekogud/sisu/E%20toimiku%20rakendamise%20seletuskiri%202008.pdf> (25.04.2015).
51. Õiguskantsleri 16.04.2012 arvamus eelnõule kriminaalmenetluse seadustiku jt seaduste muutmise eelnõu. Kättesaadav arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_arvamus_kriminaalmenetluse_seadustiku_jt_seaduste_muutmise_eelnou.pdf (28.04.2015).

Kasutatud veebimaterjalid

1. 16-74-aastased arvuti- ja internetikasutajad isikute rühma järgi. – Eesti Statistikaameti andmebaas. Kättesaadav arvutivõrgus: http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=IT32&ti=16%2D74%2DAASTASED+ARVUTI%2D+JA+INTERNETIKASUTAJAD+ISIKUTE+R%DCHMA+J%C4RGI&path=../Database/Majandus/05Infotehnoloogia/04Infotehnoloogia_leibkonnas/&lang=2 (30.03.2015).
2. Avaliku e-toimiku veebikeskkond. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.e-toimik.ee/> (26.04.2015).
3. E-estonia veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://e-estonia.com/> (30.03.2015).
4. E-toimik. Registrate ja Infosüsteemide Keskuse veebilehekülj. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.rik.ee/et/e-toimik> (26.04.2015).

5. Euroopa Nõukogu veebilehelt. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.coe.int/t/DGHL/cooperation/ccje/default_en.asp (24.04.2015).
6. I ja II astme kohtute statistika ja lahendite andmekogu. Riigi infosüsteemi haldussüsteem. Kättesaadav arvutivõrgus: https://riha.eesti.ee/riha/main/inf/i_ja_ii_astme_kohtute_statistika_ja_lahendite_andmekogu (21.04.2015).
7. Infopoliitika. Riigi infosüsteemide veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riso.ee/et/infopoliitika> (22.04.2015).
8. Infosüsteem POLIS. Riigi infosüsteemi haldussüsteem. Kättesaadav arvutivõrgus: https://riha.eesti.ee/riha/main/inf/infosusteem_polis (24.04.2015).
9. Kohtulahendite otsing (alates 2006. aastast). Riigi Teataja võrguväljaanne. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/maa_ringkonna_kohtulahendid/main.html (21.04.2015).
10. Kohtulahendite otsing (kuni 2006. aasta). Riigi Teataja võrguväljaanne. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendite_otsing/haldusasjad.html (21.04.2015).
11. Kriminaalmenetlusregister. Riigi infosüsteemi haldussüsteem. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://riha.eesti.ee/riha/main/inf/kriminaalmenetlusregister> (24.04.2015).
12. Lastekas veebiportaal. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.lastekas.ee/> (15.04.2015).

Kasutatud õigusaktid

1. Arhiiviseadus. – RT I 1998, 36, 552.
2. Arhiiviseadus. – RT I, 21.03.2011, 1.
3. Council of Europe Parliamentary Assembly resolution 1165(1998) „Right to privacy“. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=16641&lang=en> (28.04.2015).
4. Council of Europe Parliamentary Assembly resolution 428(1970) „Declaration on mass communication media and Human Rights“. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=15842&lang=en> (28.04.2015).
5. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349.

6. Euroopa Liidu Üldkohtu 14.09.2011 otsus 2011/C289/07 menetlusdokumentide e-Curia rakenduse kaudu esitamise ja kättetoimetamise kohta. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:289:0009:0010:ET:PDF> (15.04.2015).
7. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22.05.2012 direktiiv 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet. – ELT L 142, 01.06.2012. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:32012L0013> (01.04.2015).
8. Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 23.02.2011, 3.
9. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
10. Justiitsministri 15.02.2006 määrus nr 5 „Kohtute infosüsteemi põhimäärus“. – RTL 2006, 18, 317.
11. Justiitsministri 16.07.2008. a määrus nr 39 „Kriminaalasja kohtueelse menetluse dokumentide näidisvormide kehtestamine“. – RTL 2008, 66, 934.
12. Justiitsministri 22.12.2005. a määrus nr 57 „Maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kantselei kodukord“. – RTL 2005, 124, 1973.
13. Justiitsministri 27.02.2002. a määrus nr 11 „Esimese ja teise astme kohtute statistika ja lahendite andmekogu pidamise kord“. – RTL 2002, 37, 496.
14. Justiitsministri 30.11.2000 määrus nr 72 „Vangla sisekorraeeskiri“. – RTL 2000, 134, 2139.
15. Karistusregistri seaduse, kriminaalmenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku rakendamise seaduse ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seadus. – RT I 2008, 28, 180.
16. Kohtute seadus. – RT I 2002, 64, 390.
17. Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166; RT I 2008, 29, 189.
18. Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I 2003, 27, 166; RT I, 30.12.2014, 9.
19. Kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 21.06.2014, 11.
20. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. - RT I, 23.02.2011, 1.
21. Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seadus. – RT I 2004, 46, 329.
22. Riigi õigusabi seaduse, riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 22.03.2013, 9.

23. Riigilõivuseadus. – RT I, 30.12.2014, 1.
24. Riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 29.06.2012, 3.
25. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197.
26. Vabariigi Valitsuse 03.07.2008 määrus nr 111 „E-toimiku süsteemi asutamine ja e-toimiku süsteemi pidamise põhimäärus“. – RT I 2008, 31, 197.
27. Vabariigi Valitsuse 26.02.2001 määrus nr 77 „Riikliku kriminaalmenetlusregistri asutamine ja registri pidamise põhimäärus“. – RT I 2001, 22, 121.
28. Vabariigi Valitsuse 22.12.2011 määrusest nr 180 „Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri“. – RT I, 29.12.2011, 228.
29. Väärteomenetluse seadustik. – RT I 2002, 50, 313.

Kasutatud kohtulahendid

1. EIKo 30.03.1989, 10444/83, Lamy vs Belgia.
2. EIKo 19.12.1989, 9783/82, Kamasinski vs Austria.
3. EIKo 28.08.1991, 11170/84, Brandstetter vs Austria.
4. RKPJKo 20.12.1996, 3-4-1-3-96. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-4-1-3-96> (01.04.2015).
5. EIKo 18.03.1997, 22209/93, Foucher vs Prantsusmaa.
6. RKPJKo 25.03.2004, 3-4-1-1-04. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-4-1-1-04> (27.04.2015).
7. EIKo 24.04.2004, 62542/00, Gorraiz Lizaraga jt vs Hispaania.
8. EIKo 22.11.2005, 13249/02, Taal vs Eesti.
9. RKHKo 31.05.2007, 3-3-1-20-07. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-3-1-20-07> (30.04.2015).
10. EIKo 12.04.2007, 11423/03, Pello vs Eesti.
11. EIKo 09.10.2008, 62936/00, Moiseyev vs Venemaa.
12. EIKo 23.04.2009, 32165/02, Sibgatullin vs Venemaa.
13. RKÜKo 07.12.2009, 3-3-3-5-09. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=222520885> (30.04.2015).
14. RKPJKo 01.11.2011, 3-4-1-19-11. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-4-1-19-11> (04.04.2015).
15. RKÜKo 10.04.2012, 3-1-2-2-11. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=222544944> (04.04.2015).
16. RKPJKo 10.12.2013, 3-4-1-20-13. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-4-1-20-13> (22.04.2015).

17. RKKo, 15.11.2011, 3-1-1-90-11. Kättesaadav arvutivõrgus:
<http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-90-11> (28.04.2015).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina RASMUS KARJA

(autori nimi)

(sünnikuupäev: 02.01.1989)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

DIGITAALNE TOIMIK KRIMINAALMENETLUSES,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Mario Rosentau,

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 04.05.2015 *(kuupäev)*